

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ СЕМЕНА КУЗНЕЦЯ**

УКРАЇНСЬКА МОВА

Навчальний посібник

У двох частинах

Частина 2

**Харків
ХНЕУ ім. С. Кузнеця
2023**

УДК 811.161.2(075.034)

У45

Укладачі: канд. пед. наук, доцент В. А. Будянська – розділи "Словосполучення", "Речення", "Головні члени речення", "Тире між підметом і присудком", "Другорядні члени речення", "Однорідні члени речення", "Узагальнювальні слова при однорідних членах речення", "Однорідні й неоднорідні означення", "Відокремлені означення", "Відокремлені прикладки", "Відокремлені обставини"; канд. пед. наук, доцент Г. А. Мариківська – розділи "Відокремлені додатки", "Вставні та вставлені конструкції", "Пряма мова. Цитати. Діалог", "Порівняльний зворот", "Звертання", "Складносурядні речення", "Складнопідрядні речення", "Безсполучникові складні речення", "Складні речення з різними видами зв'язку".

Рецензенти: завідувач кафедри педагогіки та психології Харківського національного університету внутрішніх справ, д-р пед. наук, професор *О. І. Федоренко*; доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Харківського національного університету внутрішніх справ, канд. філол. наук *Н. А. Кобилко*.

Рекомендовано до видання рішенням ученої ради Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця.

Протокол № 3 від 29.03.2023 р.

Самостійне електронне текстове мережеве видання

Українська мова [Електронний ресурс] : навчальний посібник.
У45 У 2 ч. Ч. 2 / уклад. В. А. Будянська, Г. А. Мариківська. – Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2023. – 194 с.
ISBN 978-966-676-855-4

Подано теоретичний матеріал з української мови, який сприяє міцному засвоєнню мовних знань, оволодінню культурою мовлення. Тренувальні завдання спрямовано на формування мовних і мовленнєвих умінь і навичок. Тестові завдання дають змогу швидко опрацювати й зробити аналіз результатів для вимірювання мовних і мовленнєвих умінь і навичок учнів.

Рекомендовано вступникам, що готуються для вступу до закладів вищої освіти.

УДК 811.161.2(075.034)

ISBN 978-966-676-855-4

© Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця, 2023

Вступ

Успішне функціонування нашої держави значною мірою залежить від рівня освіченості суспільства, і найперше, молоді. У зв'язку із цим актуалізовано необхідність у якісній підготовці школярів, вступників до навчання в закладах вищої освіти. Така підготовка передбачає знання певних нормативних правил та засад, що стали визначальними й обов'язковими для сучасних носіїв літературної мови, – мовних норм. Це цілком зрозуміло, оскільки головною ознакою літературної мови є унормованість, що охоплює різні розділи мови: орфоєпію, графіку, орфографію, лексику, морфологію, синтаксис, стилістику, пунктуацію. Мовна культура передбачає досконале знання та послідовне дотримання всіх мовних норм.

Володіння правилами та нормами української літературної мови, мовна культура є необхідним складниками особистості людини.

Визначальною ознакою вивчення української мови на сучасному етапі є зміщення акцентів на готовність учня застосовувати здобуті знання, набуті вміння і навички для розв'язання проблем, що виникають у реальному житті. Адже володіння українською мовою, уміння спілкуватися, досягати успіхів у процесі комунікації є тими характеристиками особистості, які визначають здобутки людини практично в усіх галузях життя, сприяють її успішній адаптації до мінливих умов сучасного світу.

Мета цього посібника – допомогти вдосконалити мовні норми, зокрема синтаксичні й пунктуаційні.

Синтаксис – це розділ граматики, що вивчає будову і значення словосполучень та речень, способи зв'язку слів у словосполученнях і реченнях. Дотримання синтаксичних норм сприяє стрункості викладу тексту, його чіткості й логічній побудові. Правильна побудова речень, правильна координація головних і другорядних членів речення, нормативне введення в речення однорідних членів, дієприкметникових і дієприслівникових зворотів, порівнянь, прикладок, уточнень, прямої та непрямої мови зробить мовлення логічно довершеним, чітким, послідовним, несуперечливим.

Пунктуація – це розділ науки, що вивчає систему правил, що регулюють уживання розділових знаків у реченні. Пунктуація вивчає пунктуаційні правила – інструкції, які обумовлюють вибір певного розділового

знака. Такий вибір сприяє не тільки грамотному написанню речень, а й дає можливість адресанту передати зміст написаного, щоб полегшити адресату правильне сприйняття інформації. Порушення пунктуаційних норм (відсутність потрібних розділових знаків, неправильне вживання розділових знаків, ненормативна заміна одного знака іншим) може бути причиною неправильного сприйняття й розуміння тексту.

Вивчення пунктуації ґрунтується на синтаксичному матеріалі, оскільки предметом вивчення синтаксису є словосполучення і речення, а предметом вивчення пунктуації – розділові знаки в цих конструкціях.

Посібник "Українська мова (частина 2)" створено із метою допомогти школярам, вступникам, студентам у вивченні синтаксису й пунктуації української мови.

У посібнику розглядають словосполучення й речення як основні синтаксичні одиниці, їхню побудову, типи, а також ставлення розділових знаків у різних типах речень, розділові знаки при однорідних членах речення, узагальнювальних словах при однорідних членах речення, розділові знаки при відокремлених членах речення (відокремлених додатках, означеннях, прикладках, обставинах, уточненнях), вставних і вставлених конструкціях, прямій мові, а також розділові знаки в цитатах, діалозі.

Розділ "Варіанти для самостійного опрацювання тем" містить три варіанти тестових завдань за всіма темами з поданих розділів у 2-й частині.

Навчальний посібник "Українська мова (частина 2)" складено відповідно до навчальної програми для вступників до закладів вищої освіти, затвердженої Міністерством освіти і науки України.

Цей посібник стане в пригоді школярам, майбутнім вступникам під час самостійної роботи з вивчення навчального матеріалу шкільної програми з української мови, а також усім тим, хто цікавиться українською мовою.

Синтаксис – розділ граматики, який вивчає способи поєднання слів у словосполученні та реченні, будову і типи цих синтаксичних одиниць.

Словосполучення

Словосполучення – це синтаксична одиниця, що утворюють поєднанням двох або більше повнозначних слів.

Словосполучення є будівельним матеріалом для речення та складовою його частиною.

Словосполучення складено з головного слова та слів, залежних від нього. Межі словосполучення визначають за допомогою запитань від головного слова до залежного (залежних).

Залежно від кількості компонентів словосполучення розподіляють на прості та складні.

Просте словосполучення складено із двох повнозначних слів, між якими один вид синтаксичного зв'язку: *дивитися (що?) фільм, довга (яка?) путь, бажання (яке?) відкрити душу, уміє (що?) дати відкоша.*

Складне словосполучення складено із трьох або більше повнозначних слів, між якими два чи більше видів синтаксичних відношень: *побачити красиву дівчину, ретельно вивчати тему.*

Залежно від того, якою частиною мови виражене головне слово, словосполучення розподіляють на такі типи:

іменникові (головне слово виражене іменником): *цікава розповідь, перший сніг, похмуре небо;*

прикметникові (головне слово виражене прикметником): *готовий до старту, вірний товаришам, кращий за мене;*

числівникові (головне слово виражене числівником): *шість тижнів, вісім хвилин, семеро козенят, другий у черзі;*

займенникові (головне слово виражене займенником): *щось цікаве, дехто із присутніх;*

дієслівні (головне слово виражене дієсловом або його особливими формами): *захищати Батьківщину, дивлячись у вікно, зроблений фахівцем;*

прислівникові (головне слово виражене прислівником): *недалеко від села, працівникам складно, видно небокрай.*

Не належать до словосполучень:

1) фразеологізми (передають одне поняття): *гав ловити (неуважність), вішати локшину на вуха (обдурювати), сидіти склавши руки (байдикувати), шию намилювати (ляяти);*

2) повнозначна частина мови в поєднанні зі службовою: *на озері, у лісі, через хворобу, аж у Києві, хай вчиться;*

3) ступені порівняння прикметників: *більш відомий, найбільш підготовлений, найбільш значущий;*

4) дієслівні складені присудки: *будемо зустрічати, мали згадати;*

5) іменні складені присудки: *став веселим, буде студентом;*

6) слова, з'єднані сурядним сполучником (не можна поставити запитання): *день і ніч, мед або цукор, сніг чи дощ;*

7) поєднання підмета та присудка (ядро речення): *Весна прийшла. Квіти розпускаються.*

Способи зв'язку слів у словосполученні:

1) узгодження – залежне слово узгоджене із головним за родом, числом, відмінком: *чарівний голос, веселі хлопці, щирим серцем.*

2) керування – головне слово вимагає від залежного певного відмінка: *писати (що?) лист (Зн. в.), іти (до чого?) школи (Р. в.), сказати (кому?) друзям (Д. в.).*

3) прилягання – залежне слово зв'язане з головним тільки за змістом. Таким зв'язком приєднують незмінювані форми:

прислівники: *іти – швидко, легко, впевнено; робити – добре, спересердя, взимку;*

неозначені форми дієслів: *бажання – вчитися, грати, малювати;*

дієприслівники: *сидів думаючи, ішов вагаючись, співають ідучи.*

Способи зв'язку є синтаксичною ознакою словосполучень.

Словосполучення за будовою розподіляють на прості та складні. Прості словосполучення складають із двох повнозначних слів, одне з яких є головним, а друге – залежним (*погожий день*). Складні – це словосполучення, які складають із трьох або більше повнозначних слів (*написати дипломну роботу*).

Схема розбору словосполучень:

1. Знайдіть словосполучення в реченні за допомогою запитань.

2. Визначте головне і залежне слово в словосполученні.

3. Визначте тип словосполучення за частиною мови, якою виражене головне слово (іменникове, прикметникове ...).

4. Визначте спосіб зв'язку між словами: узгодження; керування; прилягання.

Графічна форма розбору:

який?
спілий ← кавун
(прикм.) (ім.)
(іменникове, узгодження)

що?
збирали → врожай
(дієсл.) (ім.)
(дієслівне, керування)

де?
гуляли → у сквері
(дієсл.) (ім. із прийм.)
(дієслівне, керування)

як?
бігли → швидко
(дієсл.) (присл.)
(дієслівне, прилягання)

Тренувальні завдання

Завдання 1. Знайдіть словосполучення, запишіть їх.

Під столом, десять каченят, посеред нас, придбати автомобіль, закінчилася ніч, самотнім птахом, бійці вишикувалися, залежними словами, море шуміло, приєднуватися за змістом, гори й долини, центр речення, знати й розуміти, райдужні мрії, веселий і дотепний, будемо працювати, найменш вправний, бити байдики.

Завдання 2. Визначте тип зв'язку слів у словосполученнях.

Рання весна, цікава подорож, малювати пейзажі, знищення шкідників, виглядати бездоганно, зустріти посміхаючись, радий повідомити, свідомий успіхів, подібний до нього, соковите яблуко, далеко в морі, боягузливий надзвичайно, прочитати книгу, прочитати в книзі.

Завдання 3. Знайдіть словосполучення з типом зв'язку узгодження між словами.

Віроломний товариш, зажеврилося на сході, засіяне поле, оті двері, восьмий учень, змушений зробити, сидіти насупившись, пити сік, писати листа, бачення проблеми, у темній оселі, служити Вітчизні, повернутися вчасно, кланятися батькові.

Завдання 4. Знайдіть словосполучення з типом зв'язку керування між словами.

Доглядати дитину, сильного дощу, завідувати бібліотекою, довгождана зустріч, породичатися із сусідами, підсилення голосу, сидіти в кімнаті, тупотіти ногами, присягати товариству, писати ввечері, управляти готелем, командувати дивізією, повертатися пізно.

Завдання 5. Знайдіть словосполучення з типом зв'язку прилягання між словами.

Зустріти товариша, на моєму столі, говорити посміхаючись, сказати посміхнувшись, прийти вранці, верещати дико, у хвилину небезпеки, буркнути сердито, материних рук, усміхнутися на прощання, визначна пам'ятка, підводжуся швидко, гордість Батьківщини.

Завдання 6. Запишіть у три колонки словосполучення. У першу – іменникові, прикметникові, числівникові, займенникові, у другу – дієслівні, у третю – прислівникові.

Недалеко від села, далеко в морі, ненавидіти ворога, не довіряти людям, п'ять років, три кроки, човен дідуся, готовий до праці, щось забуде, дещо з речей, чорна земля, дітям сумно, чутно пісню, дзвінкий голосок, вірний товариству, перший у черзі.

Завдання 7. Запишіть словосполучення, визначте спосіб зв'язку між словами.

Із вірним другом, говорити голосно, далеко від берега, одна із країн, зроблено поспіхом, під пекучим сонцем, на синьому морі, глибоко зрозумівши, зробилося тихо, у робочому фартусі, дехто з випускників, долати перешкоди, уважно придивившись, повернув ліворуч.

Завдання 8. Із поданого речення випишіть усі можливі словосполучення, з'ясуйте спосіб зв'язку між словами.

Уранці повільно стеляться над землею білі тумани, а важкі хмари низенько спускаються додолю.

Завдання 9. Із поданого речення випишіть усі можливі словосполучення, з'ясуйте спосіб зв'язку між словами та тип словосполучення, залежно від морфологічного вираження головного слова.

Сховавшись, він легко впізнав у місячному світлі маленьку постать свого сина.

Завдання 10. Запишіть у дві колонки словосполучення. У першу – прості, у другу – складні.

Приємний для всіх, записати червоною ручкою, спостерігав протягом тижня, прислухаючись до порад, написати наукову статтю, пристрій нової конструкції, не братися за холодну воду, занадто запальний хлопець, потрапити у скрутне становище, перестрибнути через паркан.

Тестові завдання

1. Усі сполуки слів є словосполученнями в рядку
 - А** збирайся звідси, заплачеш або засмієшся
 - Б** розрахувався з нами, кілька голосів
 - В** слів немає, хлопець пішов
 - Г** склад був відчинений, учорашній супутник
 - Д** біля прилавка, із великим задоволенням

2. Усі сполуки слів є словосполученнями в кожному рядку, окрім
 - А** мимохіть озирнувся, спокійні манери
 - Б** розповідати про Париж, не дають спокою
 - В** кремезна постать, швидко зникати
 - Г** буду чекати, хай заспіває
 - Д** повернулася до нього, ніколи не скривдить

3. Усі словосполучення є іменниковими в рядку
 - А** об'єднати зусилля, похилене дерево
 - Б** стрімко розвиватися, творча практика
 - В** довгождане літо, людське життя
 - Г** прагнути гармонії, інтелігентне мовлення
 - Д** спостерігати за другом, погожий ранок

4. Усі словосполучення є прикметниковими в рядку
 - А** рослинний світ, лікувальний метод
 - Б** любити природу, духовний світ
 - В** археологічні роботи, природний феномен
 - Г** материна сукня, унікальний куточок
 - Д** дорожчий за все, готовий до роботи

5. Усі словосполучення є числівниковими в рядку
- А** лицарська доблесть, тисяча гектарів
 - Б** гостро відчувати, п'ять учнів
 - В** сорок кілометрів, багато учителів
 - Г** один із професорів, до кінця дня
 - Д** своє походження, приїхати пізніше
6. Усі словосполучення є займенниковими в рядку
- А** квітучі трави, вбирати в себе
 - Б** вирішувати майбутнє, невтомний трудівник
 - В** хтось знайомий, щось приємне
 - Г** степова широчінь, ширший за океан
 - Д** один чабан, відповідальний за роботу
7. Усі словосполучення є дієслівними в рядку
- А** записано в книзі, із великою увагою
 - Б** переможений фізично, щось холодне
 - В** замикаючи колону, набагато краще
 - Г** боляче зачепило, занадто бурхливо
 - Д** благодушно розмовляв, направлений у ціль
8. Прислівникові словосполучення вжито в рядку
- А** замислено похитав, недалеко від станції
 - Б** нам невесело, ввічливо відповідає
 - В** невиразно бурмоче, зовсім блідий
 - Г** удвічі дешевше, нітрохи не цікаво
 - Д** погано мені, слабо мерехтіли
9. Узгодження – спосіб зв'язку слів у рядку
- А** ведучи розмову, міцний чай
 - Б** справжня змова, із великим інтересом
 - В** стомлені коні, декілька секунд
 - Г** із затаєною думкою, раптом стихнув
 - Д** розчаровано дивився, самотній вершник
10. Керування – спосіб зв'язку слів у рядку
- А** звертаються до молодця, розгарячені коні

- Б** веселий настрій, круто звернула
- В** розірвати стосунки, поштова марка
- Г** спитав про дитину, стріляти з рушниці
- Д** потрапив самовільно, димів сигарою

11. Прилягання – спосіб зв'язку слів у рядку

- А** тікали не оглядаючись, видно острів
- Б** зустрів уранці, із понуреною головою
- В** жорстоко страждали, озирався із сумом
- Г** покидаючи назавжди, весело реготала
- Д** хитаючи дерева, звільнити з посади

Речення

Речення – це слово чи група слів, що виражають закінчену думку.

За **метою** висловлювання речення розподіляють на *розповідні, питальні, спонукальні*.

За **інтонацією** речення бувають *окличні, неокличні*.

За **наявністю другорядних членів** речення розподіляють на *непоширені* (не містять другорядних членів речення) і *поширені* (мають хоча б один другорядний член речення).

За **наявністю членів** речення поділяють на *повні* (мають усі смислові компоненти) і *неповні* (один чи більше членів речення пропущено).

За **наявністю ускладнювальних компонентів** речення розподіляють на *ускладнені* й *неускладнені*.

Ускладнене речення – синтаксична конструкція, у якій наявні однорідні або відокремлені члени речення, а також вставні та вставлені конструкції, звертання.

Грамматичну основу речення складають головні члени речення (підмет і присудок) або один із них. Будову речення визначають за кількістю граматичних основ: *просте речення* (одна граматична основа), *складне речення* (дві й більше).

Прості речення розподіляють на двоскладні та односкладні. *Двоскладні* – це речення, у яких є і підмет, і присудок. *Односкладні* речення розподіляють на два типи: із головним членом **присудком – дієслівні** (означено-особові, неозначено-особові, узагальнено-особові, безособові) і з головним членом **підметом – називні**.

Дієслівні розподіляють на такі типи:

означено-особові (речення, у яких на конкретну дійову особу – я, ти, ми, ви – указує особове закінчення дієслова-присудка й головний член, виражений 1-ю або 2-ю особою дієслова): *Не майте* гордощів у своєму серці;

неозначено-особові (речення, у яких головний член виражений дієсловом 3-ї особи множини (вони) і вказує на неозначену особу): *Насилу відвели* його в кімнату;

узагальнено-особові (речення, у яких головний член виражений особовим дієсловом, означає дію, стан, ознаку, що стосується будь-якої особи взагалі). Такими конструкціями найчастіше є прислів'я, приказки: *Не брудни* криниці, бо *схочеш* водиці;

безособові (речення, у яких дія або стан відбуваються, незалежно від будь-якої особи): *Зробилося легко, радісно*.

Називні речення – речення, у яких головний член – підмет – стверджує наявність предметів чи явищ і виражений іменником у називному відмінку або іншою частиною мови у значенні іменника. *Називні* речення бувають *непоширені* (складаються з одного слова): *Дорога. Ранок. Тиша*; *поширені* (містять другорядні члени речення): *Тиха й смутна весняна ніч*.

УВАГА! Односкладні речення вважають повними. Речення з пропущеним дієсловом-зв'язкою **є** вважають двоскладним повним. Речення, у якому відсутній присудок (але його можна домислити) і у якому є обставина (рідше додаток) вважають двоскладним неповним. Наприклад, у реченні *"Навколо степ"* відсутній присудок, але його можна домислити – *лежить, розкинувся, простирався*. Також у реченні є обставина – *навколо*. За таких умов це речення вважають двоскладним неповним.

Також двоскладним є речення, у якому присудок – дієслово у формі третьої особи однини теперішнього, майбутнього часу або у формі однини минулого часу: *Відмовився від пропозиції*.

Тренувальні завдання

Завдання 1. Позначте всі спонукальні речення.

1. Росливість повсюди тут цупка, колюча й здебільшого низькоросла від постійної боротьби з вітрами.

2. Що ж ти дивишся з журбою на потоптані квіти!

3. Вставай, хто живий, в кого думка повстала!
4. Не смійся з другого, щоб тобі не було того.
5. І раптом у другій половині дня наступило нарешті омріяне, догождане.
6. Пали, гнівись, лиш з правди не посмійся!
7. Хіба забулось, що за ґрати Нас ворог спільний посилав?
8. Слухай-бо, Галю, Галочко! – промовляв менший брат.
9. Вогненною піснею, віщим незборканим словом повернувся поет до рідної своєї України.
10. Погортайте сторінки сивих віків, вчитайтесь в прості і хвилюючі слова пісень, віднайдіть золоті ключі мелодій

Завдання 2. Позначте всі називні речення.

1. Довгий яр, весь білою черемхою залитий.
2. Знову весна. Жайворонки в небі.
3. Ходив рівно, з піднесеною головою, рідко всміхався, був зібраний і трохи замріяний.
4. Деякий час вчилися в лісовій сторожці.
5. Прозорий гай. Тремтячий лист. Осіння світла акварель.
6. Плюскіт хвиль. Провесна. Серпень.
7. У фізиці вивчають механічні, теплові, світлові, електричні явища.
8. Холодний вітер. Сніг. Сузір'я Лебідь, розпластане над нами в вишині.
9. Як гарно на квітчастому лузі раннього літа!
10. Скільки вовка не годуй, він усе в ліс дивиться.

Завдання 3. Позначте всі означено-особові речення.

1. З культурних мальв темних кольорів робили природні барвники.
2. І поля, і мости, і вагони, жайворонній задумливий спів.
3. Їж пиріг з грибами, держи язик за зубами.
4. Чесне діло роби сміло.
5. Жіночі голоси і перегук дитячий.
6. Отак пролечу сніжком над долиною.
7. Рідна земле, дай мені снаги скрізь, у всьому будь самим собою.
8. Для добрих друзів відчиняю дім.
9. Нам наказують зайняти висоту.
10. Гей, люди, слухайте всі!

Завдання 4. Позначте всі неозначено-особові речення.

1. Квітчастий луг і дощик золотий.
2. Принесли бінокль.
3. Пахне хлібом.
4. Від добра добра не шукають.
5. Розходились з вокзалу не поспішаючи.
6. Удосвіта станеш – більше діла зробиш.
7. Було тоді дуже холодно.
8. Юно йдемо до мети.
9. Завжди з шанобою ставились до рослинного світу.
10. За годину до випікання млинців підготовлену масу обварюють двома склянками молока або води.

Завдання 5. Позначте всі узагальнено-особові речення.

1. Учи дітей не страхкою, а ласкою.
2. Виходь у світи, бо дорога відкрита.
3. Згадаймо гордість нашої культури – класичний "театр корифеїв".
4. Його не бачили лежачим ниць.
5. Хочеш їсти калачі – не сиди на печі.
6. Звик до лісу, до лук, до небесного простору.
7. Як сіно косять, то дощу не просять.
8. Ненавидить комуну всією темінню своєї душі, ненавидить голоту.
9. Мрієш на фоні природи.
10. Домову книжку принесли.

Завдання 6. Позначте всі поширені речення.

1. Хлопець біг не чуючи ніг.
2. Ми з тобою будемо співати.
3. "Маруся Чурай" – роман.
4. Ректор із заступниками почав працювати.
5. Сотні квітів почали розпускатись.
6. Ще треті півні не співали.
7. Життя вчить нас любити й ненавидіти.
8. Я умію розмовляти, танцювати і співати.
9. Працю виконують повільно.
10. Скарб знайдено.

Завдання 7. Позначте всі двоскладні неповні речення.

1. Сонячний весняний день.
2. У кутку шафа для одягу.
3. Зелені трави, омиті ранньою росою.
4. Недалеко від будинка спортивний клуб.
5. Красива, миловидна дівчина.
6. Прекрасний, оптимістичній настрій.
7. Під ногами розталий сніг.
8. Галявина з високими вербами.
9. Поблизу ціле море колосків пшениці.
10. Поміж стовбурами загадковий затишок.

Тестові завдання

1. Рядок, у якому наведено неповне речення
А Знесилена, вона сіла.
Б Око бачить далеко, а розум – ще далі.
В Мама з донькою закінчили прибирати.
Г Було прийнято закон.
Д Небо над степом синіє.
2. Усі речення є повними, окрім
А Нас тягло до лісу.
Б У долині луки, трава по пояс.
В Усяке діло починай з голови.
Г Біля тихих причалів свого щастя боюсь.
Д Червоний гребінь горизонту.
3. Рядок, у якому наведено непоширене речення
А Нехай пісня ллється з усіх кутків.
Б Шабля ранить тіло, а слово – душу.
В Усе було в щасливому дитинстві.
Г Із завданням впорались усі, навіть Оксана.
Д Я почувалася щасливою.
4. Поширеним є речення в рядку
А Місто прибрано.
Б Дехто з них, напевно, помиляється.

- В** Комплімент має бути щирим.
- Г** Холод стає помітнішим і помітнішим.
- Д** Колоти очі – докоряти.

5. Речення "У лугах, у степах широких – спокій" відповідає такій характеристиці

- А** односкладне, називне, поширене, повне
- Б** двоскладне, поширене, неповне
- В** двоскладне, поширене, повне
- Г** односкладне, називне, поширене, неповне
- Д** односкладне, узагальнено-особове, повне

6. Односкладним є речення в рядку

- А** Далі за стежкою гомоніли ще не по-весняному височезні дуби.
- Б** Весело й тяжко згадувати тебе.
- В** День ясний, сонячний, зате прохолодний.
- Г** Вечір, гаптований золотом, приходиться на зміну дню.
- Д** Наша душа прагне довершеності, краси.

7. Усі речення є односкладними, окрім

- А** Довгі-предовгі ночі, багністі темні поля.
- Б** З брудної води ще ніхто чистим не вийшов.
- В** Заблискало по висоті, загриміло, завалувало димом.
- Г** Пийте щиро, браття, пийте і не жалкуйте.
- Д** Сказано – зроблено.

8. Тип односкладного речення вказано правильно в рядку

- А** Надворі стихло й потеплішало. – *Узагальнено-особове.*
- Б** Полюють дикого кабана з собаками-гончаками. – *Означено-особове.*
- В** У мене немає жодного сумніву. – *Безособове.*
- Г** Решетом воду не носять. – *Неозначено-особове.*
- Д** Вода ласкава, солодка. – *Називне.*

9. Односкладне означено-особове речення наведено в рядку

- А** Кинули його, мов щеня, під чужу стріху.
- Б** А літ за півтори сотні не тільки цього палацу, а і самих Пісок сліду не було.

- В** Бездонної бочки не наллєш.
- Г** Лїпше скажи правду і не крути.
- Д** Їй іноді лячно за долю дитини.

10. Односкладне неозначено-особове речення наведено в рядку

- А** Сметаною вареників не зіпсуєш.
- Б** Мчали, не переводячи подиху, бурею вривались у чисті міста.
- В** Тиснява, галас, лайка, гуркіт возів і знову чорна дорога в гори.
- Г** Було радісно, що гуде по всьому фронту.
- Д** Шукайте по всіх нишпорках, по всіх димарях.

11. Односкладне узагальнено-особове речення наведено в рядку

- А** Господареві, ніби з зачудування, аж мову відібрало.
- Б** Похмурий величезний зал з ярусами стільців.
- В** Треба було, мабуть, зовсім не чіпляти того кляузного попа.
- Г** Лихої долі конем не об'їдеш.
- Д** Ніколи більше до Туркині не виходь.

12. Односкладне безособове речення наведено в рядку

- А** Візьміть ваші гроші назад і пустіть мене.
- Б** Безлюдна місцина навкруги, вигоріла трава.
- В** Картина навкруги була дуже оригінальна.
- Г** Мовчки оглядав пишні окраси стін.
- Д** Сумно й тужно тепер осінніми днями Тетяні.

13. Односкладні називні речення наведено в усіх рядках, окрім

- А** Навколо стола на підлозі порозкидані важкі фоліанти в шкіряних оправах.
- Б** Сонце, квіти, синява неба.
- В** Широке смертельне поле, згубна нейтральна зона.
- Г** Тиша і тільки широкий крилатий шум лісу.
- Д** Чудовий, тихий вечір, небо із незвично випуклою глибиною.

14. Односкладні безособові речення наведено в усіх рядках, окрім

- А** Страшно тепер в лісі, неспокійно.
- Б** Другої Іванихи Дубихи в селі нема.

- В** Було зовсім не холодно.
- Г** Видно сокола по польоту, а сову по погляду.
- Д** Батьків не вибирають.

15. Односкладні неозначено-особові речення наведено в усіх рядках, окрім

- А** Бач, як дисципліновано летять, навіть дистанцію зберігають.
- Б** Загомоніли на різних мовах, потяглися до нього десятками рук.
- В** Випили ще по склянці і заспівали улюблену пісню отамана.
- Г** До вогню докиньте смереччини.
- Д** Обабіч сплячої поставили клунок з усіма її речами.

16. Односкладні узагальнено-особові речення наведено в усіх рядках, окрім

- А** Доброго тримайся, поганого цурайся.
- Б** Більше вір своїм очам, ніж чужим речам.
- В** Музика без'язика, а людей збирає.
- Г** Без клинка не розколеш пенька.
- Д** Не ходи поночі, не шукай немочі.

17. Односкладні означено-особові речення наведено в усіх рядках, окрім

- А** Блискучими, як після хвороби, очима освітили його зо всіх боків.
- Б** Ходіть-но сюди, маю з вами бесідувати.
- В** Скрипку віддав товаришеві-цимбалістові.
- Г** Встань, мій синку, піднеси голову, розкрий очі.
- Д** Тож мушу людям пособити, свій досвід передати.

18. Називне речення у складі складного наведено в рядку

- А** Було вже коло півночі, а Мавра все сиділа, тонула в гадках.
- Б** Злидні, смуток, самотність, як звичайно, але ось тут і якісь люди.
- В** Настала тиша, і вона ось тут сама.
- Г** Тебе надибали ще вчора люди, що прийшли нині зранку до мого млина.
- Д** Під вікном стихло, лиш чути шум сосон і якась розпучливе шопання ніг.

19. Безособове речення у складі складного наведено в рядку

А Днина була гаряча, і до заходу сонця було ще далеко.

Б Ворожи, але кажи правду, бо мені ще ніколи ніхто в житті не ворожив.

В Мов та сполохана сарна, метнулася з тужливим смутком в душі через ліс.

Г Кожного обіймає теплим поглядом, і кожним гордиться, і кожного приймає за сина.

Д Як ідеш, дивись під ноги; хоч грошей не знайдеш, так носа не наб'єш.

Тестові завдання на відповідність

1. Установіть відповідність між типом односкладного речення та прикладом. Позначте відповідь у таблиці.

Тип односкладного речення

Приклад

1 означено-особове

А Там десь нас чекають.

2 неозначено-особове

Б Не ходи поночі, не шукай немочі.

3 безособове

В Дивлюсь на тебе і сміятися хочу.

4 узагальнено-особове

Г Уночі раптом похолоднішало.

Д Скромна краса пізньої осені.

А	Б	В	Г	Д
АБДГ	ВАГБ	БВГА	АГДВ	ДВАБ

2. Установіть відповідність між типом односкладного речення та прикладом. Позначте відповідь у таблиці.

Тип односкладного речення

Приклад

1 називне

А У мене нема ні жменьки землі, ні грошей.

2 безособове

Б Хому в цей день бачили скрізь.

3 означено-особове

В Спинимось на узліссі і послухаємо пташиних пісень.

4 неозначено-особове

Г Нерви напружені до краю, рука міцна, погляд ясний.

Д Морок, непроглядна тьма, блискучі сніги.

А	Б	В	Г	Д
АБДГ	ГАВБ	ДАВБ	АГДВ	ДВАБ

3. Установіть відповідність між типом односкладного речення та прикладом. Позначте відповідь у таблиці.

Тип односкладного речення

Приклад

1 узагальнено-особове	А У чужій пасіці бджіл не розведеш.
2 означено-особове	Б Про пропалий міх із кукурудзою перестали говорити.
3 безособове	В Віджени смуток і візьми замість нього мене.
4 неозначено-особове	Г Немає долі – немає й радості.
	Д Цитринове сонце, смарагдовий ліс.

А	Б	В	Г	Д
АБДГ	ВАГБ	БВГА	АВГБ	ДВАБ

4. Установіть відповідність між типом односкладного речення та прикладом. Позначте відповідь у таблиці.

Тип односкладного речення

Приклад

1 означено-особове	А Без голови рукам і ногам погано.
2 неозначено-особове	Б Зима, холод, голод, лиха година.
3 називне	В Легко й хороше на душі.
4 безособове	Г Ридав сухими очима, кричав нікими словами.
	Д Тепер поля засівають за допомогою машин.

А	Б	В	Г	Д
АБДГ	ВАГБ	ГДБВ	ГДБА	ДВАБ

5. Установіть відповідність між типом односкладного речення та прикладом. Позначте відповідь у таблиці.

Тип односкладного речення

Приклад

1 неозначено-особове	А Не зітхай, на смуту мені ще більше серця.
2 означено-особове	Б Хочеться шубовснути у прохолоду озерця.
3 безособове	В Усі коні вороні.

4 узагальнено-особове

Г Якось приносять Ганні письмо від сина.

Д Де розумом не дійду, те в книжці знайду.

А	Б	В	Г	Д
АБДГ	ВАГБ	ГДБВ	ГАБД	ДВАБ

6. Установіть відповідність між типом односкладного речення та прикладом. Позначте відповідь у таблиці.

Тип односкладного речення

Приклад

1 називне

А Пускай, гони на повну швидкість.

2 безособове

Б Уздовж вулиць риють канали для водопроводу.

3 неозначено-особове

В Веселий, ясний, весняний ранок.

4 означено-особове

Г У голові безперервно гуло, дзвеніло.

Д Кішку б'ють, а невістці докоряють.

А	Б	В	Г	Д
АБДГ	ВАГБ	ГДБВ	ГАБД	ВГБА

7. Установіть відповідність між типом односкладного речення та прикладом. Позначте відповідь у таблиці.

Тип односкладного речення

Приклад

1 безособове

А При в'їзді в село вершників уже чекали.

2 узагальнено-особове

Б Перший теплий квітневий день.

3 неозначено-особове

В Не чекай милосердя, доню.

4 називне

Г Без клинка не розколеш пенька.

Д Небезпек одразу поменшало.

А	Б	В	Г	Д
АБДГ	ДГАБ	ГДБВ	ДАБГ	ВГБА

8. Установіть відповідність між типом односкладного речення та прикладом. Позначте відповідь у таблиці.

Тип односкладного речення

Приклад

1 означено-особове

А Так і в його грудях горіло.

2 узагальнено-особове

Б Влітку один тиждень рік годує.

3 неозначено-особове

4 безособове

В Спитайте раз Михайлика, а не мене.

Г Коли не тямиш, то й не берися.

Д Знову сіли на коней, річку переїздили вбхід.

А	Б	В	Г	Д
АБДГ	ДГАБ	ГДБВ	ВГДА	ВБДА

9. Установіть відповідність між типом односкладного речення та прикладом. Позначте відповідь у таблиці.

Тип односкладного речення

Приклад

1 неозначено-особове

2 безособове

3 означено-особове

4 називне

А Туманний ранок і осінній день, гречане поле і літній нескінченний день.

Б Сьогодні маємо густу сітку метеорологічних станцій.

В Під тінню собору минало життя поколінь.

Г Усередині одразу притихло, заціміло, а потім закричало ще з більшою силою.

Д В армії, певно, зробили б з нього людей.

А	Б	В	Г	Д
АБДГ	ДГАБ	ГДБВ	ВГДА	ДГБА

10. Установіть відповідність між типом односкладного речення та прикладом. Позначте відповідь у таблиці.

Тип односкладного речення

Приклад

1 узагальнено-особове

2 означено-особове

3 неозначено-особове

4 безособове

А Нехай її оставлять в спокої.

Б Як постелиш, так і виспишся.

В Квочку з яєць не забудь скинути.

Г Пахне дубом і сосною у гущавині.

Д Се справді голос гірської трембіти.

А	Б	В	Г	Д
БВДГ	ДГАБ	БВАГ	ВГДА	ДГБА

11. Установіть відповідність між типом односкладного речення та прикладом. Позначте відповідь у таблиці.

Тип односкладного речення

- 1 узагальнено-особове
- 2 означено-особове
- 3 неозначено-особове
- 4 безособове

Приклад

- А** Краю не було цій ночі.
- Б** Постою край галяви, подивлюсь.
- В** Довженків світ. Краса.
- Г** Решетом воду не носять.
- Д** У нас непроханих не люблять.

А	Б	В	Г	Д
БВДГ	ГБДА	БВАГ	ВГДА	ГБАД

12. Установіть відповідність між типом односкладного речення та прикладом. Позначте відповідь у таблиці.

Тип односкладного речення

- 1 називне
- 2 означено-особове
- 3 неозначено-особове
- 4 безособове

Приклад

- А** На душі сиро, самотньо.
- Б** Навкруги сяйво снігів.
- В** Печалі бронзове лиття.
- Г** Обкрутили ланцюгами та забрали до команди.
- Д** На сходах зупинись на мить.

А	Б	В	Г	Д
БДГА	ГБДА	БВАГ	ВДГА	ГБАД

Головні члени речення

Головні члени речення – підмет і присудок. **Підметом** називають незалежний головний член речення, що називає предмет, про який щось стверджують або заперечують у реченні.

Підмет найчастіше буває вираженням іменником або займенником у Н. в., рідше – іншою частиною мови, ужитою у значенні іменника (*Надходить вечір. Он ідуть закохані і юні. Одне сьогодні краще двох завтра*). Іноді в ролі підмета буде неозначена форма дієслова (*Мандрувати гірськими стежками – справжнє задоволення*).

Підмет буває також вираженим словосполученням. Такий підмет називають **складеним**. У ролі складеного підмета переважно будуть:

стійкі словосполучення (*На тонкуватій шиї рухається адамовоє яблуко*);

власні назви (Жовті Води розташовано на заході Дніпропетровської області);

сполучення кількісного числівника або іменника, що має кількісне значення, з іменником (*Чотири літа пролетіло. Купка людей сідала в човен*);

сполучення двох займенників (*Кожен з нас винен у цьому*);

сполучення іменника в Н. в. з іменником в О. в. із прийменником "з" (*Межи втікачами були й Остап з Соломією*);

іменники на позначення обсягу, міри, сукупності (*Табуни коней, череди скоту, отари овець оголошують своїм гуком вільне повітря степів*).

Присудком називають головний член речення, який стверджує або заперечує щось у реченні, відповідає на запитання: Що робить предмет? Що з ним робиться? Який він є? Хто або що він є?

Простий дієслівний присудок може бути вираженим:

будь-якою формою дієслова (дійсний, умовний, наказовий способи, інфінітив): *Зупиніть машину*;

прикметником/дієприкметником. *Тиша навкруги якась неспокійна. Іван від роботи знесилений*;

прислівником. *Сумно на душі*.

УВАГА! Простим вважають присудок, виражений декількома словами, якщо вони є однією формою дієслова. Це форми умовного способу, наказового способу з частками **хай, нехай**, а також складена форма майбутнього часу недоконаного виду, фразеологізми: *Нехай збуваються ваші мрії. Я буду вступати до університету. Він не бачить далі свого носа*.

Складений дієслівний присудок може бути вираженим неозначеною формою дієслова в поєднанні з допоміжним словом. Допоміжним словом може бути дієслово (*починати, намагатися, бажати*); прикметник (*ладен, готовий, повинен*); дієприкметник (*змушений, зобов'язаний*); прислівник (*треба, необхідно, можна*).

Слід розрізняти простий дієслівний присудок із другорядним членом речення, ужитим у неозначеній формі дієслова, і складений дієслівний присудок.

Наприклад, у реченні *Секретарка просила нас зачекати* дія, що позначають особовою формою дієслова, стосується однієї особи, а дія, виражена неозначеною формою дієслова, – іншої. У такому разі *просила* у реченні є присудком, а *зачекати* – додатком.

У реченні *Він біжить назад доповісти про виконану роботу* присудком є *біжить* (від цього слова можна поставити запитання з якою метою?), тоді *доповісти* є обставиною.

У реченні *Одного разу зірвалася в нім думка здезертиувати* присудком є *зірвалася*, а *здезертиувати* є означенням, оскільки запитання до цього слова ставимо від іменника *думка*.

Складений іменний присудок складено з дієслова-зв'язки (*бути, стати, здаватися, вважатися*) та іменної частини (іменника, прикметника, числівника, займенника, дієприкметника). *Була весна весела, щедра, мила.*

Тренувальні завдання

Завдання 1. Позначте всі речення із складеними підметами.

1. Старого світу мертві душі
2. Чумацький шлях нам в очі сипле зорі.
3. Для вогню потрібен лиш сірник.
4. Співали чистими дзвінкими голосами діти.
5. Частина присутніх погодилася на екскурсію.
6. Потім на галявину налетіло багато білих метеликів.
7. Ішли діди з батьками безсмертними шляхами.
8. Багаті на печі сиділи та калачі їли.
9. Милував і заспокоював око бійців шмат рівнинного простору в горах.
10. Біля школи людей уже зібралося чимало.

Завдання 2. Позначте всі речення із складеними дієслівними присудками.

1. Він розв'язувати вміє першу й другу дію.
2. Бідна волошко, чому ти у житі, А не на клумбі волієш рости?
3. Малювати було улюбленою мрією малого Тараса.
4. Пісня і праця – великі дві сили.

5. Історія – це свята святих народу.
6. Тепер така пора, що людина мусить людині допомагати.
7. Слухай, сину, дике поле має говорити.
8. Я залишусь завжди молодим.
9. Для них, учнів, капітан Дорошенко – людина завидної долі.
10. Тепер їхні імена знані повсюдно.

Завдання 3. Позначте всі речення із складеними іменними присудками.

1. Хай буде щаслива, хай буде весела жінка після всього пережитого.
2. У тіло почало входити м'яке тепло й півсон.
3. Я вірші став писати під вечір золотий.
4. До вечора скульптор встиг і відпочити, і накидати кілька ескізів.
5. Павлуша не переставав думати про своє.
5. Зима цього року видалася суворою.
6. Людина лишається людиною.
7. Мені осіння ніч короткою здається.
8. Отаман звався Покотилос.
9. Інженер продовжував розповідати про свій винахід.

Тестові завдання

1. Виділене слово є підметом у рядку
 - А** Всюди стрічала його *ім'я*, чула щось про нього.
 - Б** Вік *звікувати* – не в гостях побувати.
 - В** Дірявого *мішка* не наповниш.
 - Г** Розпочалися жнива – закочуй *рукава*.
 - Д** Її чоловік був пияк і *марнотратець*.
2. Виділене слово є підметом у всіх реченнях, окрім
 - А** *Чужі* оказували співчуття до неї.
 - Б** *Прибулий* досить вільно розмовляє англійською мовою.
 - В** *Зневажить* мову мамину – біда.
 - Г** Волом *зайця* не доженеш.
 - Д** Спокійно й тужливо заколисувало *щось* у повітрі.

3. Складений підмет ужито в рядку
- А** Івась з вірним товаришем натрапив на незібраний клин жита.
 - Б** Молодість із завзяттям мусять горіти на серці.
 - В** Раду з циганами співав тужливу пісню.
 - Г** На мішках лише Давид сидів із Гордієм.
 - Д** Хома з майором Воронцовим проводив виховну роботу серед особового складу.
4. Складений підмет ужито в усіх реченнях, окрім
- А** Я з Тимком руками розправляв корінці.
 - Б** Ми з Неллі йдемо вбік.
 - В** Зграї чорних дроздів лагодились до далекої мандрівки.
 - Г** Більшість квітів уже відцвіла і розсіяла своє насіння.
 - Д** Вчитель з ватагою школярів повертаються від лісу в село по білому рушникові дороги.
5. Виділене слово є присудком у реченні
- А** *Жити* на колінах, у кайданах – це не життя, а нидіння, негідне людини.
 - Б** Мати просить Івана *перекопати* грядку.
 - В** Парубки пішли робити своє діло – *добувати* живий вогонь.
 - Г** Досягши вершини, вони зупинились *перепочити*.
 - Д** За щоденним одноманіттям потрохи перестав *помічати* мальву.
6. Простий присудок ужито в рядку
- А** Він став зовсім стомлений, зовсім змучений.
 - Б** Сіно тут уже давно було скошено.
 - В** Буде в пісні жити моя душа.
 - Г** Птахи не бояться брати хліб з долоньок.
 - Д** Він тут був на літа прикований.
7. Складений дієслівний присудок ужито в рядку
- А** Небо тепер було могутнє і страшне.
 - Б** Я буду фотографувати чудові космічні пейзажі.
 - В** Неологізм "марсохід" своїм значенням пов'язаний із власною назвою планети Марс.

Г Мати починає грядку перекопувати знову.

Д Лице в Орисі було оригінальне.

8. Виділене слово є частиною складеного дієслівного присудка в реченні

А Він був змушений *зупинитися*.

Б Доручили хлопцеві *купити* чого треба.

В Я буду *писати* вірші під вечір золотий.

Г Після довгої дороги туристи сіли *перепочити*.

Д Існує багато способів *покрощити* самопочуття.

9. В усіх реченнях ужито складений дієслівний присудок, окрім

А Усі присутні почали аплодувати.

Б Уміння танцювати передалось мені від бабусі.

В Я можу навести багато славних імен свого народу.

Г Люди повинні більше дивитися на зорі.

Д А справді, варто було б поплавати човном.

10. Складений іменний присудок ужито в реченні

А Тисячі бородатих солдатів ішли за своїм вожаком.

Б У такій зібганій позі він був зовсім маленький.

В Людина мусить вірити в себе, у краще майбутнє.

Г П'ять учнів відмовилися їхати на екскурсію.

Д Наказую собі зупинитись і пильним поглядом окинути далекі крони дерев.

11. В усіх реченнях ужито складений іменний присудок, окрім

А Іван Сірко був вірним оборонцем і захисником.

Б Розповідь стала ще цікавішою.

В Я буду малювати картину на березі моря.

Г Старший брат став йому батьком.

Д Пісні народні – окраса нашої поезії

Тестові завдання на відповідність

1. Установіть відповідність між характеристикою речення та прикладом. Позначте відповідь у таблиці.

Характеристика

речення

- 1 ускладнене
- 2 спонукальне
- 3 неповне
- 4 непоширене

Приклад

- А** Трохи вище від ставка млин.
Б Не даруйте жовті тюльпани – квіти розлуки.
В Він як крізь землю провалився.
Г То все було в осінній круговерті.
Д Не звинувачуй інших, шукай причину в самому собі.

А	Б	В	Г	Д
БАДВ	ВДГБ	БДАВ	ГВБД	ДВБГ

2. Установіть відповідність між характеристикою речення та прикладом. Позначте відповідь у таблиці.

Характеристика

речення

- 1 ускладнене
- 2 спонукальне
- 3 неповне
- 4 непоширене

Приклад

- А** Нехай пісня ллється з усіх кутків.
Б Шабля ранить тіло, а слово – душу.
В Усе було в щасливому дитинстві.
Г Із роботою впорались усі, навіть Оксана.
Д Я почувалася щасливою.

А	Б	В	Г	Д
ГБАД	ВДГБ	БДАВ	ГАБД	ДВБГ

3. Установіть відповідність між характеристикою речення та прикладом. Позначте відповідь у таблиці.

Характеристика

речення

- 1 неповне
- 2 ускладнене
- 3 односкладне
- 4 непоширене

Приклад

- А** Уміє ластівка літати.
Б Окрилений, покидаю своє пристанище.
В Насіння виймають зі зрілих плодів.
Г Шипшина важко віддає плоди.
Д Повний колос гнеться, а пустий стирчить.

А	Б	В	Г	Д
ДБАВ	ВДГБ	БДАВ	ГАБД	ДБВА

4. Установіть відповідність між характеристикою речення та прикладом. Позначте відповідь у таблиці.

Характеристика

речення

- 1 неповне
- 2 ускладнене
- 3 односкладне
- 4 непоширене

Приклад

- А** Батько був мокрий як хлющ.
- Б** Матч припинили.
- В** Недалеко від школи бібліотека.
- Г** Дорога ліворуч була розмита.
- Д** Ліворуч, майже на краю дворища, чорніла оселя.

А	Б	В	Г	Д
ДБАВ	ВДБА	БДАВ	ВАБД	ДБВА

5. Установіть відповідність між характеристикою речення та прикладом. Позначте відповідь у таблиці.

Характеристика

речення

- 1 неповне
- 2 ускладнене
- 3 односкладне
- 4 непоширене

Приклад

- А** Без води каші не звариш.
- Б** Хлопець виявився не ликом шитий.
- В** Яскраві зорі в нічному небі.
- Г** Ягель, або оленячий мох, росте в тундрі.
- Д** На моїх очах зійшли сніги.

А	Б	В	Г	Д
ДБАВ	ВГБА	ВГАБ	ВАБД	ГБВА

6. Установіть відповідність між характеристикою речення та прикладом. Позначте відповідь у таблиці.

Характеристика

речення

- 1 непоширене
- 2 ускладнене
- 3 односкладне
- 4 неповне

Приклад

- А** Почав накрапати дощ.
- Б** Усі вони, за винятком Орісі, перейшли в десятий клас.
- В** Над пам'яттю простягнуто мости.
- Г** Я закоханий в синь океану.
- Д** Над зеленим узгір'ям ранкове сонце.

А	Б	В	Г	Д
АБГВ	ВГБА	ВГАБ	АБВД	АБДГ

7. Установіть відповідність між характеристикою речення та прикладом. Позначте відповідь у таблиці.

Характеристика

речення

- 1 непоширене
- 2 ускладнене
- 3 односкладне
- 4 неповне

Приклад

- А** Хмари заволокли небо.
- Б** Правити теревені – фразеологізм.
- В** У просвітку дерев – віддзеркалення міста.
- Г** Тут, поруч, буяла весна.
- Д** Живе, веселе, безтурботне дитинство.

А	Б	В	Г	Д
БГДВ	ВГБА	БГАД	АБВД	АБДГ

8. Установіть відповідність між характеристикою речення та прикладом. Позначте відповідь у таблиці.

Характеристика

речення

- 1 односкладне
- 2 ускладнене
- 3 неповне
- 4 непоширене

Приклад

- А** Знесилена, вона сіла.
- Б** Око бачить далеко, а розум – ще далі.
- В** Мама з донькою закінчили прибирати.
- Г** Було ухвалено закон.
- Д** Небо над степом синіє.

А	Б	В	Г	Д
ДБАВ	ВДГБ	БДАВ	ГАБД	ГАБВ

9. Установіть відповідність між членом речення та прикладом. Позначте відповідь у таблиці.

Член речення

- 1 складений дієслівний присудок
- 2 означення
- 3 обставина

Приклад (виділене слово)

- А** Я буду *мріяти* минулим.
- Б** Повинна мати думати й *дбати* про всіх.
- В** Режисер попросив продюсера *змінити* декорації.

4 додаток

Г Студенти прийшли в бібліотеку *взяти* підручники.

Д Великій справі – *служити* народу – присвятив своє життя Б. Гринченко.

А	Б	В	Г	Д
ДБАВ	ВДГБ	БДГВ	ГАБД	ДБВА

10. Установіть відповідність між членом речення та прикладом. Позначте відповідь у таблиці.

Член речення

- 1 складений дієслівний присудок
- 2 складений підмет
- 3 обставина
- 4 означення

Приклад (виділене слово)

- А Художник щоразу все мусить *відкривати* заново.
- Б Вечір стояв *лагідний* і тихий.
- В І серед людей є *чимало* зрадників.
- Г З'єднавши кінці кабеля, Маковейчик пускається назад *доложити* про виконану роботу.
- Д У мене була одна мрія – *подорожувати*.

А	Б	В	Г	Д
ДБАВ	АВГД	БДГВ	АБГД	ДБВА

11. Установіть відповідність між членом речення та прикладом. Позначте відповідь у таблиці.

Член речення

- 1 обставина мети
- 2 простий присудок
- 3 складений іменний присудок
- 4 складений дієслівний присудок

Приклад

- А Тільки пісня не соромиться розкривати людям чари їхньої молодості.
- Б Будуть пташки прилітати, калиноньку їсти.
- В Бійці сіли навколо термоса вечеряти.
- Г Мокрі ниви й порожній шлях.
- Д З'ява мови була зумовлена комунікативними потребами.

А	Б	В	Г	Д
ДГБА	БДГА	ВБДА	ДГВА	ВАГБ

12. Установіть відповідність між членом речення та прикладом. Позначте відповідь у таблиці.

Член речення

- 1 складений підмет
- 2 складений дієслівний присудок
- 3 простий підмет
- 4 складений іменний присудок

Приклад

- А** Запекло Марині коло самого серця.
- Б** Багіров з бійцем вивели коней.
- В** Штабний офіцер з перекладачем допитував полонених.
- Г** Сагайда любив поспати й не відмовляв собі в цьому.
- Д** Контури кожного дерева були напрочуд виразні.

А	Б	В	Г	Д
БАДВ	ВДГБ	БДАВ	ГВБД	БГВД

13. Установіть відповідність між членом речення та прикладом. Позначте відповідь у таблиці.

Член речення

- 1 підмет
- 2 обставина
- 3 додаток
- 4 присудок

Приклад (виділене слово)

- А** Пішов Михайло *шукати* вітра в полі.
- Б** Невірний крок може все *звести* нанівець.
- В** Я порадив брату *не кидати* гроші на вітер.
- Г** *Знати* собі ціну – значить поважати.
- Д** Ідея *накивати* п'ятами виникла раптово.

А	Б	В	Г	Д
ДГБА	ГАВБ	ГБДА	ДГВА	ВАГБ

14. Установіть відповідність між членом речення та прикладом. Позначте відповідь у таблиці.

Член речення

- 1 складений іменний присудок
- 2 складений підмет

Приклад

- А** Сусіди почали відновлювати будинок.
- Б** Слова Свирида Яковича були прості, звичайні.

- 3 простий присудок із додатком
- 4 складений дієслівний присудок
- В Марія підійшла к чоловіку пришити гудзик.
- Г Христа з Зінькою агітацію провели.
- Д Тренер попросив спортсмена виконати новий елемент.

А	Б	В	Г	Д
БГДВ	ВГБА	БГДА	АБВД	АБДГ

Тире між підметом і присудком

Тире ставлять:

1. Якщо підмет і присудок виражені іменником, інфінітивом, числівником:

Веснянки – пісні молодості й краси.

Сиротою жити – сльози лити.

Двічі по два – чотири.

2. Якщо один із головних членів речення іменник, а другий – інфінітив або числівник:

Чинити зло – забава для безумного.

Висота Говерли – 2 061 м над рівнем моря.

3. Якщо перед присудком є вказівні слова: **то, це, оце, значить, ось**:

Література – це один із шляхів пошуків істини.

4. Якщо після підмета стоїть синтаксична конструкція, що відокремлюють комами, то перед присудком ставлять кому і тире:

Роман "Маруся Чурай", за який Л. Костенко стала лауреатом Державної премії ім. Тараса Шевченка, – одне з головних досягнень її життя.

Тире не ставлять:

1. Якщо підмет виражений особовим займенником:

Ми гінці весни крилаті.

Але тире можна ставити для логічного виділення присудка:

Ти – кат людський, а я – народ.

2. Якщо між головними членами речення стоїть вставне слово, прислівник, сполучник, частка або другорядний член речення (додаток чи обставина).

Життя, безумовно, добрий учитель.

Природа надзвичайно мудрий і умілий художник.

Смерека також дерево хвойне.

3. Якщо перед присудком стоять порівняльні сполучники (**як, що, мов, ніби, наче, немовби, неначе** тощо):

Темної ночі й маленький вогник як сонце.

4. Якщо порівняльні сполучники приєднують порівняння, а в реченні вже є присудок, то його виокремлюють комами:

Темної ночі й маленький вогник, як сонце, указує дорогу.

5. Якщо перед присудком стоїть частка **не** (крім присудка-інфінітива):

Слово не стріла, а глибше ранить.

Ніч ночувати – не вік горювати.

6. Якщо речення є фразеологізмом:

Два чоботи пара.

Тренувальні завдання

Завдання 1. У поданих реченнях уставте пропущені розділові знаки.

1. Найбільша мрія віртуоза зробити чудо непомітно.
2. Ясність простота мови великий дар.
3. Наука це нервова система нашої епохи.
4. Полісся безсумнівно величний край дикої краси.
5. Найвища честь для козаків здобувати волю.
6. Щиглик одна з найкращих пташок.
7. Тала вода особлива.
8. Любов матері велике диво землі яке можна порівняти із зеленим деревом.
9. Кобзарі то мандрівні музики-співці.
10. Побачити квітування папороті давня мрія людства.
11. Бамбук теж рослина тропічна.
12. У деяких дерев глиця мов трава.
13. Силою примушувати народ зрікатися рідної мови міняти її на іншу найбільший злочин.
14. Гетьман Петро Конашевич-Сагайдачний це одна із тих світлих постатей образ якої завжди залишається в народній пам'яті.
15. Качка як відомо птах.

16. Мистецтво на думку Реріха це дерево життя яке зросло на планеті Земля.

17. Липа на хатньому причілку як парашут із зеленого шовку.

Завдання 2. У поданих реченнях уставте пропущені розділові знаки.

1. Самотність людини як обірвана струна гітари.

2. Останні змагання у яких узяв участь Майкл Фелпс Літня Олімпіада 2016 року.

3. Кохання між людьми не іграшка.

4. Бланк що заповнюється окремо конкретними даними стандартна форма певного документа.

5. Дієслово в реченні наче талановитий диригент оркестру.

6. Поезія О. Олесея сповнена легкості джерело для написання музики.

7. Море перепливати не поле перейти.

8. Сумління як сказав поет річ тендітна.

9. Поеми написані Шевченком епохальне явище в житті народу.

10. Лірична пісня що ллється по селу душа народу.

11. Уміти жити оце велике діло.

12. Молодість очевидно найкраща пора в житті людини.

Тестові завдання

1. Тире між підметом і присудком ставлять у реченні (розділові знаки пропущено)

А Твоя любов як сміх дитячий.

Б Мова ж жива істота.

В Куля земна не футбольний м'яч в ногах генералів і президентів.

Г Адресовані людям вірші найщиріший у світі лист.

Д Увесь світ що казка повна чудес.

2. Тире між підметом і присудком ставлять у реченні (розділові знаки пропущено)

А Творчість завжди мрійна і тривожна.

Б Заперечення на право існування якоїсь мови аморальність злочин проти всього людства.

В Язык не помело а слова не полова.

Г Слова теж вчинки.

Д Рідна пісня наче срібний струмочок.

3. Тире між підметом і присудком ставлять в усіх реченнях, окрім (розділові знаки пропущено)

- А** Пізнати себе то школа не легка.
- Б** Книги читати усе знати.
- В** Усесвіт не поле, і люд не глядач.
- Г** Океан слів це безмежжя незліченність схильність до необмеженого поповнення.
- Д** Дерев'яний стандартний будиночок господаря витвір фантастичної яскравості.

4. Тире між підметом і присудком ставлять в усіх реченнях, окрім (розділові знаки пропущено)

- А** Дружини матері кохані хранительки тепла і чар.
- Б** Кохати нові землі відкривати.
- В** Одне з найцікавіших дерев модрина.
- Г** Добре працювати багато хліба мати.
- Д** Михайлівські вулиці сірі піщані.

5. Кому і тире ставлять перед присудком у реченні (розділові знаки пропущено)

- А** Пишне Полісся замкнений і суворий край недоступний чужому.
- Б** Жовтенькі цятки що блиснули вдалині вогні далекого селища.
- В** Берегти землю вести боротьбу за її здоров'я і красу наш священний обов'язок.
- Г** Недаремно говорять що люди ніби дзеркало.
- Д** Сніг як кажуть учені наймінливіша речовина на світі.

6. Кому і тире ставлять перед присудком в усіх реченнях, окрім (розділові знаки пропущено)

- А** Круглий предмет що лежав на підлозі біля каміна капелюх Павлюка.
- Б** Людина яка перша здійснила навколосвітню подорож Магеллан.
- В** Поема "Енеїда" над якою Котляревський працював майже три десятиліття епохальне явище у духовному житті українського народу.
- Г** Книга як писав французький драматург А. Декурсель "чаша, котра нас наповнює але сама ніколи не спустошується".
- Д** Одне що в батька було некрасиве одяг.

7. Правильно розставлено розділові знаки між підметом і присудком у рядку

- А** Рушники і плаhti – мов щемливий спогад дитинства.
- Б** Молодість – як ранковий вітер над безконечними полями.
- В** Серед інших дітей малий Мирон – несміливий і непроворний.
- Г** Ти – пісня моя лебедина.
- Д** Життя з подвійним дном – химера.

8. Правильно розставлено розділові знаки між підметом і присудком у кожному рядку, окрім

- А** Яке це щастя – виховувати дитину.
- Б** Володіння рідною мовою – не заслуга, а обов'язок патріота.
- В** Історія флоту Київської Русі – промовисте свідчення талановитості її людності.
- Г** Журба і радість – два стани людських почуттів, переживань настроїв.
- Д** Шукати славу – суєта. Заслужити славу – честь.

9. Неправильно розставлено розділові знаки між підметом і присудком у рядку

- А** Моя мати – наївність, тиха журба і добрість безмежжя.
- Б** Степ – як розгорнута на пів світу книга.
- В** Оздоблення собору – мозаїки і фрески.
- Г** Звичаї і мова – ось ті найміцніші елементи, що об'єднують окремих людей в один народ, одну націю.
- Д** Наша мета – захопити перевал, захопити дорогу.

10. Неправильно розставлено розділові знаки між підметом і присудком у кожному рядку, окрім

- А** Чумацький Шлях, безсумнівно, – вірний орієнтир наших пращурів.
- Б** На воді ряска – немов руда кора.
- В** У дитинстві вимовлене слово – яснішає через роки.
- Г** Велика це біда – іти проти самого себе і не прислуховуватися до власного ества.
- Д** Мужик – хитріший від чорта.

Другорядні члени речення

Додаток означає стан або предмет, на який спрямована дія, відповідає на питання непрямих відмінків.

Прямий додаток залежить від перехідного дієслова. Має такі форми:

а) знах. в. без прийменника: *Віщують сині береги красу і щастя небувале.*

б) род. в.:

при дієслові із часткою **не**: *Не пив би води, не знав би біди.*

дія переходить на збірні іменники: *Назбирали насіння на олію.*

Непрямий додаток має форму знах. в. із прийменником та форми інших непрямих відмінків: *Сонце одходило до спокою, червоним світом обдаючи землю.*

Означення називає ознаку, відповідає на питання: **який? чий? котрий? скільки?**

Узгоджені означення мають всі форми означуваного слова, виражені прикметником, дієприкметником, дієприкметниковим зворотом, займенником, числівником: *нова сукня, вирішене питання, залитий сонцем степ, та дівчина, шостий студент.*

Неузгоджені означення зв'язані з означуваним словом керуванням або приляганням, виражені:

іменниками в непрямих відмінках: *Радію я, коли знаходжу слово (яке?) із запахом і кольором.*

інфінітивом: *Бажання (яке?) вчитися окрилило його.*

прислівниками: *Замовили каву (яку?) по-турецьки, битки (які?) по-селянськи.*

присвійними займенниками: *Його, її, їх: Позичив її (чий?) гаманець.*

словосполученнями: *Глечик був (який?) на три літри; дівчинка була (яка?) років шести.*

Обставина називає обставини дії, процесу, стану. Види обставин:

а) способу дії (як? у який спосіб?): *Самотньо сонце попрощалось, і сумно, сумно день погас.*

б) місця (де? куди? звідки?): *Тече вода з-під явора, яром на долину.*

в) часу (коли? як довго? відколи? доки? до якого часу?): *На ранніх зорях уставали, на пізніх зорях закінчували у петрівку дівчата.*

г) причини (чому? через що? з якої причини?): *Я бачу, погляд твій палає від погорди.*

г) мети (для чого? навіщо? з якою метою?): *Легкий вітер напружує крила гнати леготом золото хвиль.*

д) умови (за якої умови?): *При такому навчанні багато не знаєш.*

е) допусту (попри що? незважаючи на що? як?): *Було, незважаючи на травень, душно, як улітку. Пригорни, моя доле, хоч руками, долину.*

Виражені:

іменниками в непрямих відмінках: *По узліссі і на галявині зеленіє перший ряст.*

прислівниками: *Добре єси, мій кобзарю, добре, батьку, робиш.*

словосполученнями: *Прийшли щедрувати, приїхали виступати.*

Тренувальні завдання

Завдання 1. Випишіть речення, у яких виділені слова є прямими додатками.

1. Люблю **пісні** мого краю.
2. Хто подасть мені **шматка**?
3. Дуже, Лисичко, лякаюся **згуби**.
4. Та не кидай **сина**.
5. Митець пильно цікавився народною **поезією**.
6. **До тебе**, любя річенько, ще вернеться весна.
7. **Доброму** похвала не зашкодить.
8. Трохи відпочити дозволено **бідолахам**.
9. Що ж ти дивишся з журбою на потоптані **квіти**?
10. Спасибі вам **за хліб**, за сіль та за вашу ласкавість.

Завдання 2. Позначте речення з неузгодженим означенням.

1. Уже другий день тривали зливи.
2. Жита хотіли заколисати натомлених бійців.
3. Сусідське дівча конопате приміряє віночок рясний.
4. Шопена вальс ... Ну хто не грав його і хто не слухав?
5. Іван увійшов у кімнату із дверима на балкон.
6. Люди завжди з шанобою ставилися до рослинного світу.
7. Коло воріт стояв Василько, одягнений в гумові чоботи.
8. До будинку підїхала машина швидкої допомоги.

9. Знання його були неповними.
10. І спогади, сльозами не омиті, приходили прощатися з життям.

Завдання 3. Знайдіть речення, у яких виділені слова – обставини.

1. Катерина і Валерій сидять **поруч**.
2. Весь свій час у школі учитель віддає **учневі**.
3. Кличе мати **вечеряти**.
4. Копає Мирон **од зорі до зорі**.
5. Олена **зі сну** нічого не могла розібрати.
6. Навкруги ставало тихо, синьо і **лунко**.
7. Зійшов над хатою місяць **уповні**.
8. Розлилася вода **на чотири броди**.
9. Гаркуша був **майже** безвідлучно на току.
10. Ті танки й машини були йому **вкрай** потрібні.

Тестові завдання

1. Виділене слово є додатком у реченні
 - А Байки передавались з *уст в уста*.
 - Б Вона кинулася в *комірчину* до скрині.
 - В Шкільні роки – унікальний *період* у житті людини.
 - Г *Стихію* повноводної ріки не можна спинити.
 - Д Поруч дзюркотів ясний *струмок*.
2. Означення вжито в реченні
 - А Він цілував її в щоки, в губи, в очі.
 - Б Що там було в ту ніч, чорну, вітряну!
 - В Він був втомлений і змучений.
 - Г Очі в неї замріяні, а не суворі й не тривожні.
 - Д У Марії зіниці стали, як дві пасльони.
3. Виділене слово є обставиною в рядку
 - А Женя повертався із школи, йому було *весело*.
 - Б А вже й поля *імлою* обгорнулись.
 - В *Над містом* котився важкий тисячоголосий гомін.
 - Г Сонця немов не було, небо *не рожевіло*.
 - Д Поблизу дороги хтось орав, прокладаючи чорну *смужку* ріллі.

4. У реченні "Мова заходить про вагончики для ночівлі" слово "ночівлі" є

- А** іменною частиною присудка
- Б** прямим додатком
- В** непрямим додатком
- Г** узгодженим означенням
- Д** неузгодженим означенням

5. Речення з неузгодженим означенням наведено в рядку

- А** Що ж ти дивишся з журбою на потоптані квіти?
- Б** Нашу долю творять наші справи.
- В** У морозному повітрі голоси виводили незвичну пісню.
- Г** Сагайда подав команду в'ючитись.
- Д** Кожний талановитий поет збагачує поему новими рисами.

6. Непрямий додаток наведено в рядку

- А** кар'єра економіста
- Б** перед очима Андрія
- В** сказав сусіду
- Г** запалити вогонь
- Д** стручок перцю

7. Неузгоджене означення наведено в рядку

- А** поспілкувався з подругою
- Б** гість здалеку
- В** у вечірньому небі
- Г** з'явився на порозі
- Д** привернув увагу

8. Прямий додаток наведено в рядку

- А** підвести голову
- Б** упевнено сказати
- В** музика Моцарта
- Г** магазин поблизу
- Д** віддав приятелю

9. Узгоджені означення вжито в усіх реченнях, окрім
- А** Над головою ремствує підсушена листва ясенів.
 - Б** З жовтуватого місячного настою, мов біблійський пророк, впливає сивоголовий і сивобородий батько.
 - В** У смертельно втомлених, згаслих очах спалахували вогники, живі, рішучі, бадьорі.
 - Г** Риба з моря не тільки користь, а й утіха для нас.
 - Д** З далекої блакитної височини розливаються пісні.
10. Неузгоджені означення вжито в реченні
- А** Чути було в тихому повітрі далекий і глухий гул.
 - Б** Услід за ним ішов Матюха, пониклий і згорблений.
 - В** У чорній свиті, у квітчастій хустці на голові, підійшла Марія.
 - Г** Похмурий і зосереджений, він не губив голови у боях.
 - Д** Біля ставочка, отороченого очеретами та кущами, стоїть нова хата.
11. Виділене слово є додатком у реченні
- А** Час, проведений у неволі, здавався важким *сном*.
 - Б** Деся поставали міста й *селища*, модерною технікою озброєні.
 - В** Люди змагалися з вогнем *урукопаш*.
 - Г** Альбом репрезентує *репродукції* відомого художника.
 - Д** Зграя *чайок* із шумом перелетіла на косу.
12. Означення вжито в реченні
- А** На різні голоси заспівали сотні тисяч пташок.
 - Б** Вікна школи горіли вогнями.
 - В** Ніщо не миле тепер Дмитрові, ніщо не може його розважити.
 - Г** Дівка заплетена, а хата не метена.
 - Д** Військовозобов'язані прибули на навчання вчасно.

Тестові завдання на відповідність

1. Установіть відповідність між членом речення та прикладом. Позначте відповідь у таблиці.

Член речення

Приклад (виділене слово)

1 додаток

А Двері *на балкон* були розчинені.

- 2 означення
- 3 обставина
- 4 присудок

- Б** Хмельницький став для України вірним захисником і оборонцем.
- В** Керівник наказав *скликати* збори.
- Г** Більшість із нас не знає, що таке мед
- Д** При *щирості* між людьми ніякий ризик не страшний.

А	Б	В	Г	Д
ДГБА	ВАДБ	ВГАД	ДГВА	БАГВ

2. Установіть відповідність між членом речення та прикладом. Позначте відповідь у таблиці.

Член речення

Приклад (виділене слово)

1 присудок	А Бронейники закопувалися в ярах і <i>галявинах</i> .
2 означення	Б <i>Старий</i> спинився, дивлячись на мене.
3 обставина	В Мова народу – це цвіт <i>його</i> духовного життя.
4 додаток	Г Мороз віконця позамуровував; <i>двері</i> замело, забило.
	Д Тільки та мрія <i>не безплідна</i> , яка тісно пов'язана з життям.

А	Б	В	Г	Д
ДАВГ	ВДГБ	БДГВ	ГАБД	ДВАГ

3. Установіть відповідність між членом речення та прикладом. Позначте відповідь у таблиці.

Член речення

Приклад (виділене слово)

1 прямиий додаток	А Батько Зевса на небі, безперечно, Крон.
2 непрямиий додаток	Б У <i>сусідньому</i> селі під час грози згоріла хата.
3 узгоджене означення	В Удовина хата була висока, світла і <i>дзвінка</i> .
4 неузгоджене означення	Г Уже місяць ми воюємо з <i>пустирем</i> .
	Д Людина вивела культурні <i>рослини</i> з диких.

А	Б	В	Г	Д
ДГБА	БДГА	ВГАД	ДГВА	ВАГБ

4. Установіть відповідність між членом речення та прикладом. Позначте відповідь у таблиці.

Член речення

- 1 неузгоджене означення
- 2 узгоджене означення
- 3 прямий додаток
- 4 непрямий додаток

Приклад (виділене слово)

- А** Небосхил був захмарений і *засліплений* сезонними ліхтарями.
- Б** Поезія *Стуса* відбиває внутрішню суть духовного життя людини.
- В** Хмари сипонули на землю *снігом*.
- Г** На Онисі була плахта, *виткана* з вовни.
- Д** Важко описати всю *красу* і багатство сніжинок.

А	Б	В	Г	Д
ДГБА	БАДВ	ВГАД	БГДВ	ВАГБ

5. Установіть відповідність між членом речення та прикладом. Позначте відповідь у таблиці.

Член речення

- 1 прямий додаток
- 2 непрямий додаток
- 3 узгоджене означення
- 4 неузгоджене означення

Приклад (виділене слово)

- А** Мабуть, і мене тим *зіллям* напоїли вороги.
- Б** Осінь лічила *листя* на деревах.
- В** Це був пам'ятник *величі і слави* Еллади.
- Г** Отак я йшов, розслаблений і *наповнений*.
- Д** Свій хліб *ліпший* від чужого калача.

А	Б	В	Г	Д
ДГБА	БАДВ	ВГАД	ДГВА	БАГВ

6. Установіть відповідність між членом речення та прикладом. Позначте відповідь у таблиці.

Член речення

- 1 узгоджене означення
- 2 неузгоджене означення

Приклад (виділене слово)

- А** Розвідка приносила все нові *повідомлення*.
- Б** Обличчя в неї схудле, в *зморшках* усе.
- В** Черниш стояв з *чернеткою* через плече.

- 3 прями́й додаток
4 непрями́й додаток

- Г Майданчик був *заповнений* мешканцями села.
Д Дорога *величезною* спіраллю спускалася вниз.

А	Б	В	Г	Д
ГБАВ	ДБАВ	ВГАД	БГДВ	ВАГБ

7. Установіть відповідність між членом речення та прикладом. Позначте відповідь у таблиці.

Член речення

- 1 узгоджене означення
2 неузгоджене означення
3 прями́й додаток
4 непрями́й додаток

Приклад (виділене слово)

- А Насамперед ставлять камінні *стовпи*, що приймають на себе вагу будівлі.
Б Дорожнім пилом, дозрілими *садами* пахне ніч.
В Полк *Самієва* і його сусіди вже штурмували майдан.
Г Батько Аристотеля був *лікарем* при дворі македонського царя.
Д У *густому* вишняка стояла широка дзвіниця.

А	Б	В	Г	Д
ГБАВ	ДБАВ	ВГАД	БГДВ	ДВАБ

8. Установіть відповідність між членом речення та прикладом. Позначте відповідь у таблиці.

Член речення

- 1 узгоджене означення
2 неузгоджене означення
3 прями́й додаток
4 непрями́й додаток

Приклад (виділене слово)

- А З-під річки лине пісня *голосна*.
Б Шафа для *одягу* ховалась у кутку.
В Людина *народжена* для праці й щастя.
Г Пахне *морем* і озоном від притихлої землі.
Д Я ніколи не бачив *його* таким говірким.

А	Б	В	Г	Д
АБДГ	ДБАВ	ВГАД	АГДВ	ДВАБ

Однорідні члени речення

Однорідними називають члени речення, які з'єднані сурядним зв'язком, належать до одного й того самого члена речення, відповідають на однакові питання, виконують однакову синтаксичну функцію.

Кому між однорідними членами речення ставлять:

1. Якщо вони не з'єднані сполучниками:

Характерними властивостями наукового стилю є точність, логічність, доказовість.

2. Якщо вони з'єднані протиставними сполучниками **а, але, проте, зате, однак, та** (у значенні **але**):

Караюсь, мучусь, але не каюсь.

3. Якщо однорідні члени з'єднані повторюваними сполучниками в пари, то кому ставлять між парами:

Отак Чіпка ріс у голоді та в холоді, у злиднях та недостачах.

4. Якщо вони з'єднані повторюваними сполучниками, то кому ставлять після кожного однорідного члена речення:

А там і ліс, і поле, і сині гори за Дніпром.

5. Якщо перед першим однорідним членом немає сполучника, а далі його повторюють кілька разів, то кому ставлять і після першого однорідного члена речення:

У кожного з нас є вдома дружина, або діти, або мати, або на-речена.

6. Якщо однорідні члени з'єднані парними сполучниками (**як ... так, як не ... то, якщо не ... то, не тільки ... але, не стільки ... скільки, хоч ... але**), то кому ставлять перед другою частиною сполучника:

Мужню силу хоч похилить горе, але не зломить, в підлість не поверне.

Кому між однорідними членами речення не ставлять:

1. Якщо сполучник **і, або, та** (у значенні **і**), **й, чи** вжито один раз:

Весело кидались у вічі серед степу квітучі огороди та садки.

2. Між двома однорідними, з'єднаними повторюваними сполучниками, що є фразеологізмом або утворюють тісну смислову єдність:

І холод і голод; ні слуху ні духу.

А потім і щастя і горе обірвались так раптово.

3. Між двома однаковими словами, якщо друге має заперечну частку **не**:

Він усе дивиться не надивиться на мене.

Тренувальні завдання

Завдання 1. Запишіть речення, розставте розділові знаки. Уставте пропущені букви, розкрийте дужки.

1. Тут у мене і вітер і сонце і друзі.
2. Сонце росло палало і тихо (з/с)пускалось (до)долу.
3. І (з/с)нову над Петроградом пливе темна зага...кова й тр....вожна ніч
4. Тож тепер на морі й суходолі (ні)хто нас (не) може роз...єднать.
5. Промін...ям ясним хвилями буйними прудкими іскрами летюч...ми зірками палкими блискавицями мечами хотіла б я вас виховат..., слова.
6. У просторому залитому сонцем каб...неті було пишно багряно від прапорів.
7. Ні слуху ні духу (не) було про н...го.
8. Бій гримів (с)переду з боків і (по)заду.
9. А душа нашої людини проста без хитрощ...в.
10. Йому (з/с)далося, що давнина і далина і сон забриніли в її голосі.
11. Звичай щедрувати і частково колядувати і віншувати на Новий рік був переважно землеробс...ким.
12. Жив дяд...ко Микола хоч... і бідно зате весело.
13. І хороше і дивно і радісно стає мені, малому, в тім світі.
14. Дорка говорила про майбут...ніх їхніх односельців про врожай і пр...роду про школу для дітей і розваги для молоді про кол...оспний щ...рий гурт.
15. Солідно помовчавши, Улас діставав із пол...вої сумки... жмен...ку досить-таки пожмаканих сунічок або зо два ран...іх яблука букет лілей з річ...ки чи мален...ке перепелен...я.
16. А млин і річ...ка і місяч...на смуга на ній таїли в собі принадну таємничіс...ть.
17. (З)поміж верб та груш та яворини ч...рні стріхи глипають, нагнувшись.
18. Сердитий наглядач... хоч і накричав але (не)турбував.

Завдання 2. Запишіть речення у такій послідовності: 1) речення з однією групою однорідних членів; 2) речення з декількома групами однорідних членів. Розставте розділові знаки, уставте пропущені букви, розкрийте дужки.

1. Вирвет...ся крик чи (і)ржання та й (з/с)нову у шумі зіл...єт...ся.

2. Я потягнувся до піс...ні до неба до вечірн...ї зорі і завмер у смутку у диві.

3. Йому хотілося гукнути на всі легені словами піс...ні або хоч... крикнути.

4. В...ється над дівчатами соняшниковий пилок осідає на косинки на руки на лиця.

5. Піз...но (в)вечері а то й (у)ночі Нестор Іванович входить (на)двір і споглядає зоряне небо.

6. У темному лісі в глибокому яру спали ласкавий і холодний вітри.

7. Ідеш... собі один чи ріл...єю чи озиминою чи бур...янами і "витоптуєш..." зайця.

8. Моя мати перша навчила мене любити роси леген...кий ранковий туман п...янкий любисток м...яту маковий цвіт осін...ій город і калину.

9. Сором і розпач... і (не)вимовний жаль і безліч... ін...ших гострих почуван... захопили мою душу і (з/с)крутили її і пр...гнули.

10. Кров... і біль і сл...зи й сміх і часом глум виринають з безодні спогадів і плинуть в потоці подій, як шумовин...я у весняній бистрині.

11. (З/с)бита купа людей і худоби густіше укрила землю і сопе і хропить на всякі тони.

12. Виходить, і камінь має (з/с)колихнути і д...тинство і юн...ість і нагадати с...годнішні слова матері.

13. Дід вітряка вибудує під самі хмари у куз...ні скує сокиру у стельмашні злагодить воза й сани ще й дерев...яні квіти ро...кидає по них.

14. І радіс...ть і смуток і срібний передзвін огортають... та й огортають... мене своїм снуван...ям.

15. Охайні будиноч...ки та ферми осяйно забілилися причілками радісно заграли на (з/с)хід сон...ця ясними шибками.

16. А воно, могутнє світило, все дужче шугало промін...ям (в)гору виставляло свої рум...яні віхи єднало руслами першого світла країни й народи.

17. А граби явори і ясенки (в)перемі(ш/ж) із молодими дубками і тонконогими берізками стовпились над берегом.

18. Танці наших верховинців і пристрас...на музика до них чимось нагадували мені танці грузинів і осетинів.

19. Україна – це тихі води і ясні зорі зелені сади білі хати лани золотої пшениці медовії та молоч...нії ріки.

20. Олеся підвела очі зиркнула на той знак веселого ранку й набралась в йому сміливості, (не)наче побачила живих людей.

Тестові завдання

1. Однорідні підмети наведено в реченні (розділові знаки пропущено)

- А** Весело розкішно жила генеральша.
- Б** Такого діждалася я на свої старі літа за свою криваву працю за свою криваву муку господи милосердний!
- В** Увечір сидів Івоніка в своїй хаті на лаві коло печі і теребив кукурудзу на мамалигу.
- Г** Почали гукати деркачі перепел бугай ще якась птиця.
- Д** Чіпка забереться було у бур'яни нарве квіток назбира кузьок та грається ними нишком.

2. Однорідні присудки наведено в реченні (розділові знаки пропущено)

- А** Якось раз над містечком стояла тиха місячна літня ніч.
- Б** Ми несли на плечах своїх поранених товаришів падали з ними проклинали все на світі й шли далі.
- В** Любили в Уляні щиру душу добре серце веселу натуру.
- Г** Озимина зеленіла тут і там.
- Д** Весело кидались у вічі серед широкополого степу квітучі огороди та садки.

3. Однорідні додатки наведено в реченні (розділові знаки пропущено)

- А** З темних льохів з брудних ям із-під зруйнованих печищ вилізали земляного кольору чорні погано одягнені люди.
- Б** Події були так густо змішані людським м'ясом сльозами кров'ю криком стогонами прокляттями утратами.

- В** Рослини лізли одна на одну переплітались душились дерлись
На хлів повзли на тин.
- Г** Навколо тільки дрімучий тютюн мак та кукурудзяні тополі
й соняшники.
- Д** Земля вимагала лише дужих і здорових рук.

4. Однорідні обставини наведено в реченні (розділові знаки пропущено)

- А** Манять нас пахощами квіти квітучі дерева чагарники.
- Б** Мужню силу хоч похилить горе та не зломить в підлість
не поверне.
- В** Ярослава глянула на нього росяно-сірими з чорною обвідкою
очима.
- Г** І вдень і вночі гуде ота музика.
- Д** Ти працюєш ти певний мети любиш край свій і сонце і квіти.

5. Однорідні означення наведено в реченні (розділові знаки пропущено)

- А** Та найважливішою з проблем була і є людина її розум і серце
її руки.
- Б** Від того який вирішальний крок зробить людина у критичну
хвилину часто залежить її подальша доля основні виміри життя.
- В** Вдень і вночі треба пам'ятати про пекучі проблеми нашого
щоденного життя.
- Г** Його очі замиготіли зимним неприяним блиском.
- Д** А вони тим часом будували кухні комори сараї стайню.

6. Одну групу однорідних членів наведено в реченні (розділові знаки пропущено)

- А** Гіркий плач Мотрі стогнання матері зливалися вкупу носилися
по хаті слались по білих стінах.
- Б** У темному лісі в глибокому яру спали ласкавий і холодний вітри.
- В** Дід виймає шматок хліба та дрібок солі починає й собі снідати.
- Г** Він приліг грудьми на землю підпер своє лице обома руками
під щоки та пильно-пильно задивився на неї.
- Д** Дівчина сиділа на обніжку на зеленій траві та плела вінок
з ромену сокирок трав'янок і других польових квіток.

7. Одну групу однорідних вжито в усіх рядках, окрім (розділові знаки пропущено)

- А** Стали білі всі доріжки, вулиці, дахи, сади.
- Б** Хазяїн зглянув на його щирю працю похвалив його й набавив трохи плату.
- В** На весну одібрав Грицько в дядька Христинину землю купив пару биків та корівчину за останні гроші.
- Г** Набачився горя людського і шибениць і пожарищ і гнівної непокори.
- Д** Раз Микола полаявся і трохи не побивсь з отаманом.

8. Сполучник "і" з'єднує однорідні члени речення в рядку (розділові знаки пропущено)

- А** За дні штурму Черниш помітно схуд і його смугляве хлоп'яче обличчя ще більше витяглося.
- Б** Широкою голубою стрічкою блиснули на сонці Дніпрові води і зникли за поворотом.
- В** Коса була широка але низька і хвилі скоро мусили затопити її.
- Г** Твердий наш дух і пильні наші очі.
- Д** Світ великий і в ньому живе багато людей.

9. Розділові знаки розставлено неправильно в рядку

- А** Я дивився на тиху чарівну річку, і на береги, і на суворого кормчого діда.
- Б** Здалека і зблизька, з гір і з долів, з сіл і містечок сотні людей напливали до Борислава.
- В** Від тягаря трудів і радості перемоги, і довгожданої зустрічі з рідною армією їм здавалося в цей чудовий ясний вечір, що війна вже скінчилася.
- Г** Сувора боротьба, і нечуване народне лихо, і народна кров покладали на нього жорстоку свою печать.
- Д** Ожили діброви й луки, ліси та чагарники, поля і сади.

10. Розділові знаки розставлено правильно в усіх рядках, окрім

- А** Тим часом молодиці пішли в садок і познаходили поховані в бур'яні клунки з борошном, з крупами, з пшоном, і поодносили мішки додому.

- Б** Агора клекотіла, й вирувала, й дихала одними велетенськими грудьми.
- В** Сонце грало на зелених деревах і кущах і блищало на широкому ставку.
- Г** Паляник, і його жінка, і Васирина, й всі діти були дуже схожі між собою.
- Д** Очі блиснули хижо й сміливо й зараз спали додолу.

11. Пунктуаційну помилку допущено в рядку

- А** Безгоміння, безлюддя довкола, тільки сонце, і простір, і сніг.
- Б** Закони вод, і вітрів, і хмар, і світла відкрились нам у ті далекі дні.
- В** Взяв лице в холодні я долоні, і дивлюсь, і слухаю, і жду.
- Г** Рік за роком квіти розквітають, і в'януть, і знову цвітуть.
- Д** Школярі зібрали сухе галуззя і шишки, і розклали велике багаття.

12. Немає пунктуаційних помилок у рядку

- А** Співають дзвінко сонячного дня птахи, і листя, вітер, і хмарини.
- Б** У небі вітер кучерявий колише теплу блакить, і на землі гойдає трави й затихає, й знов шумить.
- В** Ганна з першого ж дня зібрала свою бурякову ланку й не знала спокою ні вдень, ні вночі.
- Г** Коцюбинський вдивляється в білу каламуть ночі і помічає двох солдатів, та якусь жінку в темній хустці.
- Д** Мала голка, та майстровита.

Узагальнювальні слова при однорідних членах речення

Двокрапку ставлять:

1. Якщо узагальнювальне слово стоїть перед однорідними членами речення:

Усе взяли: картоплю, цибулю, огірки, хліб, казан, велику дерев'яну миску.

2. Якщо після узагальнювального слова стоять слова **а саме, як-от, як-то, наприклад**:

Ми знаємо багато людських чеснот, наприклад: добро, любов, самопожертва заради іншого.

3. Якщо після однорідних членів речення, що стоять після узагальнювального слова, речення продовжують, то після них ставлять тире:

Усюди: і на вулицях, і круг стадіону, і обабіч дороги – росли молоді осоки, клени й каштани.

4. Якщо після однорідних членів речення стоїть синтаксична конструкція, яку треба виділити комами, тире не ставлять:

Усюди: і на вулицях, і круг стадіону, і обабіч дороги, що тягнеться на десятки кілометрів, росли молоді осоки, клени й каштани.

Тире ставлять:

1. Якщо узагальнювальне слово стоїть після однорідних членів речення:

Жито, пшениця й овес – усе разом поспіло й присохло.

2. Перед тире може стояти й кома, якщо вона виділяє якусь іншу синтаксичну конструкцію:

І неоднаковий моральний стан особового складу, і неоднаковий рівень дисциплінованості, і навіть ліси, які обмежували для ворога можливість маневру, – усе це врахував і передбачив підполковник Самієв.

3. Якщо перед узагальнювальним словом стоїть вставна конструкція, то перед нею ставлять тире, а після неї – кому:

Діди не звертали жодної уваги ні на гарматну стрілянину, ні на рев німецьких нахабних літаків – одним словом, на увесь німецький феєрверк.

Тренувальні завдання

Завдання 1. Запишіть речення, розставте розділові знаки.

1. На будинках на деревах на парканах всюди червоний ві...блиск.

2. На борту "Азовця" зібрались люди різних профес...ій рибалки інженери працівники громад...с...ких орган...зацій і (рибо)промислових установ.

3. Багато ворогів має в...ноград і посуху і шкідників і бур...яни.

4. Всяке птаство як-от деркач...в перепілок куликів курочок можн... було викосити косою в траві.
5. Усе його цікавило а саме дорога ліс окопи під лісом.
6. Всюди в газетах і на закликах і на барвистих плакатах Сергій бачив свій портрет.
7. Дівчина ро...повіла все і про своє село кол...осп і про бат...ків і про Мишка та подруг.
8. Ах, як ус...го б...гато неба сон...ця веселої зелені.
9. Тихо тепло й скріз... червоно на небі і на землі і на воді.
10. Кожен кущ...к горбок долинка кожна стежеч...ка все було йому знайоме промовляло до н...го.
11. Весь степ і лиман і озеро і море все закуталось у якийс... чарівний тихий світ повилос... прозорчастим сизим туманом.
12. На річ...ці в лісі на полі всюди німо тихо.
13. Кожного ранку Гнат об...їжджає село щоб встановити чи всі вишли на роботу чи (не)має (ні)яких порушен... як-от крадіжка кол...оспного майна порубка дерев на шляху ночівля проїжджих та перехожих без його дозволу.
14. Україна (з/с)кидається на великого орла. Б...гато річок можн... побачити на лівому крилі орла а саме Десну Псел Ворсклу Самару Конку Оріль Трубіж.
15. Музика дим од тютюну паничівс...кі очі й брови все вдарило разом по її нервах (не)наче смичок по натягнутих струнах.

Завдання 2. Запишіть речення, розставте розділові знаки.

1. Саме це єднан...я людини з усім світом земними стихіями і янголами небесними з усім родом і померлими пре...ками залишало у кожного почут...я (не)повторнос...ті с...вята дарувало надію на краще.
2. В україн...с...ких любовних замовлян...ях звертают...ся до небесних світил сон...ця місяця зірок з прохан...ям запалити вогонь кохан...я в серці хлоп...ця чи дівчини і пр...вести милого (милу) (до)дому.
3. Разом з співан...ям колядок часто відбувалися народні вистави "Коза", "Плуг", "Зірка", "Вертеп".
4. І всі рядки старих верб і всі садки як темні хмари і вся розкіш... густої трави по левадах все залите г...рячим палким сонцем все блищ...ть та сяє.

5. Швидко заспокоївшись..., ро...щедрювався і без жалю ро...сипав (на)вкруги коштовнос...ті камін...ці-самоцвіти янтареві бусинки червоні корали срібні сережки золоті колеч...ка.

6. Білі чепурнен...кі хати під очеретяними стріхами з широким під...аш...ям на мал...ваних стовпах очеретяні хлівки крислаті акації за штучно плетеними очеретян...ими тинами журавлі над колодязями все це робило гарне вражен...я свідчило про лад та достаток.

7. (Най)давніш...ми інструментами є ударні бубон бугай тулумбас. Крім того, для створен...я шумових еф...ектів використовували деякі предмети побуту як-от підкову рубель качалку тощо.

8. В Україні налічуєт...ся близ...ко ста видів і техніч...них пр...йомів вишиван...я наприклад глад... хрестик мережан...я плетін...я.

9. Присут...ні були пр...дставники багат...х народів україн...ці росіяни поляки чехи індійці.

10. У щас...тя люд...с...кого два рівних є крила троянди й в...ноград красиве і корисне.

Тестові завдання

1. Рядок з узагальнювальним словом, що стоїть перед однорідними членами

- А** Весь берег кручі лози вся округа переповнилась трепетом.
- Б** Вода хмари все пливло все безупинно неслося вперед шуміло блищало на сонці.
- В** Дід краще за нас усіх розмовляв з кіньми з телятами з травами з старою грушею і дубом з усім живим що росло і рухалось навколо.
- Г** Усе взяли картоплю цибулю огірки хліб казан велику дерев'яну миску волок рядно косарський прилад граблі.
- Д** Вишні черешні груші сливи-угорки терен та дерен усе росло густими купами.

2. Узагальнювальне слово, що стоїть перед однорідними членами речення, ужито в усіх рядках, окрім (розділові знаки пропущено)

- А** Гуркіт підвід рокіт моторів іржання коней усе ставало зараз помітно лункішим ніж удень.
- Б** Всюди і на вулицях і круг стадіону і обабіч дороги до заводу росли молоді осокори клени й каштани.

- В** Знайшли в суворих цих місцях багатства небувалі і хутра й будівельний ліс і золото блискуче.
- Г** Усе в чеканні спілі краплі рос земля і місяць вишні і тополі.
- Д** Із дверей повискакували всі і Карпо й Лаврін і Кайдашиха й Мелашка.

3. Рядок з узагальнювальним словом, що стоїть після однорідних членів речення (розділові знаки пропущено)

- А** Завелось у палаці ціле кошаце царство коти й кішки і котенята.
- Б** Ні розважлива княгиня Грізельда ні двірські веселощі ні паради й гарцювання улюблених княжих гусарів ніщо не веселило його ясновельможної княжої милості.
- В** Голос духа чути скрізь по курних хатах мужицьких по верстатах ремісницьких по місцях недолі й сліз.
- Г** Коней у Йоньки було двоє рижа лахмата кобила з обвислою губою і вороненький білокопитний жеребчик-одноліток.
- Д** Найціннішими промисловими рибами є осетрові риби осетер білуга севрюга та стерлядь яких добувають у Каспійському Чорному та Азовському морях.

4. Узагальнювальне слово, що стоїть після однорідних членів речення, ужито в усіх рядках, окрім (розділові знаки пропущено)

- А** Викрики водноносів звуки шарманок іржання коней перекрик похриплих наймачів та заробітчанський гомін усе тут зливалося в гарячий розмірений одурманюючий гул.
- Б** Найменший шерхит луск гіллячки шум пташиного крила все резонувало тут надзвичайно лунко чисто повноголосо.
- В** На вершечку стрілецької гори на горах і видолинках скрізь уже панувала тиша.
- Г** Усі весну щиро кохають і люди і пташки і дерева і комашки і ніжна травиця.
- Д** Сонце ліси поля води повітря усе це святиня яку маємо берегти а не нищити топтати.

5. Рядок, у якому розділові знаки розставлено неправильно

- А** З княжого терема можна було охопити оком усе: і церкви, і двори, і торжища.

- Б** Зо всіх куточків: зі стін, з вікон, з долівки – вставали згадки дитинства і пливли переді мною.
- В** Усе набирає особливого значення в цьому храмі зимового дня: і порожня дорога в полях, і самотня тополя, і всі твої почуття, що народились од цього споглядання.
- Г** І дзвінке повітря, і дзвінки гори, і ліси, здавалося, усе починало від кожного слова бриніти.
- Д** Рибалки поскладали на здоровий човен речі: неводи, харч, одержу – і попливли до села.

6. Розділові знаки розставлено правильно в усіх рядках, окрім

- А** У вузликах лежало все те, що далі зійде, зацвіте, закрусується й перев'ється по всьому городі: огірки, квасоля, кукурудза, буряки, мак, морква.
- Б** Груба мужицька лайка, грубі слова, а часом і стусани – усе це так і сипалось од його на всі боки.
- В** Усе, що було на столі: миски з варениками, тарілки, пляшки, неначе летіло на крилах під піч, під лавку.
- Г** Безмежність української мови: синонімічне багатство, різноманітність діалектних форм, повноголоса фонічність – вабить, дивує, захоплює й вражає.
- Д** На берегах Дніпра розташовано багато міст, як-от: Київ, Черкаси, Дніпро, Запоріжжя, Херсон.

7. Немає пунктуаційної помилки в рядку

- А** Поруйновані траншеї, потрощені бліндажі, безліч свіжих вирв: усе тут ще дихало гарячим шалом недавньої канонади.
- Б** Цінну сировину для харчової і легкої промисловості дають технічні культури, а саме цукровий буряк, соняшник, тютюн, льон, хміль тощо.
- В** Могутні землерийні машини: екскаватори, скрепери, бульдозери – здатні замінити тисячі землекопів.
- Г** Наш уклін і привіт танцюристам, музикантам, художникам, різьбярам, співакам, одним словом, усім народним талантам.
- Д** Забіліло все навколо – і дорога, і гайок, і ставок, і каток.

8. Пунктуаційну помилку допущено в рядку
- А** У Карпатах беруть початок численні ріки, як-от: Дністер, Тиса, Прут, Сан, Черемош, Стрий, Уж та ін.
 - Б** Одного разу всі четверо: Юрій, Оксана, Ірина і Роман сиділи за столом у їдальні, готували уроки.
 - В** До ліро-епосу належать жанри: поезія, вірш у прозі, байка, поема, лірична повість, роман у віршах.
 - Г** Ні розвага, ні просьба, ні грізьба – ніщо не допомогло.
 - Д** Усе навколо завмерло в очікуванні грози: і ліс, і поле, і птахи, і тварини.
9. Двокрапку і тире ставлять у реченні (розділові знаки пропущено)
- А** Різні за жанрами твори а саме казки, байки оповідання новели повісті вивчають на уроках української літератури.
 - Б** З маком робили різноманітні печива як-от книші струделі коржі пироги вареники.
 - В** З півночі заходу і півдня розкинулися безмежні степи вкриті буйними весняними травами ковилою буркуном будяками.
 - Г** Полудневою втомою було охоплене все і ще свіже не присмалене сонцем листя прибережних вербняків і пересвист птахів що ховалися в заростях.
 - Д** Він упивався мальовничими краєвидами голубим простором ріки безмежним привіллям степу над яким застигло прозоросинє марево ніжною блакиттю неба.

Однорідні й неоднорідні означення

Означення є **однорідними**, розділеними комами між собою, якщо:

1. Характеризують предмет з одного боку (колір, форма, розмір, матеріал тощо):

Яблуні просвічували жовтими, зеленими, червоними плодами.

2. Дають позитивну або негативну характеристику, уточнюють чи пояснюють попереднє означення:

На липах з'явилося свіже, молоде, пахуче листя. Його очі замиготіли зимним, неприязним блиском. Край гаю чорніє один на поляні змарнілий, потрухлий, обрубаний пень.

3. Стоять після означуваного слова:

Від скошеної трави чувся холодок – м'який, духмяний, ніжний.

4. Є художніми означеннями:

Холодний, колючий вітер гнав низько над землею важкі, олив'яні хмари.

5. На першому місці вжито прикметник або дієприкметник, а на другому – дієприкметниковий зворот:

Рівний, залитий сонцем степ одразу принишк.

6. Є узгодженими та неузгодженими означеннями, ужитими як зовнішні ознаки-характеристики:

На стінах, запнуті рушниками, висіли портрети всіх трьох Степанових дівчат, тонколиких, кучерявих, з трошки наполоханими очима.

Означення є **неоднорідними**, якщо вони характеризують предмет різнопланово:

У ранковому березневому затуманеному повітрі пахли вишневі садки.

Тренувальні завдання

Завдання. Перепишіть речення, розставляючи пропущені розділові знаки, у такій послідовності: 1) речення, у яких означення характеризують предмет з одного боку або автор об'єднує їх своєю негативною чи позитивною оцінкою; 2) речення, у яких перше означення належить до сполучення іменника і прикметника, тобто означення неоднорідними. Уставте пропущені букви, розкрийте дужки.

1

1. (Не)помітно тихою ходою пі...крався перший осін...ій місяц... вересень.

2. Веселим люд...с...ким гомоном сповнилися кол...оспні садки.

3. Брати переглянулис..., залягла тяжка гнітюча тиша.

4. Штурман підніс великий морс...кий б...нокль і пр...пав очима до скла об...сктивів.

5. Важкі земляні роботи було закінчено, а в білому будинку монтували устаткуван...я.

6. Того жовтневого ранку над селом коливався холодний низ...кий туман.

7. І звідти з паралельних димуюч...х доріг лункий вес...няний вечір передає Маковееві музику моторів, якої ще годину тому було (не)чути.

8. Ясної осін...ої днини ладнає собі дбайливий трудар-їжак тепле зимів...я. (У)день і (в)ночі тягає він у нору під верб...ям духм...яне сухе лис...тя чиєс... пір...я та м...який лісовий мох.

9. Захар глядів на молоду пару ясними радісними очима.

10. Протилежний (не)далекий берег темнів (не)рівною стіною осоки й очерету, над якими в...юнилися ластівки.

11. Дрібні солоні бризки долітали до її облич...я, але вона сиділа (не)порушно і заморожен...о дивилась на море.

12. Ніжні л...дяні кристалики (най)різноманітніш...х візерунків і розмірів кружляють... у вихорі.

13. Наша галявина вкрита м...яким (багато)барвним килимом.

14. (Ясно)синій шовковий корсет був затканий золотими квіточ...ками.

15. (На)дворі вітер крутив с...нігом, а ми сиділи у теплій кімнаті, ласували солодкими запашними мандаринами і розмовляли про соняч...ний край над Ч...рним морем.

16. Їм жаль стало молодого деревця. Струнке зелене веселе воно маячило гілоч...ками, наче раділо гос...тям.

17. Вес...няний день на городах обіцяє бути теплим соняч...ним.

18. (На)вкруги стелют...ся родюч... пр...дунайс...кі рівнини.

2

1. Сонце, завернувши на захід, р...кошетить промін...ям по далеких пол..вих озерах.

2. Ішли [селяни] ліниві сірі важкі, наче груд...я ялової землі, яка їх зростила.

3. Світло було (не)ясне дивне, наче просочувалось кріз... густий серпанок.

4. Україна це марні о...шарпані голодні люди. Ідуть... на пан...щину.

5. Стоять на височен...ких протилежних берегах дерева і ніби вітають...ся між собою, простягаючи одне одному зелені віти-руки.

6. А (най)перша інд...відуальна ознака народу його мова література мистецтво пісні усна творчіс...ть.

7. Великі ч...рні очі (не)щас...ної дивилися спокійно, майже дитинно вперед себе.

8. Присяд... або нагнися над землею і подивис... на далеке село, ро...кинуте на горбі широкого поля. Ти побачиш... цікаву, живу картину села.

9. Рідне слово то (не)вичерпне животворне і (не)вмирущ... джерело, з якого дитина черпає уявлен...я про навколишній світ про свою родину про своє село і місто про весь свій край.

10. Під осін...іми високими зорями затихають оселі.

11. Хмара швидко йшла і розросталась у (темно)синій гірс...кий хребет.

12. Від (не)природних ден...их присмерків ставало моторошно вс...му живому.

13. Мов із землі виріс новий пр...кордон...ий стовп.

14. На полу в кутку стояла стара (не)величка скриня.

15. Дрімають дерева під остан...ім теплим промін...ям сонеч...ка.

16. Далекі чабан...с...кі вогники самотньо золотят...ся де-не-де.

17. За бабою стояла Мелашка в білій сороч...ці в червоній новій хуст...ці з зеленими та синіми квітками в зеленій ситцевій ряс...ній спідниці.

18. Раптом коло самого села луною вдарила в усі кутки (багато) голоса урочиста хвилююча піс...ня.

Тестові завдання

1. Однорідні означення наведено в рядку (розділові знаки пропущено)

А Уся кучерява долина здається залитою буйними зеленими морськими прозорими хвилями.

Б На лісових горбках солодко пахли стиглі нагріті сонцем суниці.

В У густім зеленім березовім гаю над Дністром весело щебетали пташки.

Г Ніч розкинула над селом своє всипане зорями темне шатро.

Д Крізь туманову пелену видно освітлений сонцем зелено-чорний ліс.

2. Однорідні означення наведено в усіх реченнях, окрім (розділові знаки пропущено)

А Струнке веселе зелене дерево маяло гілочками.

Б Темні дрімучі бори переходять у густі чагарники.

- В** Чернігівські соснові великі бори розкинулися навкруги.
- Г** Є тут і фабричні англійські французькі німецькі австрійські сукна.
- Д** Осінніми зимовими весняними й літніми вечорами цей образ змушував його серце тремтливо завмирати.

3. Неоднорідні означення наведено в рядку (розділові знаки пропущено)

- А** Тонюсінські пшеничні остючки тримали на своїх вістрях величезне золоте сонце.
- Б** Десь беруться з води землі й світла найтонші переливи червоного жовтого вишневого рожевого блакитного.
- В** Старезний густий предковичний ліс на Волині.
- Г** Мово рідна! Ти ж як море безконечна могутня глибинна.
- Д** Сиві рожеві блакитні дими кучеряві плинуть з високих мов башти стрімких димарів.

4. Неоднорідні означення наведено в рядку (розділові знаки пропущено)

- А** Мати сиділа й тихим задумливим голосом оповідала казки.
- Б** Ранок провіщав ясну погожу днину.
- В** На високих жовтогарячих шпилястих тополях іскрилося осіннє сонце.
- Г** Усе приймало незвичайний казковий характер.
- Д** Сила-силенна води чистої свіжої солодкої плине і плине кудись до моря.

5. Неоднорідні означення наведено в усіх реченнях, окрім (розділові знаки пропущено)

- А** Весь вишгородський широкий шпиль був ніби помережаний смугами розкішних зелених городів.
- Б** На сукупних скрізь одгороджених тинами городах зеленіла соковита кукурудза.
- В** Сонце вдарило з-за лісу червоним потужним промінням на київські гори.
- Г** Твердий синявий сніг грав на сонці самоцвітами.
- Д** Обсаджена каштанами вузька алея губилась вдалині.

6. Правильно розставлено розділові знаки в рядку
- А** Небеса прикрашали нічні зірки, безмежно високі, таємничі, незрозумілі.
 - Б** У Куприка було порожевіле від хвилювання, гарне обличчя.
 - В** І з цієї невідомої, незрозумілої, моторошної темноти ніхто не вийшов нам назустріч.
 - Г** Іноді по небу пропливають легкі, білясті хмаринки.
 - Д** Дощі йшли невпинні обложні вітряні.
7. Правильно розставлено розділові знаки в кожному рядку, окрім
- А** Одухотворена, освітлена полудневим сонцем жінка уважно спостерігає за нами.
 - Б** Там були два великі, порослі мохом камені.
 - В** Трохи вищерблений, полив'яний кухлик немовби і в землі стільки не лежав.
 - Г** Велике, схоже на величезного велетня дерево перегородило нам шлях.
 - Д** Чорне, гладко причесане волосся прикрашено стрічкою.

Відокремлені означення

Означення відокремлюють комами:

1. Якщо дієприкметниковий зворот стоїть після означуваного слова:
Монастир розташований на схилі гори, укритої густим лісом.
2. Якщо декілька непоширених означень стоять після іменника, особливо коли перед ним уже є означення:
Височенна тайга, буйна й непролазна, стояла навколо.
3. Якщо означення пояснює особовий займенник:
Захоплена роботою, вона зовсім не помічала скульптора.
4. Якщо означення відірване від означуваного слова іншими словами:
Озвучене піснями, бринить моє перо.
5. Означення, що стоїть перед іменником, відокремлюють тільки тоді, коли має значення причини:
Виснажені атаками й великими втратами, німці не витримали грізного натиску полку.
6. Якщо означення стосується іменника, якого в цьому реченні немає:
Малий, сиджу біля вікна й всього боюсь.

7. Неузгоджені поширені означення (для підкреслення їхнього значення):

Жвава дівчинка, з ямочками на щоках, справляла приємне враження.

Означення не відокремлюють:

Якщо дієприкметниковий зворот стоїть перед іменником:

Залитий сонцем степ одразу принишк.

Тире ставлять:

Якщо означення, виражене інфінітивом, має значення уточнення:

У людини є одна турбота – думати про хліб.

Тренувальні завдання

Завдання 1. Запишіть подані речення. Розставте розділові знаки. Уставте пропущені букви, розкрийте дужки.

1. Одягнена в батьків кожух Марія не боялась холоду і впевнено ступила через поріг.

2. І раптом побачив далекі гори залиті радісним сонцем.

3. Здавалося в ті дні моя любов прогіркла й перестояна вже скоро душу випалить мені.

4. На повитих мороком вулицях (не)припинявся рух.

5. Перший сніг! Хто не пам...ятає його першого білого аж голубого пухнастого м...якого.

6. Заглиблен...ий в свої думи Дмитро не чув як навколо н...го сумовито гомоніли сплетен...і гілки дерев.

7. Налита сонцем і вітрами хлюпоче веслами весна.

8. Пі...перезаний налигачем у (гостро)верхій старій шапурині він побрязкуючи занозами поволеньки (з/с)бирився на оранку, як той чумак по сіль.

9. Килим сидів зажурен...ий, його забули похвалити за читан...я.

10. Мудріс...ть народна зафіксувала тут ще одну характерну здат...ніс...ть верби бути природним фільтром всіляких домішок, що міс...тят...ся у водах річок та озер.

11. Люди живуть... на землі, Люди великі й малі.

12. Свою землю далеку с...вяту (не)забудем до згуби.

13. На возі накритому брезентом сиділи в брезентових плащах двоє дяд...ків.

14. Мати нахилилася до дитини й шепотіла щось довго-довго щаслива радісна сонцесяйна.

15. Семенове жито зародило на славу. Густе високе воно гнуло (до)долу важкий колос.

16. Ошалілий з перестрахи і з болю Кабан закричав страшен...о і кинувся тікати.

17. Демко спить у снопах загорнутий у теплу пелюшку.

18. Малий Мирон один сидит... спокійний майже веселий.

19. Монастир скидався на грізного лицаря вбран...ого в казковий зачарован...ий панцир.

20. Пі...хоплена хвилями шлюпка вилетіла в море.

Завдання 2. Запишіть подані речення у такій послідовності: 1) речення, у яких означення відокремлюються комами; 2) речення, у яких означення комами не відокремлюються. Розставте пропущені розділові знаки. Уставте пропущені букви, розкрийте дужки.

1. Наче зелені річ...ки, течуть... вони рідними просторами обсаджен...і тополями березами акаціями вишнями яблунями.

2. На ц...му обійсті пахне паливом нарізан...им із кіз'яків перемішан...их із соломою.

3. Вишитий (червоно)синіми взірцями поділ сороч...ки спадав на червоні черевики.

4. Заколисан...ий хуртовинами вдягнутий у теплу с...нігову шубу спить ліс.

5. Мріють про весну опушен...і білим хутром берези й осики клени і липи граби і дуби.

6. Під ногами в Івана кожний камін... вкривали рудаві мхи грубі м...які шовкові.

7. Микита Чугай високий сильний стоїть посеред вулиці і злякано озираєт...ся на всі боки.

8. В глибоких долинах зелених од в...нограду і повних сизої імлі тіснилис... кам...яні громади рожеві від вечірн...го сонця або синіючі густим бором.

9. Скинута з голови шапка лежала долі.

10. Понівечен...і устої зруйнован...их вибухами дніпровс...ких мостів підносились над повід...ю потворними голими кістяками.

11. Освітлен...і вибухами водяні смерч... від мін та снарядів ро...ти-
нали піт...му.

12. Захоплен...ий своєю змаганиною з конем Сивоок (не)зауважу-
вав безліч... подій і речей, які його оточували.

13. І вже забута Богом і люд...ми живе Маруся в захистку зими.

14. В хату зайшов високий стрункий юнак з світлими кучерями ши-
роким лобом і уважними оч...ма під рівними бровами.

15. У білому шовковому плат...і з червоною стріч...кою в косах вона
нагадувала справжню артістку.

16. Пр...колисаний чарівною тиш...ю свіжіс...тю води і лугу Тимко
був настроєн...ий на думи і згадував усе близ...ке його серцю.

17. Талант Шевченка служив великій меті оспівувати народ підні-
мати його з віковіч...ної темряви.

18. Повний виточен...ий по краях місяц... спокійно котився (в)горі
над майданом.

19. Обліплен...ий с...нігом берест так злився з усім білим навко-
лиш...ям, що Сашко (від)разу його (не)помітив.

20. Перелякан...ий без шапки заперошен...ий с...нігом мчався Ва-
силько по дорозі (на)зустріч... холодному вітрові.

Тестові завдання

1. Дієприкметниковий зворот відокремлюють комами в усіх речен-
нях, окрім

А Гола земля бита крилами вітру безнадійно сіріла під олив'яним
небом.

Б Степ оповитий тишею дихав пахощами росяних трав.

В Над Соколиним бором сяяло усіяне рясними зорями небо.

Г На великих кораблях під палубою сиділи гребці заховані від
ворожих стріл і каменів.

Д Біля входу в парк порослого високою травою панувала тиша.

2. Дієприкметниковий зворот не відокремлюють комами в рядку
(розділові знаки пропущено)

А Там де були колись лагуни оточені напівзруйнованими кільцями
атолів нині розкинулися села.

Б Заплетені зеленим горошком трави м'яко лоскотали босі ноги.

- В** Прямо переді мною гнучка горіхова гілка обвішана довгими пухнастими сережками.
- Г** Захоплені зненацька кримські улуси ставали легкою здобиччю запорожців.
- Д** Чорний сердак розщиплений на грудях показував білу сорочку.

3. Дієприкметниковий зворот не відокремлюють комами (розділові знаки пропущено)

- А** Оточене лісами прикрашене садками повільно розкинулося село серед широких ланів.
- Б** Поезія О. Олеся сповнена загадкових ритмів мелодій тонів і справді моцартівської легкості стала невичерпним джерелом для композиторів.
- В** Ошелешений несподіваним ударом противник кинувся до апаратів але зв'язок був уже перерізаний.
- Г** З жалібним стогоном гепнула додолу піднята монгольськими сокирами липа.
- Д** Роз'ятрений нудьгою плентавсь я тихою ходою берегом річки.

4. Дієприкметниковий зворот має значення причини в реченні (розділові знаки пропущено)

- А** До краю збуджений він стояв біля входу в землянку з блокнотом в руці.
- Б** Вимите й виметене до блиску цілою армією машин місто мало урочистий вигляд.
- В** Під ногами тріщало скло посічених кулями дзеркал.
- Г** Незабаром показалось село мальовничо розкидане над річкою на горі.
- Д** Перед нами лежала прекрасна країна помережана ріками озерами й протоками.

5. Розділові знаки розставлено неправильно в рядку

- А** Позитивним героєм ліричних пісень є трудова людина, справедлива й принципова, гуманна й щира.
- Б** Досвітні огні переможні, урочі прорізали темряву ночі.
- В** Вона прагнула повного щастя, великого, красивого, щедрого.
- Г** Нічна темрява, глибока й студена, розлилася над світом.

Д Після похмурої ночі, темної, загадкової, на землі починало світати.

6. Правильно розставлено розділові знаки в усіх реченнях, окрім

А Обдарований надзвичайною силою, він працював за чотирьох.

Б Гори наче розступилися. За ними, сірими, похмурими, яскрава блакить неба виступала ще ніжнішою.

В Маковейчик прищулився під кроквою над апаратом. Серйозний, зосереджений чаклує в трубку цифрами.

Г Під стінами, схожими на сірникові коробки, стоять рядами акуратні будиночки.

Д Час, проведений у неволі, здавався тяжким сном.

7. Пунктуаційну помилку допущено в рядку

А Слава про красу Софійського собору, спорудженого за Ярослава Мудрого, ширилася далеко за межами Давньоруської держави.

Б По дворах стоять вози, навантажені всяким збіжжям, готові в дорогу.

В Рівний, повитий синюватою млою острів, здалека майже зливається з поверхнею моря.

Г Приземкуваті й міцні у своїй згуртованості, вони готові були протистояти мінливій морській погоді.

Д Трохи роздосадуваний, стояв під деревом і прислухався до співу птахів.

8. Неправильно розставлено розділові знаки

А Аж ось деревце похилилося і, підтяте, впало на сніг.

Б Кінь втрапив на вкочену колісьми лугівку і, роздратований чітким ритмом, навмисно прискорював біг.

В Наснились сині проліски мені, і я щаслива плакала вві сні.

Г З себе краплі молодик отряс, добре втерся хмаркою пухнастою і, порожевілий, враз звис над хатою.

Д Настасья Петрівна ще раз обняла Єгорушку і, заплакана, стала збирати на стіл.

9. Речення, у якому означення стоїть перед означуваним словом і не має значення причини (розділові знаки пропущено)

- А** Наляканий громовицею кінь тихенько заржав.
- Б** Кому залишиться оця переточена норами окопів дамба?
- В** Розтоптана танками безмовно лежала навкруги мертва земля.
- Г** Скроплений живлющою росою паросток пробився на світ.
- Д** Зайнятий цією думкою Копиленко не помітив як добрів до хати.

10. Речення з дієприкметниковим зворотом, що не відокремлюють комами, наведено в рядку (розділові знаки пропущено)

- А** Озвучені бджолами вони [соняшники] чомусь схожі для мене на кругли кобзи.
- Б** Живе тіло кобз пахуче припорошене жовтим пилом поросле пелюстками світиться й золотіє.
- В** Непорушно стоять дерева загорнуті в сутінь рясно вкриті краплистою росою.
- Г** Забруднений мастилом ключ лежав біля верстата.
- Д** Налита сонцем і вітрами хлюпоче веслами весна.

11. Розділові знаки розставлено правильно в усіх реченнях, окрім

- А** Трохи вище застигла обважніла карта хмар, перемежована потрісканими стежками просвітків.
- Б** Сивий полин і листатий подорожник кущилися обабіч дороги, зненацька припорошені пилом.
- В** Раптом зграя чайок, наполохана чиїмись кроками, із шумом перелетіла на косу.
- Г** Коло багаття лежала купа картоплиння, змішаного з опалим листям.
- Д** В'ється степова дорога безконечна, покручена, запетльована.

12. Немає пунктуаційної помилки в рядку

- А** Покроплена майським дощиком земля, ніби дихала пахощами квіток.
- Б** Зеленіє обабіч дороги весняна травичка, молодесенька, тендітна, ще не налита густим соком.
- В** Сьогодні ж стривожена й радісна, зупинилась вона біля вітряка.
- Г** Роман натужує всі свої сили і зрошений холодним потом, непевним кроком біжить далі.
- Д** На дні ясно проступали, обточені хвилею округлі камінці.

Відокремлені прикладки

Прикладки відокремлюють:

1. Якщо поширені або непоширені прикладки пояснюють загальний іменник або займенник:

Стародавній Переяслав, районний центр Київської області, має свою славу історію. Справжній енциклопедист, він захопився історією, економікою, статистикою, типографією.

2. Прикладку, що пояснює власну назву, відокремлюють, якщо стоїть після неї:

Дмитрик, восьмилітній хлопчик, вискочив з душної низенької хати.

3. Якщо прикладка стоїть перед власною назвою, то її відокремлюють тільки тоді, коли має значення причини:

Музично обдарована людина, Марко Кропивницький грав на роялі, скрипці, віолончелі, бандурі, був талановитим композитором.

4. Якщо прикладку приєднують за допомогою слів: **родом, на ім'я, на прізвище, так звані, тобто, або, наприклад, включно, навіть, зокрема** тощо:

Тайга, тобто хвойний ліс, тягнеться на сотні кілометрів.

5. Якщо прикладка зі сполучником **як** має значення причини:

Як учений, етнограф і фольклорист, Франко все життя з палким інтересом ставився до народної творчості.

Але прикладки зі сполучником **як** не виділяють комами, якщо вони мають інше значення (відповідають на питання **в ролі кого? чого?**):

Михайло Максимович як мовознавець опублікував ряд статей про класифікацію слов'янських мов.

6. Якщо відокремлена прикладка має значення уточнення або її вживають у переносному значенні, то відокремлюють за допомогою тире:

Тихо-тихо стікає на землю зерно – перестиглі сльози степів.

Тренувальні завдання

Завдання 1. Позначте всі речення, у яких наведено прикладку (розділові знаки пропущено).

1. Приписи етикету з'явилися в глибоку давнину як розумні форми спілкування людей.

2. Як чужина людина він описав злиденне життя тутешніх селян їхні бідні житла.

3. Озброєна новітніми приладами й методами практична геологія здобувається на приємні несподіванки.

4. Писанка розписане мініатюрним орнаментом куряче яйце з'явилася ще за часів язичництва.

5. У кожного народу свої правила й традиції зумовлені національною історією психологією політичним устроєм країни.

6. У східних слов'ян криниці відомі з другого століття нашої ери як пам'ятки черняхівської культури.

7. Занепокоєний агресивною політикою Філіппа Македонського Демосфен закликав афінян до опору загарбникові.

8. Вражений віртуозною грою й співом простолюдина цар власноруч подарував О. Вересаєві іменну табакерку.

9. Таким був Іван Франко робітник пера Каменяр чарівник слова.

10. Солов'ї ночні товариші мої у сад злетілись до вікна.

Завдання 2. Запишіть подані речення. Розставте розділові знаки. Уставте пропущені букви, розкрийте дужки.

1. Дійсно народна поетеса...а автор чудових ліричних поезій глибоко філософських драматичних творів і талановитої прози Леся Українка була полум...яним публ...цистом і бли...кучим (літературо)знавцем.

2. Звідки він міс...кий житель знає про ластів...ячі примхи?

3. Відомо, що за роки заслання...я популярність Шевченка як поета (не) тільки послабла а навіть зросла.

4. Мистецтво зокрема мистецтво нової епохи виникло і розвинулося не в стороні від досягнень...ь вітчизняної і зарубіжної культури.

5. Над головами в нас сяє мален...ке сонце електр...ч...на лампочка, і всі ми залиті жовтим світлом.

6. Мушу випити келих до краю полиновий мед самоти.

7. Расул Гамзатов як істинний інтернаціоналіст (з/с)добув любов... і шану усіх народів нашої країни.

8. Мокієнчиха літня жінка пр...вітна й весела добре шанувала гостей.

9. Солідна віком і творчою практикою людина він був у ро...пачі.

10. А одного молодого гусака красу й надію череди забив яструб.

11. Знавець... роман...ських мов перекладач... мольєрівського "Тартюфа" і Беранже Самійленко ніби поєднував у собі лагідний але

часом і дошкульний природний україн...с...кий гумор із "галльською", "беранжерівською" дотепніс...тю.

12. Профес...ор Харківс...кого університету а саме Петро Гулак-Артемівський пише багато поезій робить переклади.

13. У дитячому серці жила Україна материн...с...кі веселі й журні пісні.

14. У старого Івана Шевченка Тарасового діда святами завжди повно людей у хаті.

15. Ми пілігрими віч...ності мандрівники стомилися і дуже хочем пить.

16. Вони були закоха...ні (не) лише в музику і співи а і в сам будинок театру цю рідкісну споруду Європи.

17. Архіпові Тесленку синові наймич...ки і каліки-підписаря судилася трагіч...на доля.

18. І Оксану мою зорю мою добру долю що день божий умивали.

19. Галина як піаністка стала ак...омпанувати Вадимові.

20. (Що)дня гримлят... грози, і часом над горами встає веселка (різно)барвний стовп світла, що опираєт...ся чомусь в одну й ту ж вершину.

Завдання 3. Запишіть речення у такій послідовності: 1) речення, у яких прикладку відокремлюють комами; 2) речення, у яких прикладку відокремлюють тире; 3) речення, у яких прикладку не відокремлюють розділовими знаками. Розставте розділові знаки. Уставте пропущені букви, розкрийте дужки.

1. Солов...ї ніч...ні товариші мої У сад злетілись до вікна.

2. Глибокий знавець... рідної культури Богдан Лепкий зробив на...звичайно б...гато для ознайомлен...я зарубіжного читача з кращ...ми творами україн...с...кої літератури.

3. Людина обов...язку він і в неділю безвідлуч...но на посту.

4. Гей, був у Січі старий козак на прізвище Чалий.

5. Сміливий і винахідливий воїн чуйний і добрий товариш... Рудь швидко завоював довір...я і пошану всіх партизанів.

6. Має людина в собі такий живчик бажан...я робити добро.

7. Один лише Ярема Бобир наш родич... по дідовому коліну (не)постраждав у цій пригоді.

8. Увесь світ знає ім...я Костянтина Едуардовича Ціолковського як основоположника космонавтики.

9. Молодому в...єтнамцю як постійному мешкан...цю півдня дуже дошкуляла північ...на зима.

10. То був старий Бубка батько того парубка такий смаглявий, як і син.

11. З усього роду zostались я та рідний брат батьків мій дядько.

12. Встає над землею людина господар своєї землі.

13. Та, може, вітер трубадур осін...їй Від поля співом мудрим пропливе.

14. Шануйте грам...атику (не)змін...ого диригента (не)злічен...ого оркестру слів.

15. Знайден...ий при ро...копках меч... як історич...ну цін...ість передали в музей.

16. У горах Брянс...кий як командир зустрівся з новими труднощ...ми.

17. Та ось наче з тих ру(і/ї)н вийшли мовчазні, суворі хранителі храму боги кохан...я і мистецтва.

18. Вже й син його себто я – Зиновій повернувся з стамбул...с...кої (не)волі, вже й старіс...ть пі...кралась до мене.

19. Вчив мене хороший учитель Іван Максимович доброї душі дідуган білий-білий як бувають... у нас перед Зеленими Святами хати.

20. Сарай належав дядькові Бурмилу завзятому рибал...ці що жив одинаком і майже весь час пропадав у плавнях на риболовлі.

21. Тарас Шевченко як справжній поет-демократ сказав за всіх: і за тих, хто стогнав, і за тих, хто бе...сило проклинав, і за своїх земляків, і за ін...ших поневолен...их царс...кої Росії.

22. Іван Дробот молодий танкіст з на...звичайно приємним і скромним лицем хвилювався.

23. Коли Гриць появився між ними [гусьми] з прутом знаком своєї намісниц...кої власті зразу всі очі звернулися на н...го.

24. Прийшов із далеких хуторів парубок по імені Устим.

Тестові завдання

1. Непоширену прикладку вжито в кожному реченні, окрім (розділові знаки пропущено)

А Як рясно зійшло посіяне філософом просвітителем добре у мудрості своїй слово.

- Б** Не одна сотня тисяч громадян нашої Вітчизни відвідали садибу музею заповідника Григорія Сковороди.
- В** Протягом усього життя Рафаель шукав досконало-гармонійний образ і знайшов його в жінці матері.
- Г** Екіпажі космічних кораблів орбітальних станцій мають бути дружним згуртованим колективом зі спільними складними завданнями.
- Д** Яремчук став одним з найяскравіших представників нової генерації вітчизняних виконавців вокалістів.

2. У кожному реченні вжито прикладку, окрім (розділові знаки пропущено)

- А** Сполучені Штати одержали свою колосальну Статую Свободи як дар від Франції.
- Б** Зображувався Геракл найчастіше як кремезний бородатий чоловік із прекрасно розвинутою мускулатурою.
- В** Біла-біла й легка як пушинка з кульбаби загубилася в бездонній синяві хмарка.
- Г** Як пілот Леонід Каденюк опанував понад п'ятдесят типів і моделей літаків.
- Д** У наш час колядування щедрування відроджуються як звичай висловлювати добрі новорічні побажання.

3. Поширеною прикладкою ускладнено речення (розділові знаки пропущено)

- А** В її тоненькому голосі схожому на натхненну жилку струмка оживало високе мовчання смerek.
- Б** Усупереч повідомленням метеорологів пішов сніг.
- В** Усе можна виправдати окрім освіченого варварства.
- Г** У пекарні була куховарка Ярина й Олена повна білява маленька на зріст молодиця.
- Д** У шубі з бобровим коміром, він нагадував кустодієвського Шаляпіна.

4. Поширену прикладку вжито в кожному реченні, окрім (розділові знаки пропущено)

- А** Перекази та легенди свідки народної пам'яті донесли до нас образ Марусі Чурай.

- Б** Батько відставний армійський лікар Аполлон Піроцький готував сина до військової кар'єри.
- В** На київському престолі сидів Святополк Ізяславович жорстока грошолобна й підступна людина котра вмiла відштовхнути від себе навіть близьких.
- Г** Виноград вишні сливи зміцнюють організм славляться як протизапальні засоби.
- Д** Сліпий жебрак з білою бородою чарівника трагічно плакав.

5. Речення, у якому перед сполучником або кому не ставлять (розділові знаки пропущено)

- А** Серед інших дерев у лісі білили вкриті цвітом дикі яблуні або кислиці.
- Б** Прерії або безкраї степи на південному заході Північної Америки використовуються для випасу худоби.
- В** З Києва до Нікополя можна їхати залізницею або пароплавом.
- Г** Мікроби або мікроскопічно малі організми можуть зруйнувати здоров'я найбільшим тваринам.
- Д** Шампiньйон або печериця зустрічається в степу й на луках.

6. Речення, у якому неправильно розставлено розділові знаки

- А** У Давньоруській державі книги писали на пергаменті – спеціально вичиненій шкурі ягнят, телят, козенят.
- Б** Веселий Поділ, мальовниче село над рікою Хоролом, у різний час відвідували Пушкін і Шевченко.
- В** Відомим героєм українських народних дум є Самійло Кішка. Учасник морських походів запорозьких козаків проти Туреччини, він потрапив у турецький полон і провів у неволі майже 25 років.
- Г** Встає над землею людина – господар своєї землі.
- Д** Художники або рисівники оздоблювали рукописні книги малюнками-мініатюрами.

7. Речення, у якому прикладку зі сполучником **як** відокремлюють комами (розділові знаки пропущено)

- А** Донести до слухача ідейний зміст художнього твору допомагають міміка і жести як допоміжні засоби виразності.

- Б** Юрій як колишній слухач курсів став тренером.
- В** Соняшник як декоративна рослина прикрашав кімнату.
- Г** Ім'я Івана Сірка як ватажка оточене ореолом нездоланності.
- Д** Пам'ять про Лесю Українку як геніальну поетесу житиме у віках.

8. Прикладку зі сполучником **як** не відокремлюють комами в усіх реченнях, окрім (розділові знаки пропущено)

- А** Поетика Арістотеля вперше систематизувала теорію поезії як наукову дисципліну.
- Б** Два тисячоліття славився Колос як найбільша статуя світу.
- В** Як творець Шевченко може бути для нас взірцем у всьому.
- Г** Як абсолютно творча натура Євгенія Мірошніченко має багато "таємниць" які допомагають їй не тільки полонити й тримати слухача в напруженні а й сприяють виявленню найвищої творчої вдачі у своїх товаришів по сцені.
- Д** Якщо Святослав більше відзначився як воєнний стратег то його син Володимир повернув розвиток Русі у нове русло.

9. Речення, у якому прикладку не відокремлюють комами (розділові знаки пропущено)

- А** Основоположник нової української літератури Т. Г. Шевченко народився 1814 року.
- Б** У роки Великої Вітчизняної війни Миколі Тихонову цьому залюбленому в життя мандрівникові співцеві сонця й людських радощів випала доля протягом багатьох найтяжчих місяців бути в блокадному Ленінграді.
- В** Композитор з світовим іменем Петро Ілліч Чайковський відомий далеко за межами нашої країни.
- Г** Активний учасник великих історичних подій епохи Іван Ле став її чесним і правдивим літописцем.
- Д** Глибокий знавець рідної культури Богдан Лепкий зробив надзвичайно багато для ознайомлення зарубіжного читача з кращими творами української літератури.

10. Пунктуаційну помилку допущено в рядку

- А** Солідна віком і творчою практикою людина, він був у розпачі.
- Б** Квітка мальва, або калачик, налічує близько тридцяти видів.

- В** Сміливий і винахідливий воїн, чуйний і добрий товариш Рудь швидко завоював довіру й пошану всіх партизанів.
- Г** Іван Дробот, молодий танкіст, був дуже схвильований.
- Д** Серед пам'яток архітектури Подолу привертає увагу будинок Києво-Могилянської академії взірець українського бароко XVII століття.

11. Відокремлену прикладку вжито в усіх реченнях, окрім

- А** Поет і артист в душі і в дійсності, мислитель, мораліст, Григорій Савич Сковорода жив більше для людей, аніж для себе.
- Б** Щирий і людяний чоловік, скромний і сам собі найсуворіший критик, Симоненко мав велику громадську мужність.
- В** З відстовбурченими вухами, лисий, трохи зсутулившись, Воронцов стояв над могилою.
- Г** Людина точних наукових понять, Сахаров приніс і в політику морально-правовий лад, пошук нових концепцій.
- Д** Як учений, який обґрунтував метеорологію як науку, В. Каразін першим запропонував створити всесвітню мережу метеорологічних станцій.

12. Неправильно розставлено розділові знаки в рядку

- А** Як не працювала Мотря з Остапом та з Оришкою – старою своєю матір'ю, а все бідно жили.
- Б** Грішні ми прокляті душі, не тільки над скотиною знущаємося, ми й свого брата часом черкнемо.
- В** Раз батько попросив Тихона Бобиря, єдиного мисливця на всю округу, застрелити ворону з шомпольної гвинтівки.
- Г** У висунуту над поверхнею трубу – прообраз майбутнього перископа – стерновий вів спостереження.
- Д** У липні 1907 року Леся Українка та її чоловік Климент Квітка, відомий фольклорист, дослідник української народної творчості, збиралися у Крим відпочити.

Відокремлені обставини

Відокремлюють комами:

1. Одиничні дієприслівники й дієприслівникові звороти, зазвичай, відокремлюють комами:

Одягнувши шапку, кошовий махнув головою. Опам'ятавшись, він звелів слугам принести золоту чашу.

2. Дієприслівниковий зворот, що стоїть після сполучників, відокремлюють від них комою:

Андрій зійшов на ганок і, завмираючи серцем, натиснув на клямку. Він став таким фахівцем, що, повернувшись додому, сім років читав лекції на публічних курсах.

Але після сполучника **а** кома часто не ставиться, бо він входить до складу дієприслівникового звороту (його вилучення порушує логіку):

Тільки одиниці зважуються на боротьбу, а зважившись на це, знаходять сили розбити кайдани.

3. Два дієприслівникові звороти, однорідні за значенням, з'єднані неповторюваними сполучниками **і, й, та (і), або, чи**, комою між собою не розділяють:

Англіїці, уперше прибувши до Австралії й побачивши кенгуру, були дуже здивовані.

Не відокремлюють комами:

1. Дієприслівникові звороти фразеологічного типу:

Бігти не чуючи ніг; сидіти склавши руки.

2. Дієприслівниковий зворот, на початку якого стоїть підсилювальна частка **і (й)**:

Можна бачити деякі зорі й не дочекавшись темряви.

3. Дієприслівниковий зворот, що виступає в ролі однорідного члена речення до іншої невідокремленої обставини:

Андрій стояв непорушно й не зводячи з нього очей.

4. Одиничний дієприслівник, що означає спосіб дії (питання **як?**) і дуже близький за значенням до прислівника:

Учень відповідає сидючи; вони йшли розмовляючи.

УВАГА! За бажанням автора можна відокремлювати обставини, що починають словами **всупереч, наперекір, на зло, попри, залежно від, відповідно до, подібно до, у зв'язку з, завдяки, унаслідок,**

незважаючи на, на випадок, за браком, за відсутністю, на відміну від, особливо.

Усупереч зовнішній легковажності, Люба напрочуд чесно уміла зберігати таємниці. Завдяки масі нових вражень день минув непомітно.

Тренувальні завдання

Завдання 1. Запишіть речення. Розставте пропущені розділові знаки. Уставте пропущені букви, розкрийте дужки.

1. Дівчина (з/с)трепенувшись підвела голову.
2. Я (не)навиджу тих, що (не)сіявши жнут..., що садів (не)садивши плоди об...їдают.
3. Отак сплелись жит...я і піс...ня переливаючис... в одне.
4. Тримаючи глека в руці [дівча] легко стр...бає з брили на брилу оз...раючи вранішн...й світ дикувато ясними оч...нятами усміхаючись (на)зустріч... горам небу і сон...цю.
5. Обійшовши всі палати х...рург Богдановс...кий зайшов у перев...язоч...ну й ро...порядившись (що)до перев...язок пр...сів край вікна чекаючи на початок роботи.
6. Електромагнітні хвилі назад на землю (не)ві...бивають...ся а про...йшовши кріз... шари магнітосфери виходять... у простір.
7. Дорога ло...ка до обіду а пообідавши то й під лавку.
8. Не до сну с...огодні Вутаньці. (Не)помітно вибравшись за табір тін...ю стоїт... перед степом пі...ставивши ніч...ному вітерцеві свої вишневі рум...янці.
9. Хрипло крякаючи боком пролетів грак мало (не)черкаючи вершеч...ків сон...их дубів берез осик.
10. Уч...тель тихо взяв Олександрю за руку і сказавши їй кілька ласкавих слів повів у свою хату, щоб вона там заспокоїлася.
11. Годі вже панами сидіти (з/с)горнувши руки.
12. Гостювали майже дві доби а пов...рнуввшись ходили селом.
13. Погулявши коло бджіл і наївшись огіркових пуп...янків натрапив я на моркву.
14. Фруктовий чай, яким ми запивали картоплю, мене ро...морив а розігрівшись я ві...чув раптом таку втому, що (від)разу ж побрів у свою кімнату.

15. Мирослава все ще стояла на місці держачи руку гарного парубка в своїй руці і дивлячись у його хороше сон...цем опален...е і здоровим рум...янцем осяян...е о...верте щ...ре лице.

16. Умовк Кобзар сумуючи: щось руки (не)грають.

17. Перепелиця пурхнула перед самою Харитею і тріпочучи крилами ледве перенесла своє тя...ке сите тіло.

18. Молодець... ніби (не)чує але потопавши на кризі (з/с)ходить на берег.

Завдання 2. Запишіть речення. Розставте пропущені розділові знаки. Уставте пропущені букви, розкрийте дужки.

1. Зв...язківці вільно походжаючи по висоті (з/с)мотували кабель; обози вирвавшись на шляхи посунули до висоти і вже (не)вертали назад.

2. Між зелено(сизими) полями (з/с)виваючись висвічує водами на сон...ці лагідна тиха ріка.

3. Щоб досягти своєї мети, треба (не)сидіти склавши руки а багато працювати.

4. Дослідники все робили швидко й ретельно перевіряючи.

5. Брянс...кий і Черниш схвил...овані і (з/с)ворушені (з/с)скочили з сідел і вітаючись подавали ковалям руки.

6. Деякі з тих, що ро...біглись через пустирище, почали (не)впевнено озиратис... зупинятис... і помітивши радян...с...кого солдата кинулись до н...ого.

7. Степ (з/с)труснувши з себе росу та зігнавши (не)пр...мітні тіні горит... рівним жовто(зеленим) кол...ром.

8. На кладці обнявшись стояли дві дівчини і забувши про все на світі виводили стару сумовиту піс...ню.

9. Жит...єву путь свою (не)рівно і хитаючись верстав я.

10. Хлопчики сиділи на крутому березі (з/с)вісивши ноги і стежачи за вудоч...ками вели тиху розмову.

11. Остап стояв вагаючись.

12. Учися чистоти і простоти і (з/с)топтуючи килим золотий забудь про вежі темної гордині.

13. Зозуля (не)тільки кує а захопившись ще й хававкає.

14. Про журавлів ти більше (не)співала а сер...цем ві...чуваючи грозу хапливим рухом крадькома втирала солону теплу і гірку сл...озу.

15. Аліна (не)зважаючи на свій жвавий веселий характер читала сер...йозні книжки.

16. Я йшов (не)поспішаючи.

17. Петрові це (не)подобалося; проте маючи в кишені білет з печаттю посланця князя Потьомкіна він (не)вагаючись пішов з товаришем за поліцаєм.

18. Вона сиділа похнюпивши голову і втупивши очі у свій стіл.

19. Я був молодий здоровий і міг працювати (не)втомлюючись.

20. Лише зібравши посуд дбайливо витерши стіл нарешті вона вирішила повернутися до нас обличч...м.

Тестові завдання

1. Відокремлену обставину наведено в рядку

А Яке більше багатство може бути для чабана, ніж цей колодязь, круглий, просторий, з віконцем із жовтого ніздрюватого каменю.

Б Усупереч сформованому стереотипу, дерев'яний будинок – задоволення недешево й належить швидше до елітного житла.

В За городом у нас стояв столітній кучерявий дуб – свідок мого захоплення Кобзарем.

Г Приємно було всім, особливо переможцям конкурсу.

Д Як ти любиш, серце моє рвійне, почуттями тільки і живеш.

2. Відокремлену обставину вжито в рядку (розділові знаки пропущено)

А Наша мати крім праці у полі чи в городі влітку підмазувала білою глиною хату.

Б Величезний шматок землі скривавлений і густо засіяний ворожими танками теж лишився позаду.

В Коло міномета стоїть Денис атлетичної будови чолов'яга років тридцяти і яструбом поглядає навкруги.

Г Воєнне мистецтво козаків завдяки постійним походам і боям завжди було на високому рівні.

Д На алеях устелених жовтим листом каштанів тяглися низкою самотні лавочки.

3. В усіх реченнях ужито відокремлену обставину, окрім (розділові знаки пропущено)

- А** Замість робитися майстрами часу ми стали його бранцями.
- Б** Згідно з заповітом Елізабет Тейлор жалобна церемонія почалася із 15-хвилинною затримкою.
- В** Відповідно до законодавства атестація педагогічних працівників загальноосвітніх навчальних закладів є обов'язковою і здійснюється як правило один раз на п'ять років.
- Г** Міністерство з питань надзвичайних ситуацій закликає громадян бути обачними та обережними у зв'язку з ускладненням погодних умов.
- Д** Усупереч своїм обов'язкам посадовець не повідомив правоохоронні органи про порушення.

4. Рядок, у якому вжито дієприслівниковий зворот

- А** Як досвідчений учитель, А. С. Макаренко вмів передбачати будь-яку несподіванку.
- Б** Марія повернулась, потім вийшла, пружко вигнувшись у стані.
- В** На вікнах, мов чорні птиці, розпласталися тяжкі платки.
- Г** М'який і мрійний за вдачею, він легко поступався перед більш наполегливими та говіркими людьми.
- Д** З настанням ночі ринули до висоти підводи, навантажені боєприпасами.

5. Дієприслівникові звороти вжито в усіх рядках, окрім

- А** Вони бігли, як старі фронтовики, пригнувшись, петляючи, відстрілюючись, беззвучно повзучи, і не втратили жодного чоловіка за час відступу.
- Б** Важко дихаючи, працювали бійці, скреготіли в темноті кайла, викрешуючи іскри, коли траплявся кам'янистий пласт.
- В** Хаєцький, маючи напрочуд тонкий слух, завжди перший ловив наростаючий свист снаряда.
- Г** Співаючий фонтан було побудовано в рамках підготовки до Всесвітньої виставки 1929 р. у Барселоні за проектом каталонського інженера Карласа Буїгаса.
- Д** Чубенко стояв і стояв, не кажучи й слова, не роблячи й руху.

6. Речення із двома дієприслівниковими зворотами вжито в рядку (розділові знаки пропущено)

- А** Так з вогнем і мечем метався українськими просторами фон Крауз переслідуючи Запорожців рятуючись од Запорожців втікаючи од них оточуючи й душачи їх.
- Б** Зрадники народу стали окремою купкою й оглядаючись з однаковою ненавистю на партизанів і гітлерівців млосно й важко гикали жадаючи скорішої смерті.
- В** Раптом по якійсь радіокоманді всі танки блискавично крутнулись праворуч і передувивши чимало своїх автоматників кинулись на батарею Сіроштана.
- Г** Тетяна писала далі слідом за ручкою виводячи й губами слова.
- Д** Учитель смикає віжки осаджуючи коней поблизу мосту через річку.

7. Речення, у якому дієприслівниковий зворот не відокремлюють комою від попереднього сполучника (розділові знаки пропущено)

- А** Угорець поклав свою елегантну паличку пригладив борідку і намагаючись приховати замішання бадьоро взявся за сокиру.
- Б** Він воював на фронтах громадянської війни а повернувшись у своє село віддав усього себе будівництву нового життя.
- В** Деякі з тих що розбіглись через пустирище почали невпевнено озиратись зупинятись і помітивши солдата кинулись до нього.
- Г** Нові знайомі розповідали що знайшовши один одного потрапили в полк.
- Д** Привільно й владно розтягнувся Дніпро широкою долиною і зникаючи з зору потанув у блакитній імлі десь аж на обрії.

8. Речення, у якому між двома дієприслівниковими зворотами ставлять кому (розділові знаки пропущено)

- А** Маруся Богуславка – це узагальнений образ жінки-полонянки яка потрапивши в турецьку неволю і ставши дружиною турецького султана не забуває рідної землі і намагається хоч щось корисне зробити для неї.
- Б** Дівчина сиділа задумавшись над своєю долею і побачивши меншого брата почала пригадувати дитинство.
- В** Григорій міг лежати причаївшись десь межі колодами і дивлячись годинами на безкрає небо.

- Г Мільярди перлин мерехтіли на всьому випромінюючи маленькі сонця і розсипаючи спектри на лапатім листі дубів і ліщини на травах на квітах.
- Д Страшенно хвилюючись і все ще не отямившись від несподіванки солдат розповідав про себе.

9. Речення, у якому розділові знаки розставлено неправильно

- А Величезний чорний ведмідь, ставши на задні ноги, намагається схопити пащею людину, що забившись у розколину між камінням, люто відбивалася прикладом рушниці.
- Б Мене схвилювало те, що, навіть ставши калікою, приреченою на загибель, стара качка безстрашно відводила небезпеку від своїх дітей.
- В Вони їхали швидко й не зупиняючись біля людей, які стояли вздовж дороги.
- Г Юрко був такий наляканий, що тікав не пам'ятаючи себе.
- Д Дівчина засвічує каганець і, прикривши рукою, несе його до столу.

10. Одиничний дієприслівник, що не відокремлюють комами, ужито в рядку (розділові знаки пропущено)

- А Я заплакавши поїхав на чужину.
- Б Покрутившись невгамовний Сірко приліг собі.
- В Відлітаючи курличуть у небі журавлі.
- Г Ледар спить сидячи а працює лежачи.
- Д Обернувшись він побачив бійця свого взводу.

11. Одиничний дієприслівник відокремлюють в усіх реченнях, окрім (розділові знаки пропущено)

- А Деякі бійці сиділи на буреломі деякі слухали стоячи.
- Б Посхилявшись вони їли з одного казанка і про щось розмовляли.
- В Черниш їдучи іноді оглядався назад і бачив гірське шосе забите військами.
- Г Чоловіки скидали зім'яті капелюхи а жінки всміхаючись кликали пити молоко.
- Д Бійці гріючись пританцьовували навколо багаття.

12. Речення, у якому правильно розставлено розділові знаки
- А** Сонце, цілий день закрите хмарами, надвечір вибилося з своєї неволі й сідаючи за гору, обливало червоним світлом усе село.
 - Б** З-за рогу будівлі гуркочучи і клацаючи виїхав новенький зелений трактор.
 - В** Загартувавшись у росах, зоря врізається між досвітком і ранком і, приоравши ніч, кладе на виднокруг окраєць сонця в рушничку серпанку.
 - Г** Прийшла зима, радуючи нас першим снігом, укривши кригою річки.
 - Д** Захар Беркут закликав до битви з ворогом і наказував нападати, не вагаючись.

Відокремлені додатки

Відокремлюють, насамперед, додатки, які вводять до речення за допомогою слів **крім, окрім, опріч, зокрема, замість, за винятком, на відміну від, навіть**. Їх уживають з іменником у родовому відмінку. Ці додатки виражають, насамперед, значення виключення, виділення або заміщення і перебувають у тісному зв'язку з невідокремленими додатками в реченні або з дієсловом-присудком (*Окрім Юрка, збиралися завжди до Олекси ще двоє-троє хлопців*).

Усередині речення відокремлені додатки з обох боків відокремлюють комами (*Справжній мужчина, окрім багатьох якостей, повинен мати ще й почуття гумору*).

Деякі відокремлені додатки із прийменником **замість** не відокремлюють і на письмі комами не виділяють. Це буває у випадках, коли додаток із цим прийменником не означає предмет вибору серед інших, а вжитий у значенні заміщення чогось іншого (*Замість відповіді мати голосно сміється*). У таких випадках прийменник **замість** можна замінити прийменником **за** (*Іду в подорож замість брата*) або й весь додаток замінити конструкцією з часткою **не** (*Замість квітів біля школи посадили декоративні кущі*. – *Не квіти посадили біля школи, а декоративні кущі*).

Тренувальні завдання

Завдання 1. Запишіть подані речення. Розставте розділові знаки. Уставте пропущені букви, розкрийте дужки.

1. А на межі замість вогнян...ого валу залишились купки попелу – ще свіжого ще гаряч...го з димом і духом горілої землі.
2. На світі (не)має (ні)чого кращ...го крім радос...ті праці і радос...ті від..аван...я.
3. За винятком баби Оришки малий Чіпка (ні)кого (не) любив.
4. Сходьтесь тут окрім нас (не)має (ні)кого.
5. І (ні)хто того (не)чує (не)знає (не) бачить опріч Марка мален...кого.
6. Зло (ні)чого (не) дає крім зла вмій прощати як прощає мати.
7. Ти мене годувала кашею замість хліба і молока.
8. Співають усі за винятком Ліни Яцуби.
9. Микола замість пан...с...кого лану вийшов на своє поле.
10. Я (не)знаю (ні)чого ніжнішого окрім берези.
11. Замість (не)досяжного тим часом умиван...я він вирішив (з/с)купатися після іспиту в Дніпрі і взявся до сніданку.
12. Чиємось ро...паленому зорові замість табірнього багна малюєт...ся ро...котистий світ фантазій хаос пр...кінцевих (най)яскравіших малювань.
13. Розгляд справ у всіх судах ві...критий за винятком випадків коли це суперечить інтересам охорони державної таємниці.
14. У всьому крім добрих справ знай міру і час.
15. На відміну від неї він був дещо сором'язливим але не зовсім щирим.

Завдання 2. Запишіть подані речення. Розставте розділові знаки. Вставте пропущені букви, розкрийте дужки.

1. Старий зараз (ні)якої роботи (не) визнає окрім пасіки.
2. Всі за винятком Бойчука здивован...о дивилися на шкіпера.
3. Дивно! Патриції замість іти на (з/с)бори ведуть якісь балач...ки по кутках.
4. На світі все знайдеш... крім рідної матері.
5. Увес... травен... за витнятком кількох ясних і соняч...них днів ішли бе...перервні дощі.
6. Обов...язково треба крім спец...альної науки винести з школи чес...ні погляди на свій народ.

7. Як їй [Малан...ці] було вісім... років помер батько а на дванадцятому вона вже (ні)кого (не)мала опріч... хазяїв.
8. На його дворі замість похилої хатини стояв великий будинок.
9. Він розхвилювався і голос його щирим ві...гуком забринів у селян...с...ких сер...цях особливо в сер...цях молоді.
10. Густі (не)прохідні ліси закривали весь простір окрім високих полонин.
11. Інколи людина шукає у всіх недоліки окрім себе.
12. Замість єднання та братерства між двома народами єзуїти в колегіях посіяли пекельну ненависть та ворогування.

Тестові завдання

1. Відокремлений додаток ужито в рядку
- А** Вивченням снігу, цього незвичайно складного матеріалу, займалось і займається багато спеціалістів.
 - Б** Він пройшовся поміж селян, зірко спідлоба роздивляючись.
 - В** Зелені трави, густі, пахучі, шелестять під ногами.
 - Г** Віднині Ліст, за винятком кількох благодійних концертів, ніколи не виступав публічно.
 - Д** На покуті, залитий сонцем, під сліпучою синявою неба сидів старий Чумак.
2. Відокремлений додаток ужито в рядку (розділові знаки пропущено)
- А** Чіпка йде з боку отари похнюпивши голову.
 - Б** Наша мати крім праці у полі чи в городі влітку підмазувала білою глиною хату.
 - В** На цім боці близько мосту дихав паровий млин.
 - Г** Величезний шматок землі скривавлений і густо засіяний ворожими танками теж лишився позаду.
 - Д** Раптом із землянки вискочив Маковейчик молодий лобатий телефоніст без пілотки з землею на плечах.
3. В усіх реченнях ужито відокремлений додаток, окрім (розділові знаки пропущено)
- А** Окрім блискучої виучки постійними супутниками козаків були дотепні вигадки.

- Б** Микола замість панського лану вийшов на поле.
- В** Найулюбленіші пісні Шевченка згідно зі спогадами сучасників були "Ой зійди зіронька та вечірняя", "Ой Морозе, Морозенку".
- Г** Прибуток поділяють між підприємствами за винятком необхідної для будівництва суми.
- Д** Голос його щирим відгуком забринів у селянських серцях особливо в серцях молоді.

Тестові завдання на відповідність

1. Установіть відповідність між відокремленим членом речення та прикладом. Позначте відповідь у таблиці.

Відокремлений

член речення

- 1** означення
- 2** обставина
- 3** прикладка
- 4** додаток

Приклад

- А** Міст, перегорівши, з гуркотом повалився в воду.
- Б** Крім вогневої, тут розмістився командний пункт батальйону.
- В** Брянський і Черниш, схвильовані і зворушені, зіскочили з сідел.
- Г** Округле, мов снаряд, тіло хижої птиці чогось нагадало Тимофію Січкаря.
- Д** Він, Михайло, наче не бачив її.

А	Б	В	Г	Д
АБГД	ВДГА	АГБД	ДАГВ	ВАДБ

2. Установіть відповідність між відокремленим членом речення та прикладом. Позначте відповідь у таблиці.

Відокремлений

член речення

- 1** означення
- 2** обставина
- 3** прикладка
- 4** додаток

Приклад

- А** Сагайда, сяючий й патлатий, з'явився на бруствері.
- Б** Десь далеко, за темною смугою лісу, обіззався грім.
- В** Окрім дитинства, усе його життя недовірливо сторожили чужі очі.

Г Як лісове птаство, стрекотіли автоматники.

Д Одинокий брат її, колишній вояк при кінноті, був парубок розумний і язикатий.

А	Б	В	Г	Д
АБДВ	БДГА	АГДВ	ДАГВ	ВАГБ

3. Установіть відповідність між відокремленим членом речення та прикладом. Позначте відповідь у таблиці.

Відокремлений

член речення

- 1 означення
- 2 обставина
- 3 прикладка
- 4 додаток

Приклад

- А** Ось приходять і Грицько, Чупрунів син, хлопчик однакових з Чіпкою літ.
- Б** Грицю, чекай на свою матір.
- В** Офіцери зняковіли, зворушені пишною зустріччю.
- Г** Важко дихаючи, працювали бійці.
- Д** Окрім мене, гуляли і другі наші цигани.

А	Б	В	Г	Д
АБГД	БДГА	ВГАД	ДАГВ	ВАГБ

4. Установіть відповідність між відокремленим членом речення та прикладом. Позначте відповідь у таблиці.

Відокремлений

член речення

- 1 означення
- 2 обставина
- 3 прикладка
- 4 додаток

Приклад

- А** Вони нічого, окрім артилерійської підготовки, не пам'ятали.
- Б** Стоять крісла міністрів, оббиті червоним оксамитом.
- В** Вони тебе ненавидять, Саво.
- Г** Михайло, хлопець сильної будови, мав ще молодшого брата.
- Д** Он там, на горбку, має бути батьківська хата.

А	Б	В	Г	Д
АБГД	БДГА	ВГАД	ДАГВ	ВАГБ

5. Установіть відповідність між відокремленим членом речення та прикладом. Позначте відповідь у таблиці.

Відокремлений член речення

- 1 означення
- 2 обставина
- 3 прикладка
- 4 додаток

Приклад

- А** Моторний, сміливий, він скрізь давав усьому привід.
- Б** Тепер не мав про се ніхто знати, крім Бога.
- В** Я хочу встати вранці, на зорі.
- Г** Я летів би, як птаха, та сили злетіти нема.
- Д** Мати, ставна, смаглява гречанка, саме ув'язувала вузли.

А	Б	В	Г	Д
АВДБ	БДГА	ВГАД	ДАГВ	ВАГБ

6. Установіть відповідність між відокремленим членом речення та прикладом. Позначте відповідь у таблиці.

Відокремлений член речення

- 1 означення
- 2 обставина
- 3 прикладка
- 4 додаток

Приклад

- А** Мавра спала, немов мертва, і нічого не чула.
- Б** Так він, Петро, узяв би оцю Домніку за жінку.
- В** Шовкун, похитуючись, дримає в сідлі.
- Г** Край села, де завжди, окрім зими, ночує луна, спадає в яроч вуличка.
- Д** Дні летять, повні сонця й музики.

А	Б	В	Г	Д
АВДБ	БДГА	ВГАД	ДАГВ	ДВБГ

7. Установіть відповідність між відокремленим членом речення та прикладом. Позначте відповідь у таблиці.

Відокремлений член речення

- 1 означення
- 2 обставина
- 3 прикладка
- 4 додаток

Приклад

- А** Гриць дивився якийсь час, не кліпнувши, мовчки на стару.
- Б** Він, oprіч муштри, штабних карт і вбивства, не знав і не хотів знати іншого ремесла.

- В** Командир глянув на своїх бійців, засмаглених сонцем, і згадав літо.
- Г** Щоки розболілися й розпеклися, мов огнем поприскувані.
- Д** Спадкоємці горді предків мрійночолних, ми рвемось за обрій, вище хмар і гір.

А	Б	В	Г	Д
АВДБ	БДГА	ВАДБ	ГАДБ	ДВБГ

8. Установіть відповідність між відокремленим членом речення та прикладом. Позначте відповідь у таблиці.

Відокремлений

член речення

- 1 означення
- 2 обставина
- 3 прикладка
- 4 додаток

Приклад

- А** Усе тіло його стало легким, пружним, нестримним.
- Б** Довгий час не чути нічого, крім повільного тупоту кінських копит.
- В** М'який і мрійний, він легко поступався вперед.
- Г** Пересунувся він непомітно до Докії, своєї найближчої і найщирішої сусідки.
- Д** Нижче, навпроти Титана, будинок заводоуправління.

А	Б	В	Г	Д
АВДБ	ВДГБ	ВАДБ	ГАДБ	ДВБГ

9. Установіть відповідність між відокремленим членом речення та прикладом. Позначте відповідь у таблиці.

Відокремлений

член речення

- 1 означення
- 2 обставина
- 3 прикладка
- 4 додаток

Приклад

- А** Так оця-то Христя, не дуже хорошої вроди дівчина, запала Грицькові в серце.
- Б** Вітрець, бавлячись, зриває з руки полову.
- В** Замість хати, лежала лише купа вугілля, сміття.
- Г** Будь щаслива та здорова, чорноброва.
- Д** Крихка крига, потовчена снарядами, треться об береги.

А	Б	В	Г	Д
АВДБ	ВДГБ	ВАДБ	ГАДБ	ДБАВ

10. Установіть відповідність між відокремленим членом речення та прикладом. Позначте відповідь у таблиці.

Відокремлений

член речення

- 1 означення
- 2 обставина
- 3 прикладка
- 4 додаток

Приклад

- А** Перепелиха, заможна козачка-удова, найняла Христю.
- Б** Марійка, зажурена й невдоволена, вешталася по хаті.
- В** Крутились дні, мов камені у жорнах.
- Г** Окрім театру імені Шевченка, у Харкові є громадський музей письменника.
- Д** Се було літом, у жнива.

А	Б	В	Г	Д
АВДБ	ВДГБ	БДАГ	ГАДБ	ДВБГ

11. Установіть відповідність між відокремленим членом речення та прикладом. Позначте відповідь у таблиці.

Відокремлений

член речення

- 1 означення
- 2 обставина
- 3 прикладка
- 4 додаток

Приклад

- А** Полювання, як бачите, дуже поважна справа.
- Б** Рудий яструб, степовий розбійник, знявся вгору й закружляв над полем.
- В** Отут, у низенькій цій хатині, моя любов жила колись.
- Г** Навколо стирчали невисокі пні, порубані немилосердною сокирою.
- Д** Крім казок, легенд, українці створювали багато пісень.

А	Б	В	Г	Д
АВДБ	ВДГБ	БДАГ	ГВБД	ДВБГ

12. Установіть відповідність між відокремленим членом речення та прикладом. Позначте відповідь у таблиці.

Відокремлений

член речення

Приклад

1 означення

А Як художник, він часто звертався до теми природи.

2 обставина

Б Він легко, попри свій вік і огрядність, скочив у сідло.

3 прикладка

В Зачарована тишею, стояла жінка на дорозі.

4 додаток

Г Побігли швидко, як ящірки з гір, потоки води.

Д Найбільше тут юрмилося молоді, особливо школярів.

А	Б	В	Г	Д
ВБАД	ВДГБ	БДАГ	ГВБД	ДВБГ

Вставні та вставлені конструкції.

Вставні слова, словосполучення, речення

Вставні слова й словосполучення виявляють особисте ставлення мовця до висловлюваної ним думки, не дають нової інформації, вони лише певним чином оцінюють, уточнюють основне повідомлення. Вставні слова, словосполучення, речення належать до категорії слів, граматично або синтаксично не пов'язаних з іншими членами речення. Вони не є членами речення, не відповідають на жодне питання, не пов'язуються сурядним чи підрядним зв'язком із головними та другорядними членами речення, тому на письмі їх відділяють певними розділовими знаками, а в усному мовленні – відповідною інтонацією.

Вставні слова та словосполучення можуть означати:

1) **упевненість** або **невпевненість** у тому, що повідомляють: *безумовно, безперечно, звісно, звичайно, справді, і справді, само собою зрозуміло, розуміється, певна річ, ясна річ, правду кажучи, сказати по правді, признатися, ніде правди діти, щоправда, смію запевнити, слово честі, я знаю, я певен, мабуть, може, а може, можливо, певно, напевно, очевидно, видно, здається, ймовірно, бува, сподіваюся, можна сказати, треба гадати, припустімо* тощо;

2) **джерело повідомлення:** *кажуть, як кажуть, каже, мовляв, повідомляють, за висловом..., за вченням..., на думку..., на мою думку, гадаю, по-моєму, по-вашому, пам'ятаю, чую, бачу тощо;*

3) **почуття, емоції (задоволення чи незадоволення мовця):** *на щастя, на диво, на радість, на жаль, на сором, як на зло, як на лихо, як на гріх, нівроку, соромно казати, чого доброго, хвалити долю, на-решті тощо;*

4) **активізацію уваги співрозмовника:** *чуєте, чуєш, знаєте, бач, бачите, погодьтесь, уявіть собі, майте на увазі, зверніть увагу, прошу вас, даруйте на слові, пробачте, між нами кажучи тощо;*

5) **порядок думок, зв'язок між ними, спосіб їхнього висловлення:** *по-перше, по-друге, нарешті, з одного боку, з другого боку, до речі, між іншим, крім того, а крім того, навпаки, отже, а отже, значить, таким чином, виявляється, власне (кажучи), наприклад, зокрема, взагалі, зрештою, так би мовити, одне слово, словом, коротше кажучи, повторюю тощо.*

Розділові знаки при вставних словах, словосполученнях:

1. Вставні слова, словосполучення відокремлюють комами:

Досі дні стояли теплі, сонячні, а сьогодні, мов на гріх, задощило.

2. Вставні слова відокремлюють комою від попереднього сполучника:

Вузька крижана смуга вздовж берега швидко тоншала і, здавалось, зовсім зникала. Чисте небо не лягало на гори, а, навпаки, своєю синявою гармонійно доповнювало їх.

Увага! Кому не ставлять після сполучника **а**, якщо вилучення вставного слова руйнує структуру речення: *Суворою лінією стоять сторожові могили, насипані, може, татарвою, а може, волелюбним козацтвом. Мине ще півроку, а може, й рік.*

3. Кому не ставлять, якщо перед вставним словом стоїть приєднувальна частка на початку речення:

І може, заграє та кобза вільніше.

4. Слова **проте, однак** бувають вставними тільки в середині або в кінці речення (залежно від цього їх відокремлюють з одного чи двох боків):

Близькість ріки, однак, відчувалася і по щедрій росі на травах. З борців насміхалася доля, зростала, проте, їх громада.

На початку частин складного речення або між однорідними членами речення слова **проте, однак** є синонімами сполучника **але**: *Сонце зайшло, проте (=але) ще було видно.*

5. У разі пропуску слова в повторюваному вставному сполученні замість другої коми ставлять тире:

На Закарпатті відбулися процеси трансформації давньоукраїнської мови під впливом, з одного боку, місцевих говірок, а з іншого – української літературної мови.

6. Вставні слова не виділяють комами від відокремлених членів речення, якщо стоять на початку або в кінці відокремлених членів:

Уночі, мабуть годині о першій, почувся грім.

7. Два вставні слова відокремлюють одне від одного:

Правда, може, я сам у цьому винен.

Запам'ятати! Лише вставними бувають слова **мабуть, по-перше, по-друге, щоправда, крім того, а втім, отже.**

Ніколи не бувають вставними слова **навіть, майже, приблизно, адже, принаймні, усе-таки, мовби, неначе, нібито.**

Зауважте! Деякі слова можуть у реченнях бути то вставними, то членами речення (тоді їх не відокремлюють):

Буває, часом сліпну від краси. Диво дивнее на світі з тим серцем буває!

Вставлені конструкції (словосполучення, речення)

Вставлені конструкції передають додаткову інформацію, зауваження до висловленого, їх можуть відокремлювати комами, тире, дужками.

Звали нашого діда, як я вже потім довідавсь, Семеном. Далеко-далеко (те знають хіба що лелеки) розкидала доля киптарики і сіряки.

1. Якщо вставлена конструкція стоїть у середині речення й потребує ставлення знака оклику чи питання, основне речення пишуть із малої букви:

Усього лиш тому півгодини (невже півгодини пройшло?) цієї легкої машини на світі іще не було. В щирім серці, в чесних грудях – вірю, знаю! – квіти є!

2. Розділовий знак на місці розриву основного речення виносять за дужку:

Там батько, плачучи з дітьми (а ми малі були і голі), не витерпів лихої долі, умер на панщині! Сфінкс (лев з крилами й головою жінки) – символ таємничості в багатьох народів стародавнього світу.

Тренувальні завдання

Завдання 1. Запишіть подані речення. Знайдіть у реченнях вставні слова і визначте їхній тип.

1. Може, ми колись ще зустрінемося.
2. На щастя, пожежу погасили швидко.
3. Добрий почин, кажуть, половина діла.
4. Будинок готелю був, по-перше, високий і міцної старовинної кладки, а по-друге, наріжний.
5. Повірте, багато народів святкували Пасху ще до Воскресіння Христового.
6. Іншими словами, завдяки цьому приладу можна побачити дуже далекі зірки.
7. Іншим разом Хаєцький, безперечно, зважив би на Маковейові просьби.
8. На жаль, чудес на світі не буває.
9. Не вірилось, що осінь на Україні, а в Омську десь, можливо, й перший сніг.
10. На превелике диво, Замфір не пручався.
11. На думку критиків, Шевченко з найбільшою красою, силою і повнотою втілює дух народу.
12. Хлопці почали діяти. До житла було, за їх словами, кілометрів п'ять.
13. І от, нарешті, засиніли Дніпропетровщини лани.
14. Уявіть собі, весна у тому році почалась лише у квітні.
15. Зверніть увагу, дієприслівники недоконаного виду теперішнього часу означають додаткову дію, що відбувається одночасно з основною, вираженою дієсловом-присудком.
16. Коротко кажучи, у лікарні можуть робити операції, не розрізаючи тканин.
17. Якщо можна так висловитись, ця блискавка – згусток плазми.
18. Отже, й для них було місце за дружнім столом у колі збратаних людей.
19. На цей раз приказка здалась: що декому, мовляли, можна, другим – зась.
20. Уже скоро, мабуть, почнеться мітинг.
21. Власенко, безперечно, мав талант виробничника.

Завдання 2. Запишіть речення. Розставте розділові знаки. Уставте пропущені букви, розкрийте дужки.

1. (Най)довше стояв Сіроманець перед будинком Чепіжного але й Чепіжного на його пр...великий жаль (не)було на цей раз вдома.
2. Я стежив за ним очима і пр...знатись заздрих йому.
3. Борода на його думку робить людину старою й (не)охайною.
4. Ця квартира була (не)вільна а навпаки під постійним наглядом поліції.
5. І справді француз Боплан приклав тут всього свого досвіду щоб зробити Кодак (не)оборимою фортецею.
6. І може це свято залишит...ся в пам...яті багат...х людей.
7. Жит...я звичайно йде вперед і (ні)кому (не)дано такої сили яка б могла спинити його (не)переможний рух.
8. Як божевільний промчався козак пр...гнувшись до шиї коня і здавалось хрипів з ним разом.
9. Обережно позіхнувши Платон Юліанович позаздрих людям яким доводит...ся мати справу не з дітьми а наприклад з машинами.
10. Це як скажімо вірувати в Бога і продавати душу сатані.
11. Навіть жаб...яче квакан...я (не)порушувало загальної, милої для вуха с...мфонії а навпаки гармонійно доповнювало її.
12. Черниш лежав з широко ро...плющен...ими очима і дивився в перекриту рейками стелю згадуючи матір яка десь там... думає певно зараз за н...го може уявляючи як він кидаєт...ся своїм тілом на амбразуру дота.
13. У Вербний тиждень за народним віруван...ям (не)можна сіяти городини бо буде ликувата як верба.
14. Мені вже вірите набридли мандри по чужих краях.
15. Може воно було так а може й інакше.
16. По вулиці йду і здаєт...ся (у)перше ро...плющив я очі на світ.

Тестові завдання

1. Вставними словом ускладнено речення (розділові знаки пропущено)
 - А** Всяке трапитись може на довгим віку.
 - Б** Може ви чули як пахне земля?
 - В** Все бути може може бути.

Г Хто може випити Дніпро?

Д Якщо ти проґавив можливість виявити свої найкращі здібності сьогодні, завтра такої нагоди може не трапитись.

2. Вставне слово (словосполучення) дає емоційну оцінку повідомлюваному

А Павлущенко, видно, не зрозумів жарту.

Б Отже, й для них було місце за дружнім столом у колі збрата-них людей.

В І от, нарешті, засиніли Дніпропетровщини лани.

Г Як на лихо, тоді був великий дощ.

Д Ніжність, наприклад, описати математично не можна.

3. Зв'язок між думками виявляє вставне слово в реченні

А Кажуть, весь поміст у пеклі з добрих намірів зложився!

Б Буває, часом спіпну від краси.

В Хто не живе для інших, той, певно, й для себе не живе.

Г Хвалити долю, дітей було у них багато.

Д Він, навпаки, нічого не хоче робити.

4. Речення, у якому вставне слово (словосполучення) активізує увагу співрозмовника, наведено в рядку

А До житла було, уявіть собі, кілометрів п'ять.

Б Життя, звичайно, йде вперед.

В Життя, кажуть, прожити – не поле перейти.

Г На моє щастя, на материні прохання ніхто не зважає.

Д Власенко, безперечно, мав таланти виробничника.

5. Речення, у якому "однак (одначе)" є вставним словом (розділові знаки пропущено)

А Уранці одначе сталася нова подія.

Б Такий момент настав однак божевільний знав що теляти на галявині нема.

В Юра більше не переходив Палагні дороги. Однак її думка все частіше зверталась до нього.

Г Усмішка добра однак сумна.

Д Плачинда недолюблює Давида одначе терпить його.

6. Слово "здається" є вставним у рядку (розділові знаки пропущено)
- А** Святковим здається вечір коли добре тобі попрацювалося вдень.
 - Б** Вони поглядали на розжеврілий від призахідного сонця горизонт і здається сумували.
 - В** Професорові здається що вони ніколи нікуди й не прийдуть.
 - Г** Здається батькові що стомили Миколу постійні мандри.
 - Д** В оренду здається двокімнатна квартира.
7. Слово "проте" є вставним у реченні (розділові знаки пропущено)
- А** Пригода з Кульчицьким мала проте зовсім несподіваний фінал.
 - Б** Ставили Ганну Іванівну і до іншої птиці проте вона не хотіла казала що кури й гуси то суцзя морока дуже шкочлива птиця.
 - В** Ми глянули з батьком один на одного і зразу здогадались що діло наше програне. Проте в батька була ще певно якась крихітка надії.
 - Г** Слова ласкаві проте думки лукаві.
 - Д** Хоч був тато грізний проте дуже нас жалував.
8. Неправильно розставлено розділові знаки в реченні
- А** У цьому роді [Квітки-Основ'яненка] були помітні, з одного боку, релігійні, а з іншого – науково-літературні інтереси.
 - Б** Барвисті ліси на схилах обабіч дороги не тільки не гасли під скісним промінням вечірнього сонця, а навпаки, жевріли ще яскравіше, ніж удень.
 - В** Яюсь однієї ночі в нашій хаті, що, як відомо, вже вросла по вікна в землю, сталоь дві події.
 - Г** Гнучка, ритмічна й досконала музикальність вірша, могутність і краса художнього слова – узагалі, усе це не може не цінитися сучасним читачем.
 - Д** Відомо, що розвитку творчих здібностей, безумовно, сприяють різні чинники.
9. Розділові знаки розставлено правильно в усіх реченнях, окрім
- А** Так люди не грали, він, принаймні, такого ніколи не чув.
 - Б** Обережно позіхнувши, Платон Юліанович позаздрив людям, яким доводиться мати справу не з дітьми, а, наприклад, з машинами.

- В** Князь і всі його дорадники можуть принести благо на рідну землю, або, навпаки, можуть завдати їй великого горя.
- Г** З одного боку, дерева потребують фосфорних добрив, а з іншого – зайвий азот негативно впливає на деякі процеси.
- Д** Надворі зима, а, навпаки, на серці розквітають квіти.

10. Пунктуаційну помилку допущено в рядку

- А** Отже, безперечно, народні пісні склалися колективно.
- Б** Живі організми утворюють вуглеводи, жири, білки, нуклеїнові кислоти – одним словом, органічні речовини, що грають надзвичайно важливу роль в житті клітин та організму в цілому.
- В** Я стежив за ним очима і, признатись, благоговів перед його фахом.
- Г** Я виходжу в гомін трав і припадаю до сліда, бо, значить, хтось мене чекав, а, може, й зараз вигляда.
- Д** Газик рвонув уперед, замолов колесами, пішов і, нарешті, вибрався на рівне.

11. Розділові знаки при вставлених конструкціях розставлено правильно в усіх рядках, окрім

- А** Народилася Леся Українка (Лариса Петрівна Косач) 25 лютого 1871 року в місті Новограді-Волинському.
- Б** Жила удова з дітьми у хатці (навіть би й хаткою узивати не годилося – хижкою) і стояла удовина хатка на луці під горою.
- В** Українською Сафо (давньогрецька поетеса) називають Марусю Чурай, бо вважають її автором багатьох народних пісень.
- Г** Свиридович (так звали начальника всі в депо) майже ніколи не ходив, а бігав.
- Д** Михайла завжди приваблювала архітектура (а він мріяв про професію архітектора з дитинства), і знайомство з новим містом він завжди починав з архітектурних пам'яток.

Тестові завдання на відповідність

1. Установіть відповідність між значенням вставного слова та прикладом. Позначте відповідь у таблиці.

Значення вставного слова

- 1 упевненість
чи неупевненість
- 2 емоційна оцінка
- 3 активізація уваги
- 4 джерело інформації

Приклад

- А** Пісня, здавалося, бриніла вже в ньому.
- Б** До житла було, за їх словами, кілометрів п'ять.
- В** На щастя, пожежу погасили швидко.
- Г** Отже, й для них було місце за столом.
- Д** Повірте, трохи не здох від смутку, трохи не сказився.

А	Б	В	Г	Д
ДАВБ	ВБГА	ВДГБ	АВДБ	БВАГ

2. Установіть відповідність між значенням вставного слова та прикладом. Позначте відповідь у таблиці.

Значення вставного слова

- 1 зв'язок між думками
- 2 емоційна оцінка
- 3 активізація уваги
- 4 джерело інформації

Приклад

- А** Уявіть собі, весна в тому році почалася у квітні.
- Б** Дивна річ, після аварії всі працювали злагоджено.
- В** Може, ми колись ще зустрінемося.
- Г** Будинок готелю був, по-перше, міцної кладки, а по-друге, наріжний.
- Д** На всякій зброї мисливській і немисливській, як кажуть, зуби з'їв.

А	Б	В	Г	Д
ДАВБ	ВБГА	ВДГБ	АВДБ	ГБАД

3. Установіть відповідність між значенням вставного слова та прикладом. Позначте відповідь у таблиці.

Значення вставного слова

- 1 джерело інформації

Приклад

- А** Сам полоз, очевидно, був десь поблизу.

2 зв'язок між думками	Б А по-моєму, ви показалися ...
3 активізація уваги	В Він боявся, нарешті, сам спати – і одружився.
4 упевненість чи неупевненість	Г Дихати нічим, повірте, та здорові, як ведмеді.
	Д На жаль, чудес на світі не буває.

А	Б	В	Г	Д
ДАВБ	ВБГА	БВГА	АВДБ	ГБАД

4. Установіть відповідність між значенням вставного слова та прикладом. Позначте відповідь у таблиці.

Значення вставного слова

Приклад

1 активізація уваги	А Люди кажуть, що мудрість приходить з роками.
2 зв'язок між думками	Б На превелике диво, Замфір не пручався.
3 емоційна оцінка	В Уже скоро, мабуть, почнеться мітинг.
4 упевненість чи неупевненість	Г Майте на увазі, усе може бути інакше.
	Д У цих мандрах залізний організм Багірова не надломився, а, навпаки, здобув багатирську гарту.

А	Б	В	Г	Д
ГДБВ	ВБГА	ВДГБ	АВДБ	ГБАД

5. Установіть відповідність між значенням вставного слова та прикладом. Позначте відповідь у таблиці.

Значення вставного слова

Приклад

1 емоційна оцінка	А Шкода, ми втрачаємо прекрасного солдата.
2 зв'язок між думками	Б Мені, наприклад, зовсім не байдужі питання екології та захисту довкілля.
3 активізація уваги	В Більшість істориків вважає, що свою назву місто Харків одержало від назви річки.
4 упевненість чи неупевненість	Г Життя, звичайно, іде вперед.
	Д Майте на увазі, завдяки цьому приладу можна побачити дуже далекі зірки.

А	Б	В	Г	Д
ГДБВ	АБДГ	ВДГБ	АВДБ	ГБАД

Пряма мова. Цитати. Діалог

Чужу мову, передану дослівно від імені того, кому вона належить, називають прямою мовою (П. м).

Слова, що вказують, кому належить пряма мова і як її висловлено, називають словами автора (Ас).

І. Якщо пряма мова складається з **одного речення**, то має такі розділові знаки:

1) Пряма мова стоїть після авторських слів:

а) Ас: "П. м".

Марк Твен казав: "Нам ніщо так не хочеться змінити, як звички інших".

б) Ас: "П. м!"

Мати тихо промовила: "Яка краса!"

в) Ас: "П. м?"

Василь спитав: "Куди це ти біжиш?"

г) Ас: "П. м ..."

Хлопець сумно вимовив: "Я брався за неї, але не осилив як слід ..."

2) Пряма мова стоїть перед авторськими словами:

а) "П. м", – ас.

"У всьому є своя краса, але не кожен може її побачити", – зазначав Конфуцій.

б) "П. м?" – ас.

"Ти як?" – спитала дівчина.

в) "П. м!" – ас.

"Який тут Дніпро широкий!" – захоплено вигукнув він.

г) "П. м ..." – ас.

"Плили хмарини чужі, далекі ..." – писав П. Тичина.

3) Авторські слова стоять в середині прямої мови:

"П. м, – ас, – п. м".

"Здрастуйте діду, – промовив я, – сідайте поруч".

II. Якщо пряма мова становить **кілька речень**, які розділяють авторські слова, то розділові знаки мають бути такими:

а) "П. м, – ас. – П. м".

"У сніжні ночі спалахи не сяють, – промовив дід. – Се просто місяць сходить".

б) "П. м? – ас. – П. м?"

"Де ж він? – спитала мати. – Хтось його бачив?"

в) "П. м! – ас. – П. м!"

"Стій! – кричить водій. – Обережно!"

III. **Ускладнені конструкції** з прямою мовою.

Якщо одна частина авторських слів, що розривають пряму мову, належить до першої частини прямої мови, а друга – до другої, то після авторських слів ставлять двокрапку і тире, а пряму мову пишуть із великої літери:

"П. м, – ас: – П. м".

"Ходімо, – сказав він і додав: – Щось ти сумний сьогодні".

Цитати

1. Якщо цитати супроводжують словами автора, то оформлюють як пряму мову.

Говорячи про особистість, Оскар Уайльд зазначав: "Будь собою, інші ролі зайняті".

2. Якщо цитати є членами речення, то їх пишуть із малої літери в лапках, а розділові знаки виділяють певні синтаксичні конструкції.

Треба завжди па'мятати, як писав О. Копиленко, що "кожна професія цікава, потрібна, захоплююча".

3. Якщо цитують віршований текст, то його в лапки не беруть.

О. Олесь з гіркотою й болем писав:

О слово рідне! Орле скутий!

Чужинцям кинуте на сміх!

Діалог

Діалог складається з реплік. Репліка – це одне чи кілька речень, сказані по черзі кожним учасником діалогу.

1. Якщо діалог пишуть у рядок без указівки, кому належать репліки, то кожен репліку беруть у лапки й між ними ставлять тире.

"У тебе земля є?" – "Ні, нема".

2. Якщо після репліки стоять слова автора, то перед наступною реплікою тире не ставлять.

"Поїдемо!" – сказав він. "Куди?"

Тренувальні завдання

Завдання 1. Запишіть подані речення. Поясніть вживання розділових знаків.

1. "Колись дуже давно, – розповідав нам дід, – Григорій був найдужчим парубком на всю губернію".

2. "Не спи, не спи! – говорить ясний місяць. – Бо, як заснеш, я промінь наведу ..."

3. "Три біди є у людини – смерть старість і погані діти", – говорить українська мудрість.

4. "Ніколи не ходіть самі до лісу, – сказала мати і додала: – Там багато диких кабанів та вовків".

5. "Учися, серденько, колись з нас будуть люди", – ти сказала.

6. Скажу я: "Разом плачмо, брате мій!"

7. "Ну що ти шукаєш у цьому світі, бідний блукачу? – запитував я сам себе. – Що непокоїть тебе і що кличе?"

8. Це був велетень [І. Франко], – писав М. Вороний, – таких людей я в житті більше не стрічав".

Завдання 2. Запишіть подані речення. Розставте розділові знаки.

1. І подумав Вітер чому ж це так? Адже я залюбки можу вирвати дуба з корінням скинути дах з хатини. Чому ж флейта не підкоряється мені не грає?

2. У нас з вами буде багато часу і я розкажу вам про все... заспокоює Василь Олександрович дітей. А тепер ходімо рвати виноград.

3. І взимку є своя неповторна краса навчав учитель дітей. Варто лише подивитись як летять і лягають на землю перші сніжинки.

4. Ну що ж хлоп'ята підійшов старший лейтенант пора переодягатися.

5. Так бачу ти усім тут добре надоїв Кіт Вовкові сказав. Чого ж ти братику сюди і забігав?

6. Дякую мамо відповіла вона і продовжила я дуже скучила за рідною домівкою.

7. Яка ти розкішна земле думала Маланка. Весело засівати тебе хлібом прикрашати зеллом.

8. Хай чабан усі гукнули за отамана буде.

9. Батько сказав на добраніч і вийшов з хати.

10. Еге подумав Остап так ось воно що!

11. Дівчата голосно кричали канікули! Канікули! Хоча до їх початку залишався цілий тиждень.

12. Помилуйте! йому Ягнятко каже. У світі я й ще году не прожив.

13. Вчителька запитала учня ти виконав домашнє завдання? і подивилась йому у вічі.

14. О, нарешті знайшов бадьоро вигукнув дядько Сидір. Тут і копатимемо криницю.

15. Отак і допомагають міркував якийсь боєць то коні людям то люди коням а всі разом вперед.

16. Товариші зраділи як багато грибів і поспішили заповнювати свої кошики.

17. Він сказав зустрінемося завтра друзі і поїхав додому.

18. Ах, мовчїть краще обірвала Ластівка звідки вам знати що таке туга за рідною землею коли ви ніколи не покидали її.

19. Не встиг я сказати щось Валя затримується як вона вбігла до кімнати.

20. Треба написати братові листа подумав він і попросив принесїть будь ласка мені ручку і декілька аркушів паперу.

21. Та ні я того не кажу відповідав Зїнько. Знаю що земля це ваша що вам її треба.

22. Скорїше виходьте шепнув хлопець і вибіжавши з дому весело гукнув побїгли до річки!

23. Гляди ж дочко повчає мати в одній казці свою дочку яка виходить замїж як будеш у свекра то вставай раненько умивайся біленько вимїтай хату і сїни коло хати поодмїтай поприбирай; а в суботу ввечері причіпок підмаж; долівку вимаж; то тебе і чоловік буде жаловать і од людей знаруги не буде.

24. Дорога мамо я скоро приїду додому написала донька і спитала що привезти тобі і татові у подарунок.

25. Не впізнав... підвів на нього Микита лагідні як у дитини очі на зчорнілому виду я так і думав, що не впізнаєш.

26. О. Кобилянська це дійсний жрець мистецтва правдиве його святилище сказав Микола Євшан.

Тестові завдання

1. Речення, що відповідає схемі-моделі "П, – а, – п?" (розділові знаки пропущено)

- А** Але ж це все байки в один голос закричали діти.
- Б** Домашні всі питають Що за птиця.
- В** Ляжу зараз спати щоб завтра раніше прокинутися подумала Харитя.
- Г** Марія спитала Що мені радите тату і сіла до столу.
- Д** А чи не можна питав Темар приручити кита.

2. Речення, що відповідає схемі-моделі "П, – а: – п". (розділові знаки пропущено)

- А** Казав пан кожух дам та слово його тепле.
- Б** Ходімо говорить дружина дружині з'єднаємо руки і долю свою.
- В** Говорить він не спи не спи тебе я очарую і наяву побачиш дивний сон.
- Г** Чи бачили таке сказав батько і, помовчавши, додав готовий хлібороб, одним словом.
- Д** У цей час я побачила далеко машину і стала показувати в інший бік Дивіться, дивіться Хтось іде.

3. Речення, що відповідає схемі-моделі "П, – а. – П". (розділові знаки пропущено)

- А** Гетьман зняв шапку й перехрестився промовивши З Богом рушаймо.
- Б** Візьми до уваги Санчо сказав Дон Кіхот є краса духовна й краса тілесна.
- В** Камеру у вертоліт сказав режисер оператору У темпі поки не пізно.
- Г** Усе роблю для того аби речі слугували мені а не я речам зізнавався колись Горацій.

Д Друже Григорію чим це ти зайнятий сказав господар підійшовши до старого.

4. Речення, що відповідає схемі-моделі "П, – а, – п". (розділові знаки пропущено)

А Рятуй людей на Загребеллі наказує він батьку Потопають чув.

Б А що стара будьмо робити спитав дід Як не стане хліба що будемо їсти.

В Українська мова писав учений-мовознавець І. Срезневський може рівнятися з освіченими мовами гнучкістю й багатством синтаксису.

Г Оце довчивсь почав батько мені Що ж тепер.

Д Незнайомка розповіла що вона приїхала до нас у пошуках роботи.

5. Розділові знаки при прямій мові розставлено правильно в рядку

А "Так оце він, той необачний Сагайдачний. – думав Павло. – Як гляне, то аж мороз по шкірі".

Б "Чудова легенда, – сказав я бабусі й зауважив: Ані віку, ані ліку легендам, переказам, вони живуть, примножуються, квітнуть".

В "Не спи, не спи!" – говорить ясний місяць. – "Бо як заснеш, я промінь наведу".

Г "Це ваш собака? – запитав я схвильовано. – Що з ним сталося?"

Д "Нове життя нового прагне слова" – писав М. Рильський.

6. Правильно розставлено розділові знаки в усіх рядках, окрім

А "Якби не мамина пісня, – сказав якимось один історик, – яким убогим було б наше життя".

Б Укотре доводиться переконуватися в мудрості зауваження Андре Моруа – "Розкриваючи співрозмовникам душу, ми раптом виявляємо, що зовсім нічого про себе не знаємо".

В "У літах дитинства, – каже Заболотний, – можливо, заколдовано щось вельми для душі необхідне".

Г Плутарх зазначав: "Дружба, супроводжуючи життя, не тільки додає втіхи, а й зменшує страждання".

Д "Нічого, нічого, Петю, – заспокоював майор. – Мати розуміється на цьому".

7. Неправильно розставлено розділові знаки в рядку

- А** "Ласкавими словами й гадюк чарують", – каже одна українська приказка, а друга додає: "Слово не стріла, а глибоко ранить".
- Б** "Немає в світі нічого сильнішого за людину", – тихо говорить він Івану Івановичу, гріючись біля вогню.
- В** "Насуплю я брови, – говорить Зима, – і вітер з морозом повіє!"
- Г** Я всіх питав: "Яку ви любите найбільше мову?"
- Д** "Ну що ж, – сказала Наталка, – хай воно так і залишається".

8. Неправильно оформлено цитату в реченні

- А** Треба завжди пам'ятати, як писав О. Копиленко, що "кожна професія цікава, потрібна, захоплююча".
- Б** Еллан писав, що: "П. Г. Тичина – краса і гордість нової української поезії".
- В** Сократ сказав: "Неосмислене життя не варте того, щоб його прожити".
- Г** "Наука – це організовані знання, мудрість – це організоване життя", – зазначав Кант.
- Д** "Важка праця – це скупчення легких справ, які ви не зробили, коли повинні були зробити", – говорив Джон Максвелл.

9. Правильно розставлено розділові знаки при цитатах в усіх рядках, окрім

- А** Максим Рильський писав: "Борімося за красу мови, за правильність мови, за доступність мови, за багатство мови".
- Б** "Той, хто зневажливо ставиться до рідної мови, не може й сам викликати повагу до себе", – відзначав О. Гончар.
- В** Стояв той чудесний час, коли, як писав М. Рильський: "Серпень з вереснем схрестили довгі шпаги не смертельні".
- Г** І. Нечуй-Левицький писав, що "Василина була на диво гарна".
- Д** П. Мовчан сказав: "Людина, яка втратила свою мову, неповноцінна, вона другорядна порівняно з носієм рідної мови".

10. Неправильно розставлені розділові знаки при цитатах
- А** Звертаючись до проблем творчості, Ліна Костенко писала:
"Ти знов прийшла, моя печальна музо!"
 - Б** "Досконале знання рідної мови є однією з необхідних умов активної і всебічної участі в багатогранному житті народу", – писав М. Жовтобрюх.
 - В** Тепер ми розуміємо, чому для Д. Павличка "життя без книги – хата без вікна, тюрма глуха і темна, мов труна".
 - Г** Зараз же, як писав Панас Мирний: "Осіню пахне".
 - Д** "Микола Джеря, – як писав Франко, – хоч кріпаком родився, був однаково з тих здорових натур, що скоріше вломляться, а зігнути не дадуться, один із світлих типів українських".
11. Розділові знаки при діалозі розставлено неправильно в рядку
- А** "Тепер уже, Марку Проклятий, настав твій смертний час". – "Брешеш, костомохо".
 - Б** "Я приніс відповідь на ваш лист". – "Як? Оце й усе?"
 - В** "Нащо ти зіпсував картину?" – "Я не зіпсував". – "Це робота знаменитого художника". – "Мені байдуже".
 - Г** "А хто міг до нас приїхати?" – "Прораб з Каховки. Він проїхав через дамбу".
 - Д** "Де Ернесто?" – спитав учитель у Марії. – "Його нема вдома".

Тестові завдання на відповідність

1. Установіть відповідність між реченнями із прямою мовою та їхніми схемами (розділові знаки пропущено). Позначте відповідь у таблиці.

<i>Речення</i>	<i>Схема</i>
1 Жінки теж там працюють запитала якось дядька Ягора.	А "П, – а, – п."
2 Дрохвеня кружляє по стерні та все зирк та зирк на Миколу ніби просить Ну женися ж за мною Ну, я ж не тікаю.	Б "П?" – а. В А: "П."
3 Воскресни Україно пристрасно молив Я. Гоян Воскресни в козацьких степах під своїм високим блакитним небозводом.	Г "П, – а: – П." Д "П! – а. – П!"

4 Насуплю я брови говорить Зима і вітер
з морозом повіє.

А	Б	В	Г	Д
ГДБВ	АБДГ	ВДГБ	БВДА	ГБАД

2. Установіть відповідність між реченнями із прямою мовою та їхніми схемами (розділові знаки пропущено). Позначте відповідь у таблиці.

Речення

Схема

1 Син казав Клянусь тобі я боронити рідний край Буду битись я завзято, за народ, за власний дім.	А "П, – а, – п." Б "П?" – а.
2 Помилуйте йому Ягнятко каже На світі я ще й году не прожив.	В А: "П!" Г "П, – а: – П."
3 Знаю що по закону сердито відповів на те Лозовий і додав Вишняку шкода.	Д "П! – а. – П."
4 Батьку мовила тихо ви так гарно співали так гарно.	

А	Б	В	Г	Д
ГДБВ	ВДГА	ВДГБ	БВДА	ГБАД

3. Установіть відповідність між реченнями із прямою мовою та їхніми схемами (розділові знаки пропущено). Позначте відповідь у таблиці.

Речення

Схема

1 Гріх це мовив Русин Проти закону церквою освяченого ідеш.	А "П, – а. – П." Б "П", – а.
2 А це ти Максиме зрадів Карпо Заходь, заходь.	В А: "П!"
3 Не впізнав підвів на нього очі Микита та сказав Я так і думав що не впізнаєш.	Г "П, – а: – П." Д "П? – а. – П!"
4 Мабуть оце він вказала Вірунька на молодого інженера.	

А	Б	В	Г	Д
АДГБ	ВДГА	ВДГБ	БВДА	ГБАД

4. Установіть відповідність між реченнями із прямою мовою та їхніми схемами (розділові знаки пропущено). Позначте відповідь у таблиці.

Речення

Схема

1 Розпрягайте хлопці коней чулося від річки А чи не пора додому.	А "П, – а, – п?" Б "П", – а. В А: "П?" Г "П, – а: – П." Д "П, – а. – П?"
2 Домашні всі питають Що за птиця.	
3 Леоніде Адріана відірвала обличчя від долоні а ви читали Марселя Пруста.	
4 Я змушений був тебе перемогти щоб жити загорлав я у розпачі.	

А	Б	В	Г	Д
АДГБ	ВДГА	ДВАБ	БВДА	ГБАД

5. Установіть відповідність між реченнями із прямою мовою та їхніми схемами (розділові знаки пропущено). Позначте відповідь у таблиці.

Речення

Схема

1 Оце наша електростанція пояснював Іван Федорович Хіба не красуня.	А "П, – а. – П?" Б "П? – а. – П." В "П, –а, – п." Г "П, – а: – П." Д "П", – а.
2 Лиш праця підкреслював Іван Франко світ таким як є зробила.	
3 Тихо обриває їх приземкуватий і звертаючись до молодого наказує Кишені перевір.	
4 У який шпиталь здивувався Валерій Я цілком здоровий.	

А	Б	В	Г	Д
АДГБ	ВДГА	ДВАБ	АВГБ	ГБАД

Порівняльний зворот

Порівняльний зворот характеризує предмети, дії, ознаки через порівняння, зіставлення їх з іншими предметами, діями, ознаками.

Порівняльні звороти вводять у речення за допомогою порівняльних сполучників **мов, мовби, немовби, немовбито, наче, неначе, неначебно, ніби, нібито, як, що, буцім** тощо. Порівняльний зворот є одним

членом речення й переважно виконує синтаксичну роль обставини способу дії:

Там, наче сизий океан, шумлять незаймані ліси.

Порівняльний зворот виділяють комами:

Тіні, як хвилі, біжать пшеничним ланом.

Кому не ставлять, якщо:

1) порівняльний зворот є іменною частиною складеного присудка (у такому разі за бажанням можна поставити тире):

Ліси наче океан.

2) порівняльний зворот виконує роль простого дієслівного присудка й надає йому відтінку порівняння:

Вода на озері ніби поважчала.

3) перед порівняльним зворотом є слова **точнісінько, майже, зовсім, цілком, справді**:

Хлопчик грав майже як професійний музикант.

4) порівняльний зворот входить до складу фразеологізму: *почервонів як рак, руки зробилися як лід.*

5) у реченнях є словосполучення типу **не раніше як (ніж), більш як (ніж), менш як (ніж), не довше як (ніж), як слід, як треба, як годиться, як повинно бути**, незважаючи на наявність слова **як** у їхньому складі:

Читав не більше як півгодини. Поміркуй як слід.

Тренувальні завдання

Завдання 1. Запишіть подані речення. Розставте пропущені розділові знаки. Уставте букви, розкрийте дужки.

1. З моря набігла хвиля з білими густими гребнями і почала ніби танцювати кругом човна.

2. Посипався як з решета наглий краплистий дощ... а далі полив як з відра.

3. Море застогнало й загуло як сосновий бір в час бурі.

4. Елеватори на далеких станц...ях синіють мов айсберги і стоять тут (не)мовби о(д/т)віку.

5. Катря у материній кофті червона як калина моторна як дзиґа господарувала на дворі.

6. Ліс прибран...ий у зелень ніжно-ніжно шумів молодими листоч...ками ніби над колискою малої дитини співала мати.

7. Гори наче пр...слухаються самі до себе до того що таїт...ся в їхніх надрах.

8. А тепер вони [гори] (не)мов позбулися свого молодого такого бе...посереднього прояву радос...ті тепер... вони наче ще мудріші ніж досі й в...лика умиротворен...ість сповила їх.

9. Так мені було добре що я йдучи по вулиці і пр...слухаючись до змін у пр...роді та в самому собі (з)ненац...ка став як укопан...ий: здалося що в скронях тонко задзвеніла радіс...на кров.

10. Огністі зорі ...палахують і падають... з вишні мов ракети шугаючи в озеро. І все це ві...буваєт...ся без...вучно як у сні.

11. Тихо було в хуторі мов у скам...янілому царстві з давн...ї казки.

12. Сивий дух полинів мов той хміль настоян...ий на солоді п...янить і хвилює проникає щемом у груди і той хто вдихне його стане ніби ду...чим від полинового сну і цвітін...я від сивого диму і приспан...ого грому.

13. Вітряки навіть входять у мої сни оживають... у них як люди говорять.

14. Вона пов...ла рукою (не)мов птаха перебитим крилом і опустила в бе...сил...і.

15. (В)ночі вокруг червоно (не)мов від далеких пожеж.

16. Пава (не)наче зависла в повітрі а її мален...кі лапки ледь торкають...ся куща.

Завдання 2. Запишіть подані речення. Розставте пропущені розділові знаки. Уставте букви, розкрийте дужки.

1. Батько ро...метавши руки дихав рівно і широко як богатир із дідових казок.

2. Заєць сидів як намальован...ий поринулий у якусь свою заячу думу тому й (не)помітив мисливця.

3. Дівчина була (не)в...личка на зріст але рівна як струна гнуч...ка як тополя гарна як червона калина довгообразна як червоно(бокі) яблуч...ка губи були повні та червоні як калина. На чистому лобі були ніби намал...вані веселі тонкі брови густі(пр...густі) як шовк.

4. Дівчина засміялась і блиснула всіма білими зубами проти со...нця ніби двома низками перлів.

5. Лаврін почув що вона ніби освітила всю його душу освітила густу тінь під вербами (не)наче со...нцем і побігла на горку зіркою.

6. Вузлуваті суч...ки та гілки стриміли (в)гору наче ро...чепірені пальці рук висіли (в)низ як пазури на пташин...их ногах.

7. Ліс стояв (не)наче молода під вінцем в дорогому білому уборі якого (не)вигадас (ні) одна людс...ка думка.

8. Ві...чиняю вікно голова моя наче падає раптово в свіже повітря.

9. А (з)гори лине жайворонкова пісня: доносить...ся голос як срібний дзвіночок тремтит... переливаєт...ся застигає в повітрі.

10. Самою своєю природою він [Довженко] ві...кривач... експер...ментатор утверджувач... нового митец... чиї твори будучи гостро сучас...ними (в)одночас були мов(би) пр...значені для майбутніх поколін...ь.

11. Усе стоїт... облите зелено(жовтим) сяйвом як зачарован...е й скам...яніле (не)наче намал...ване на полотні.

12. Зірка ніби потягла за собою з бору рожевий тонесен...кий та прозорий серпанок.

13. На пасіці гули у вуликах бджоли густим глухим гуком (не)наче вони були закопан...і десь під землею.

14. Од війни од розірваних гребель од пожеж од минулих лихоліт...ь річ...ка мов(би) змаліла, зміліла прорила високі береги наче западаючи в землю.

15. Щебет наче сипався кругом човна по воді й тріщав та дзвенів як струни на гусях.

Тестові завдання

1. Перед порівняльним сполучником не ставлять кому в рядку (розділові знаки пропущено)

А Руки дівчинки були шорсткі як дубова кора засмаглі й подряпані.

Б Вони летять до круглого мов полумисок озерця.

В Сніг тоді наче звучить у якійсь м'якій ліричній тональності.

Г Приклав Петрусь жайворонка до губів – заспівала защебетала пташка як жива.

Д У травні й у червні весь Чаїний острів цвіте мов справжній степ.

2. Розділові знаки не ставлять у реченні

А Степ простелявся перед ним як чарівна долина.

Б Він мовби кидав виклик невидимому ворогу.

В Небо зблідне наче від жаху.

Г Із глибини золотих плантацій як біла чаєчка виринула чиясь косинка.

Д Одірветься один листочок з гілочки й попливе як човник у сухому й пахучому осінньому повітрі.

3. Неправильно розставлено розділові знаки в рядку

А Марія залишилась стояти, а Микола зненацька упав, як підкошений.

Б Здригалися плечі, мов крила в птиці.

В Косарі тримали в руках коси, як воїни зброю.

Г А ведмідь, наче господар, посуває та оглядає, де кращий вулій.

Д Молодість, як дивовижний рубін, мусить горіти на серці.

4. Перед **як** не ставлять кому в рядку (розділові знаки пропущено)

А А з-за хати повиходили черемхи і стоять як завітчані дівчата стережуть невеличкий город і пасіку.

Б Земля попід деревами стала зовсім білою як взимку.

В У просвітлених сонцем глибинах як тіні застиглих торпед темнішають риб'ячі спini.

Г Тут вірш як чудова мережка яка заткана зірками.

Д Пісня ллється як злива обдає з ніг до голови.

5. Правильно розставлено розділові знаки в усіх реченнях, окрім

А По обидва боки стояло високе жито, неначе дві зелені стіни.

Б Земля наша як та книга, писана не пером, а шаблями та списками, обвіяна легендами.

В Небо на заході, неначе сміялось, помальоване делікатними веселими фарбами.

Г Вона була, як полотно, бліда й перелякана.

Д Вона [Ярина], легка й пружна, мов лісова кізка, першою зірвалася з гори.

6. Кому не ставлять перед порівняльним сполучником у рядку (розділові знаки пропущено)

А Мої думки як дикі голуби в полях шукали синього притулку.

Б На мить перед очима в Романа постала русоока Марина і згасла як свіча.

- В** Слова виривались з її уст як саодинокі постріли.
- Г** Зорі яскраво мерехтять ніби золоті зерна розсипані в недосяжній вишині.
- Д** Живий вогонь як маґма клетав танцюючи в розпавленому горні.

7. Пунктуаційну помилку допущено в рядку

- А** В нього кучерявився густиий, як щітка, чубчик.
- Б** Рідне село я в юні роки знав, як свої п'ять пальців, і любив найніжнішою любов'ю.
- В** Я твоїм вільним гомоном повнюсь, як ватра полум'ям.
- Г** Вона підкреслила останні слова, ніби поставила крапку в кінці фрази.
- Д** А роки, як розсідлані коні, в тумани червоні летять.

8. Порівняння входить до складу присудка в рядку (розділові знаки пропущено)

- А** Ярі хліба мов той зелений шовк прослалися перед очима.
- Б** Ставок блищить на сонці наче дзеркало вправлене в срібні рами.
- В** Сонце полощеться наче вітрило на морі.
- Г** Серед того зеленого моря на горбі неначе пливе в зелених хвилях нова невеличка біла церква з однією широкою банею та тонкою дзвіницею.
- Д** Заспівало слово мов струмок весною.

9. Правильно розставлено розділові знаки в усіх рядках, окрім

- А** Знов думки, як перед бурею птахи, неспокійно літають.
- Б** Дорога текла, чиста й прозора, глибока й сіра, як підводний камінь.
- В** На грудях замерехтіли діаманти, мов зорі на небесному чолі.
- Г** Ніна йшла, як сліпа, не розбираючи дороги, натикаючись на пішоходів.
- Д** Як жовта лисиця-красуня, проміння пробігло по полю.

Звертання

Звертанням називають слово в реченні, що означає назву особи чи предмета, до якого звернено мову. Звертання не є членами речення, не відповідають на жодне питання, не пов'язуються сурядним чи підрядним зв'язком із головними та другорядними членами речення.

Найчастіше звертання виражено іменником у кличному відмінку або іншою частиною мови у значенні іменника:

Лети, пташко, з захід сонця, защебечи в шибку. Ти мене, кохана, проведеш до поля.

У звертаннях, що складаються із двох загальних назв, форму кличного відмінка мають обидва слова. У назвах осіб замість кличного інколи може бути називний відмінок (під час вживання назв людини, що означають ранг, посаду тощо): *лейтенанте Орлик, прокуроре Грищенко, товаришу голова*. Якщо перше слово є загальною назвою, а друге – ім'ям, тоді обидва іменники утворюють цю форму: *товаришу Євгене, брате Олексію*. У звертаннях, що складаються з імені та по батькові, обидва слова вживають у кличному відмінку: *Ганно Петрівно, Андрію Степановичу*.

Звертання бувають поширеними (складаються з декількох слів) і непоширеними (складаються з одного слова): *Не стелись, тумане, не шуміть, тополі, не печальте очі ви, берізки голі!*

Розділові знаки при звертаннях ставлять завжди. Якщо звертання стоїть у середині речення, то його відокремлюють з обох боків.

1. Якщо звертання є поширеним, то його виділяють разом зі словами, що належать до нього:

Дозволь мені, мій вечоровий світе, упасти зерном в рідній стороні.

2. Підсилювальні частки **о, ой**, що стоять перед звертанням, не відділяють від нього комою:

Ой Іване Золотаренку! Що ти зробив, мій друже?

3. У складі поширеного звертання займенники **ти, ви** комами не виділяють:

Слово, моя ти єдина зброє!

АЛЕ: Чом ти, березо, така журлива?

4. Після звертання, що вимовляють з особливою силою, ставлять знак оклику, а наступне слово пишуть із великої літери:

Україно! Ти для мене диво!

Тренувальні завдання

Завдання 1. Запишіть подані речення. Розставте пропущені розділові знаки.

1. О Руська земле Вже далеко за горою ти!
2. Слово чому ти не твердая криця?
3. Ой чого ти земле молодіти стала?
4. Шануймо ж друзі наше добро – нашу рідну мову!
5. Можна все на світі вибирати сину вибрати не можна тільки Батьківщину.
6. Я так люблю тебе мій краю красу твоїх степів і гір!
7. Поля твої просторяться вечірні зорі зоряться земле моя красо моя Вітчизно дорога!
8. Прощай моя рідна дорога Десно.
9. Твої батьки... Памятай дорогий друже що саме вони дали тобі життя.
10. Яким же ти розкішним і багатим став степе наш!
11. Сурмо подруга моя близьких і дальніх походів дзвінкий поклик ясного світання крилата мріє моя!
12. Мій дорогий сучаснику мій юний друже я заздрю тобі що ти житимеш на нашій прекрасній землі!
13. Дозволь мені мій вечоровий світе упасти зерном в рідній стороні.
14. Беру тебе о світе мій терновий в обійми сонячні.
15. Прощай сине море безкрає просторе!
16. Прийди весно прийди рясна новим життям заграй.
17. Україно Ти для мене диво!
18. Мово рідна Ти ж як море – безконечна могутня глибока.
19. Красо моя В тобі мово неосяжна душа народу – його щирість радощі й печаль його труд і піт і кров і сміх і безсмертя його.
20. Мавко ти з мене душу виймеш!

Завдання 2. Запишіть подані речення. Розставте пропущені розділові знаки.

1. Світи нам день безсмертними огнями шуміть сади роди зерно земля.
2. А що небоже чи не час додому?
3. Микито знов мою пораду ти позабув і судиш про князів!

4. Сій сіваче в людські груди правди вічної зерно.
5. Благословенний будь мій рідний краю.
6. Коли б ти нічко швидше минала!
7. Учитель мій Як ми тебе любили.
8. Хай милі друзі вам щастить у дружбі вірній в праці мирній.
9. Нарешті я догнав тебе царівно!
10. Чом ти березо така журлива? Глянь моя сестронько та ж я щаслива! Не рони вербо сліз над водою буде ж матусенько милий зі мною!..
Батьку мій рідний темненький гаю як же я ніченьку сюю прогаю?
11. Будь славен мир поля і ріки і цвіт червоної зорі!
12. І не тобі чернець я відповім за всі мої провину!
13. Заграй мені коханий у сопілку нехай вона все лихо зачарує.
14. Перед тобою радісно стою висока вежо вінчана зорею.
15. О Борисфене батьку наш і друже біля твоїх родючих берегів ти нас з'єднав в часи прадавніх зрушень своїм вином мандрівців напоїв.
16. Крізь сотні сумнівів я йду до тебе добро і правдо віку.
17. Не стелись тумане не шуміть тополі не печальте очі ви берізки голі.
18. Ні любий я тобі не дорікаю а тільки – сумтно що не можеш ти своїм життям до себе дорівнятись.
19. Лети моя пісне за гори й долини.
20. Дозволь мені великий господине розважити книжками смуток твій.
21. До тебе мій дорогий юний друже приходять усе нові книжки, які відкривають безмежні обрії знань.
22. Моя Вітчизно дорога яка в тобі горить снага!

Тестові завдання

1. Звертанням ускладнено речення (розділові знаки пропущено)
 - А** Поспіши кохана я ж іще не сказав тобі заповітного слова!
 - Б** Солов'ї невтомні співці весни і кохання заливисто перетьохкуються у вербах.
 - В** Петро старого Шрама син скочив на землю і взяв від панотця коня.
 - Г** Вони старі майстри-віртуози були схожі один на одного наче брати-близнюки.
 - Д** Час великий диригент перегортає ноти на пюпітрі.

2. Поширені звертання наведено в кожному рядку, окрім (розділові знаки пропущено)

- А** Мужай прекрасна наша мово серед прекрасних братніх мов.
- Б** Розвивайся старий дубе завтра мороз буде.
- В** Спи моя дитино золота спи моя тривого кароока.
- Г** Весняного ранку співаймо сестрице веснянку.
- Д** До тебе люба річенько ще вернеться весна.

3. Непоширені звертання вжито в кожному реченні, окрім (розділові знаки пропущено)

- А** Не шуми вітре серед ночі.
- Б** Мабуть тобі вже мій сину зашпори в душу зайшли.
- В** Співай же пташечко пісні лікуй душевні рани!
- Г** Стривайте куме помовчіть нехай я опом'ятаюсь.
- Д** Пісне падай в серце як вечірній дзвін!

4. Двома звертаннями ускладнено всі речення, окрім (розділові знаки пропущено)

- А** Народе мій дитино ясночола живи й орудуй мовами всіма.
- Б** Мово рідна слово рідне хто вас забуває той у грудях не серденько тільки камінь має.
- В** Вітре дужий вітре скорий кидаєш мені докори!
- Г** Рости моя пташко мій маковий цвіту розвивайся поки твоє серце не розбите.
- Д** Я повернуся до тебе земле родюча моя.

5. Речення, у якому розділові знаки при звертанні розставлено неправильно

- А** А що, небоже, чи не час додому?
- Б** Глянь, моя, сестронько, та ж я щаслива.
- В** Перед тобою радісно стою, висока вежо, вінчана зорею.
- Г** Україно! Ти для мене диво!
- Д** Дзвени, моя радісна ліро, хай звуків лунає прибій.

6. Правильно розставлено розділові знаки при звертанні в усіх рядках, окрім

- А** Мавко, ти з мене душу виймеш!
- Б** Учитель мій! Як ми тебе любили.

- В** Дозволь мені, мій вечоровий, світе, упасти зерном в рідній стороні.
- Г** Яким же ти розкішним і багатим став, степе наш!
- Д** Прокиньтесь, байдужі й сонні, зірвіть душі живої згар.

7. Пунктуаційну помилку допущено в рядку

- А** Шануймо ж, друзі, наше добро – нашу рідну мову!
- Б** Мій дорогий, сучаснику, мій юний друже, я заздрю тобі, що ти житимеш на нашій прекрасній землі.
- В** Прощай, моя рідна, дорога Десно.
- Г** Микито, знов мою пораду ти позабув і судиш про князів!
- Д** Не буду, батюшко, їсти: гріха боюся.

Складносурядні речення

Складносурядне речення – це складне речення, у якому прості речення є рівноправними за змістом і пов'язаними сурядними сполучниками.

Сурядні сполучники:

1) єднальні:

одиничні: *і, й, та* (у значенні *і*), *також*;

повторювані: *і...і, ні...ні* (*ані...ані*);

2) протиставні: *а, але, та* (у значенні *але*), *проте, зате, однак* (*одначе*);

3) розділові:

одиничні: *або, чи, хоч*;

повторювані: *або...або, чи...чи, хоч...хоч, то...то, не то...не то*.

Розділові знаки у складносурядному реченні:

кому ставлять, коли прості речення, що входять до складно-сурядного, з'єднані сполучниками **і, й, та, але, проте, зате, однак** тощо і мають значення одночасності, послідовності дій:

Голова його була покрита золотим волоссям, а очі волошково сяяли.

тире ставлять, якщо речення виражає швидко або несподівану зміну подій, різке протиставлення або наслідок:

Найменший шелест або стук – і моє серце падає і завмирає.

Кому не ставлять перед сполучником:

1. Коли речення, що входять до складносурядного, мають спільний другорядний член, частку, вставне слово:

Сьогодні йшов дощ і світило сонце. Хай вітер знамена колише й співають в садах солов'ї. Мабуть, батько ще дужче посивів і мати ще дужче зігнулася.

2. Якщо вони мають спільне підрядне речення:

Коли він торкався смичком до струн скрипки, усе на світі зникало і залишалась тільки музика.

3. Між двома питальними, окличними та спонукальними реченнями:

Коли відбудеться лекція і хто її буде читати? Любіть книгу й нехай вона буде вашим путівником у житті. Як пишно цвітуть каштани і який Київ гарний у цей час!

4. Між двома називними та безособовими реченнями, однорідними за значенням:

Важка жалоба чорної коси і тільки тінь колишньої краси. Дощило і в повітрі віяло прохолодою.

Тренувальні завдання

Завдання 1. Запишіть речення, розставте розділові знаки. Уставте пропущені букви, розкрийте дужки.

1. Дунув вітер понад степом і сліду (не)стало.

2. Де-не-де біля вирв синіє безводний полин або куцит...ся пахуч...й чебрець.

3. По степовій дорозі зрідка пробігали вантажні машини й смугами зривалася пилюка.

4. Тільки коники сюрчат... та перепел іноді підпадьомкне.

5. Тепер... пшенич...ні й бурякові плантації лишилися (по)заду і стежка бігла серед р...ясних в...ноградників.

6. Річ...ка широка та глибока а вода синя та чиста і котит...ся вона виблискуючи та шумуючи.

7. Дощ... пройшов і Ки...в зеленіє.

8. На півден...ому схилі горбика сонце вже ро...топило сніг і вітер шелестит... густою осін...ьою травою.

9. Тільки (не)всипуще море бурхає десь (з)далеку та зорі тремтять... у ніч...ній прохолоді.

10. На Дніпрі тремтіли окремі вогники і від кожного з них тягнулася бли...куча дорі...ка.

11. Вирвет...ся крик чи іржан...я та й знову у шумі зіл...єт...ся.

12. Хай наше слово (не)вмирає і наша правда хай живе!

13. (В)далині хитались дерева і синів задуман...ий прибій.

14. А (на)вколо цвітут... небокраї і синіют... безмежні поля.

15. Замок дзвінок і стихло все навкруги.

16. Рушайте сміливо до світла і любіт... книгу всією душою.

17. Хто жив на наших землях кілька тисячоліт... і якою мовою спілкувалися предки?

18. Скоро проліски з(під) снігу глянут... синіми оч...ма і повіє теплий вітер над ро...кованим Дніпром.

19. Тільки дзвін баламкає на дзвіниці і річ...ка шумит... по долині.

20. Уже (з/с)гасли на небосхилі зірки і (з/с)блідло небо.

21. Може, майнули їй перед оч...ма теж весільні коні чи помарилис... далекі сніги.

22. Коли село хилилося до сну, вони (у)двох виходили на луки і журавель ро...повідав малому про Африку про Ніл і пірам...ди.

Завдання 2. Запишіть речення в такій послідовності: 1) речення, у яких сурядний сполучник вжито для з'єднання простих речень у складі складносурядного; 2) речення, у яких сурядний сполучник (сполучники) вжито для з'єднання однорідних членів речення; 3) речення, у яких сурядні сполучники вжито і для з'єднання однорідних членів речення, і для з'єднання простих речень у складі складносурядного. Розставте розділові знаки. Уставте пропущені букви, розкрийте дужки.

1. Я потягнувся до піс...ні до неба до вечірн...ї зорі і завмер у смутку у диві.

2. Грався Петрик з телятками та дуже вже йому хотілось в пан...с...кому садку погуляти.

3. Фронт мовчав чи його вже (не)чути було за вітряницею.

4. За вікнами глупа темінь і мені стає так дивно на сер...ці.

5. Ось Сонечко зійшло і світит... нам і гріє.

6. Ниви то поволі котились у долину то підіймались на похилі горби.

7. У якийсь день хмари піднімут...ся вище розійдуть...ся дадуть... проглянути сон...цю і посіють... (з)гори снігову крупу.

8. Вони перейшли порослий хвойником горб і опинились в кін...ці вулич...ки.

9. Товариші поговорили ще трохи у вагоні й забули, повернулися до своїх турбот а в мене ще довго щемило у грудях.

10. Другого дня в рожевім надвечірку краплистий дощ... отави покрупив, прим...яв злеген...ка встиглу матірку і райдугою став серед степів.

11. І цей увесь світ тріпоче-мінит...ся в моїх очах і від...аляє та й від...аляє лебедів.

12. (Най)мен...ший шелест або стукіт і моє серце падає і завм...рає.

13. За вікном квіткне, наче соняшник, місяц... і сипле він у мою кімнату жовте сяйво.

14. Ві...гриміло грозою ві...блискало ро...лилося в г...ряче промін...я і над сивими обелісками молоде піднялось поколін...я.

15. Мороз пр...лине синьо і прозоро ро...вісить скрізь інею сивий дим і на шибках (не)видані узорі він намалює генієм своїм.

16. Кличе велике жит...я і треба зразу кидатись у його вир.

17. Верхи пр...скакав Олег за місто став ногою на череп коня і раптом виповзла змія обвилася вп...ялася в ногу.

18. Пройшла гроза і ніч... промчала і знову день шумит... кругом.

Тестові завдання

1. Рядок, у якому вжито складносурядне речення (розділові знаки пропущено)

А Нагріта стерня не шелестить а видзвонює під ногами.

Б Не стало Максима затихли буча та лайка в Івановій хаті.

В Марійка ночувала в сільській хаті а Сава спав у стайні при худобі.

Г Рев полум'я заглушав навіть гуркіт бою що точився на підступах до східної околиці міста.

Д Макар смикнув лівою віжкою і спрямував коня на край слободи.

2. Усі речення є складносурядними, окрім

А Тим часом ми все їдемо, а сонце котиться й розганяє хмару.

Б Нарешті запалили свічку, та вітер одразу її погасив.

В Скрізь якась покора в тишині розлита, і берізка гола мерзне за вікном.

- Г** Після риболовлі дід запалював цигарку, і довго сидів біля хати, і дивився в одну точку.
- Д** Качка часом в повітрі дзвенить, чи кажан проти місяця грає.

3. Складносурядне речення з єднальним зв'язком ужито в усіх реченнях, окрім

- А** Він був дуже здоровий від природи, та в нього вже не вистачало сил.
- Б** Хата біліє ярко між зеленими тополями, та блищать ясні віконця.
- В** Тепер пшеничні й бурякові плантації лишилися позаду і стежка бігла серед рясних виноградників.
- Г** І жмуриться вікнами наша хатина, і шепче задумливий сад.
- Д** Ялинка затремтіла від низу до вершечка, і кілька зелених глиць упало на сніг.

4. Складносурядне речення із протиставним зв'язком ужито в рядку

- А** Чи то солов'ї щебетали, чи капали роси з туманів, чи трави співали квіткам.
- Б** У провулках поміж тинами клубочилася темрява, та небо було світле й зоряне.
- В** Не то осінні води шуміли, збігаючи в Дунай, не то вітер бився в заламах провалля.
- Г** Ви помиляєтесь, або я вас не розумію.
- Д** Помилки у вживанні запозичених слів бувають різні, і причини їхньої появи теж неоднакові.

5. Складносурядне речення з розділовим зв'язком ужито в рядку

- А** Сонячний день млосно дихав запашним теплом свіжої ріллі, і дзвінкоголосі жайворонки дружним хором славили весну.
- Б** Остап з Соломією сіли під вербою, але їм не говорилось.
- В** Чи до мети я певної дійду, чи вже пора скінчити свій тернистий шлях.
- Г** Серце калатанням відлічувало час, проте з людей ніхто навіть не поворухнувся.
- Д** Після недавніх дощів дорога була в'язкою і до черевиків налипали великі болотяні згустки.

6. Кому не ставлять у складносурядному реченні (розділові знаки пропущено)

- А** На південному схилі горбика сонце вже розтопило сніг і вітер шелестить густою осінньою травою.
- Б** Сонце куталось за хмарами й опускало воно імлаві просвітки.
- В** Завірюха стугоніла вила а мороз гострив свій білий ніж.
- Г** Ні повітря не ворухнеться ні пташка не защебече.
- Д** Мотря прошепотіла молитву і скоро в хатці настала тиша.

7. Кому перед виділеним сполучником ставлять у реченні (розділові знаки пропущено)

- А** Хай мова розвивається вдосконалюється *і* викликає подив і зачарування.
- Б** Юрко закинув вудочку *і* поплавець хитнувся посеред блакиті.
- В** Павлюк погасив світло *і* обережно піднявши край штори визирнув у вікно.
- Г** Може десь розквітають розкішні квіти *і* грає північне сяйво.
- Д** Коли священик ішов вулицею зустрічні чемно вклонялися йому *і* він відповідав їм доброзичливою посмішкою.

8. Розділові знаки у складносурядному реченні розставлено неправильно

- А** Потім почали текти річечки по вулицях і стала парувати земля на сонечку.
- Б** Задощило – і фільмування довелося припинити.
- В** У яку безодню горя впав мій народ, і скільки горя ще жде його в майбутньому!
- Г** Данило натиснув пальцем на курок – і печера наповнилася гулом пострілу.
- Д** Тоді над горою знялися тумани й з-за обрію вибігло кілька ясних променів.

9. Складносурядним буде речення, якщо серед варіантів продовження речення "Велетенськими хвилями тяглися гірські хребти ..." вибрати

- А** густо порослі соснами
- Б** і радували око мандрівника

- В** які затуляли майже півнеба
- Г** і простягалися долини до самого небокраю
- Д** і, здавалося, потопали у безвісти

10. Правильно розставлено розділові знаки в рядку

- А** Еллада підпала під владу Македонії, і Демосфен закінчив життя самогубством.
- Б** Хай вона зустріне свою сподівану долю, і суджений під зорями на руках понесе своє сердень.
- В** Коли дослідники пройшли глибину дев'ять тисяч метрів, почулася незвичайна тріскотнява, і скло батискафа вкрилося сіткою дрібних тріщинок.
- Г** Здавалося, кожна билинка при дорозі плакала у росі, і кожна пташка на кущі голосила тонко та пронизливо.
- Д** Сонечко зійшло і надворі почало темніти.

11. Неправильно розставлено розділові знаки в рядку

- А** Ніч була така ясна й така тиха, а страшний сон стояв йому незмінно перед душею.
- Б** Се тривало годину, але відтак згадав про задуману втечу сина й опустив голову вниз.
- В** Кайдаш глянув на папірець, і в його слинка потекла.
- Г** Потім якось одразу знявся вітер, і дерева скинули з себе останнє вбрання.
- Д** Вода хльоскала з усіх боків, і Воробйов умить промок до нитки.

12. Розділові знаки розставлено правильно в усіх реченнях, окрім

- А** Ось ранок синім возом їде і сонця сніп в село везе.
- Б** Хто жив на наших землях кілька тисячоліть, і якою мовою спілкувалися предки?
- В** Минулася буря – і сонце засяло.
- Г** Уже червоніють помідори і ходить осінь по траві.
- Д** Ні людей, ні хат не було, але смужечка синього диму снувалася поміж деревами.

Тестові завдання на відповідність

1. Установіть відповідність між смисловим зв'язком у складносурядному реченні та прикладом. Позначте відповідь у таблиці.

Смисловий зв'язок

у складносурядному реченні

- 1 єднальний
- 2 розділовий
- 3 протиставний
- 4 зіставний

Приклад

- А** Фронт мовчав, чи його не було чути за вітряницею.
- Б** За селом знов шелестіли хліба й пахло полином.
- В** Не стало Максима, затихли буча й лайка в Івановій хаті.
- Г** Високі скелі гордо нависали над морем, а вода вигризала в них глибокі гроти.
- Д** Він знову зітхнув, проте лице його залишалося спокійним.

А	Б	В	Г	Д
БДАВ	ГБДА	БДГВ	ВДГА	БАДГ

2. Установіть відповідність між смисловим зв'язком у складносурядному реченні та прикладом. Позначте відповідь у таблиці.

Смисловий зв'язок

у складносурядному реченні

- 1 розділовий
- 2 єднальний
- 3 протиставний
- 4 зіставний

Приклад

- А** Хтось залишив відчинені двері, і ми увійшли всередину.
- Б** Надворі дощ, а в хаті тепло й сухо.
- В** Річка віддалік куталась у прозорий серпанок, а дахи вулиці весело блищали.
- Г** Хоч був тато грізним, але нас дуже любив.
- Д** Цілий день то хмарно, то виглядає сонце.

А	Б	В	Г	Д
БДАВ	ДАБВ	БДГВ	ВДГА	ДАВБ

3. Установіть відповідність між смисловим зв'язком у складносурядному реченні та прикладом. Позначте відповідь у таблиці.

Смисловий зв'язок

у складносурядному реченні

- 1 протиставний
- 2 єднальний
- 3 розділовий
- 4 зіставний

Приклад

- А** Мокрина намагалася заснути, та сон їй не йшов.
- Б** Не то осінні води шуміли, не то вітер бився в заламах провалля.
- В** Лише гул од копит степом котився та хліба шелестіли.
- Г** Пливе над світом осінь, а жовте листя падає на брук.
- Д** Береги річки положисті, з великими піщаними плесами й з рідкими кущиками верболозу.

А	Б	В	Г	Д
ВАБГ	ДАБВ	БДГВ	ВДГА	АВБГ

4. Установіть відповідність між спільною частиною у складносурядному реченні та прикладом. Позначте відповідь у таблиці.

Спільна частина

у складносурядному реченні

- 1 спільна частка
- 2 спільний другорядний член речення
- 3 спільне вставне слово
- 4 спільне підрядне речення

Приклад

(розділові знаки пропущено)

- А** Тепер татарин їхав на коні і з-під копит летіли цілі хмари пилу.
- Б** Якщо ти зіпсував коня я його заріжу на м'ясо і ти заплатиш мені чистими грішми.
- В** Добрі коні рушили одразу і ямщик гнав їх усю дорогу.
- Г** Може вузька дорога не давала швидко їхати і куці приховували до певного часу напад.
- Д** Ось відчиняються ворота і люди везуть старого.

А	Б	В	Г	Д
ВАБГ	ДАГБ	БДГВ	ВДГА	АВБГ

5. Установіть відповідність між спільною частиною у складносурядному реченні та прикладом. Позначте відповідь у таблиці.

Спільна частина

Приклад

у складносурядному реченні

(розділові знаки пропущено)

1 спільна частка

А Коли на терасі почулися кроки всі очі

2 спільний другорядний член речення

повернулися туди і в дверях показалася постать Евеліні.

3 спільне вставне слово

Б Позаду слалася тільки біла пустинна рівнина і бовваніла маленька цятка.

4 спільне підрядне речення

В Лише в його душі стало темно і забушувала лють.

Г Здавалося замкнули Яшку і справі настав кінець.

Д Той письменник ткнув пальцем у папір і вогник у його очах спалахнув яскравіше.

А	Б	В	Г	Д
ВАБГ	ДАГБ	БДГВ	ВДГА	ВБГА

Складнопідрядні речення

Складнопідрядним називають речення, у якому одна частина залежить від іншої та пояснює її. Та частина речення, від якої ставлять питання, є підрядною. Підрядні речення з'єднують із головним за допомогою сполучників підрядності (вони не є членами речення) або за допомогою сполучних слів (вони є членами підрядного речення).

Класифікація підрядних речень:

I. Підрядні означальні.

Питання: **який?**

Сполучники: **щоб, наче, неначе, ніби, як**; сполучні слова: займенники (**що, який, котрий, чий**); прислівники (**де, куди, звідки, коли, як**).

Зорею станьмо для людей отих, яких на світі ще нема в живих.

Студентів, котрі від'їжджали за кордон, декан звільнив від занять.

II. Підрядні з'ясувальні.

Питання: **всіх відмінків.**

Сполучники: **що, як, ніби, мов, наче, чи;** сполучні слова (**хто, який, чий, котрий, де, куди, коли, як**).

Хвала тому, в кого душа орлина.

Ви знаєте, як липа шелестить у місячні весняні ночі.

III. Підрядні обставинні:

1. Підрядні місця.

Питання: **де? куди? звідки?**

Сполучні слова: **де, куди, звідки;** вказівні слова (**там, туди, скрізь**).

Хилилися густі лози, звідки вітер віє.

Партизан Чабан виводив людей туди, де було заховано зброю.

2. Підрядні часу.

Питання: **коли? з якого часу? до якого часу? як довго? відколи? з яких пір?**

Сполучники: **як, з тих пір як, тимчасом як, з того часу як, після того як, перед тим як;** сполучні слова (**коли, поки, доки**).

Вона все співала та співала, доки не сховалась на леваді у вербах.

Людина сильна, поки вірить.

3. Підрядні мети.

Питання: **для чого? з якою метою? навіщо? задля чого?**

Сполучники: **щоб, аби, для того щоб.**

Я для пісні вікно розчинив, щоб вона залила мою душу весною.

Аби добре жити, треба гуртом робити.

4. Підрядні умови.

Питання: **за якої умови?**

Сполучники: **коли, якщо, якби, як.**

Якщо добре працюватимеш, честь і славу матимеш.

Якби оті проміння золоті у струни чарами м'якими обернути, я б з них зробила арфу золоту.

5. Підрядні причини.

Питання: **чому? через що? з якої причини?**

Сполучники: **бо, через те що, тому що, завдяки тому що, у зв'язку з тим що, оскільки.**

Однакові мені рай і пекло, бо я не вірю в них.

Завдяки тому що приїхала допомога, багато книжок вдалось врятувати.

6. Підрядні допустові.

Питання: **незважаючи на що?**

Сполучники: **незважаючи на те що, хоч, хай, нехай, дарма що, як.**

Не забули Дем'яна в рідному селі, хоч і довго не повертався в рідні краї.

Незважаючи на те що дув потужний вітер, яхта йшла повільно.

7. Підрядні наслідкові.

Питання: **унаслідок чого?**

Сполучник: **так що, тому.**

Земля висохла, так що аж під ногами дзвеніла.

8. Підрядні способу дії, міри та ступеня.

Питання: **як? яким способом? якою мірою? наскільки? скільки?**

Сполучники: **як, що, скільки, наскільки, що.**

Все сталося так несподівано й швидко, що люди закаменіли.

Не так склалося, як думав.

Грибів назбирали стільки, що важко було нести кошики.

Наскільки дозволяли обставини, наскільки дозволяло снаги і хисту, Лесь Мартович працював для свого народу, збагачував його культуру.

9. Підрядні порівняльні.

Питання: **як?**

Сполучники: **як, мов, мовби, немов, наче, ніби, буцімто** тощо.

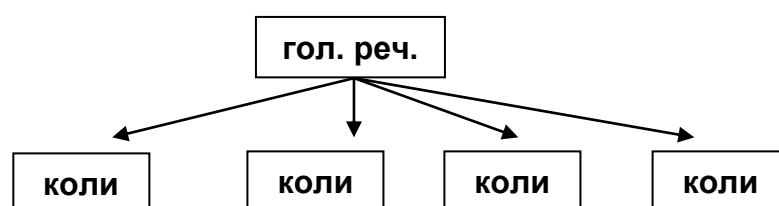
На сході кусочок неба почервонів, немов десь далеко було розкидане вогнище.

Косарі тримали в руках коси, як воїни тримають зброю.

Класифікація складнопідрядних речень за видом підрядності

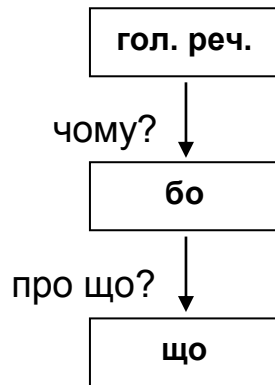
Однорідна підрядність – усі підрядні частини залежать від одного члена в головному реченні та відповідають на одне питання:

Пишіть листи і надсилайте вчасно (за якої умови?), коли їх ждуть далекі адресати (за якої умови?), коли є час (за якої умови?), коли немає часу (за якої умови?), коли навіть ні про що писати.

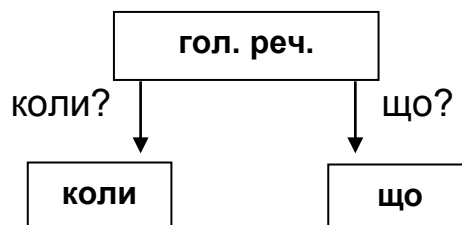
Послідовна підрядність – перше підрядне залежить від головного, друге – від першого, третє – від другого тощо:

А тільки ти жебрацькі шати скинути не хочеш (чому?), бо ти забула (про що?), що ніяка туга красу перемагати не повинна.

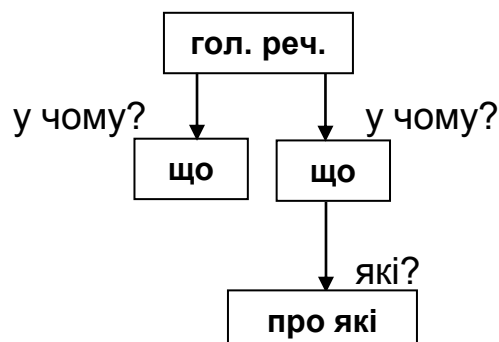
Неоднорідна (паралельна) підрядність – підрядні речення належать до різних членів головного або по-різному характеризують один із членів:

Коли пісні мого краю плывуть у різних голосах, (коли?) мені здається (що?), збираю цілющі трави я в лугах.

Мішана (комбінована) підрядність – в одному складному реченні поєднано різні види підрядності:

Ми твердо впевнені (у чому?), що людина буде безсмертною, всемогутньою (у чому?), що перед нею відкриваються такі шляхи (які?), про які раніше могли тільки мріяти численні покоління.

Розділові знаки у складнопідрядних реченнях

Кому у складнопідрядних реченнях при складених сполучниках (тому що, завдяки тому що, незважаючи на те що, у міру того як, замість того щоб та ін.) ставлять один раз: або перед усім складеним сполучником, або перед **що, щоб, як**, залежно від змісту та інтонації:

Незважаючи на те що він був прикордонником не першого року служби, він так і не привчився бездумно висиджувати в секреті визначений йому час.

Підрядні речення не відокремлюють комами:

1. Якщо перед підрядним сполучником стоїть підсилювальна частка.

Не знали ми і коли закінчатся збори.

2. Коли перед сполучником стоїть частка **не**.

Підготовку до сівби слід розпочинати не коли просохне ґрунт, а набагато раніше.

3. Коли підрядне речення складається з одного сполучного слова.

Він обіцяв прийти, але не сказав коли.

4. Коли однорідні підрядні з'єднані неповторюваними сполучниками **і, й, та (і), або, чи**.

Чути було, як спускали трап і як по ньому сходили пасажири.

5. Коли підрядні речення з'єднані повторюваними сполучниками **і, й, та (і), або, чи**, між ними ставлять кому, але перше підрядне речення від головного комою не відділяють.

Ішли на берег моря й коли яскраво світило сонце, і коли важкі хмари низько пливли над землею.

Кома при збігові сполучників підрядності:

1. Якщо у складнопідрядному реченні збігаються два сполучники підрядності, кому ставлять і перед першим, і перед другим:

Сонце лежить на обличчях тисяч людей, які, щоб зустріти кораблі, зібралися на березі.

2. Кому не ставлять перед другим сполучником, якщо в першому підрядному є співвідносні слова **то, так**:

Маленький Остап думав, що як він заховається від барині, так його ніхто й не знайде.

Тренувальні завдання

Завдання 1. Запишіть подані речення. Підкресліть граматичні основи. Визначте тип підрядних речень.

1. Так було тихо, що мені соромно стало калатання власного серця.
2. Не заспокоїмось ми доти, аж поки з поля весь бур'ян не вирвемо.
3. Нема в житті такої сили, щоб у польоті нас спинила.
4. Люблю, коли в вікно розкрите шумлять безжурно дерева.
5. Піти туди, куди кличе серце і обов'язок.
6. Ліс, прибраний у зелень, ніжно-ніжно шумів молодими листочками, ніби над колискою малої дитини співала мати.
7. Косарі затягли пісню, так що аж луна пішла під ставом.
8. Коди говориш про життя і творчість Володимира Івасюка, не можна позбутися відчуття трагічності.
9. Треба багато вчитись, щоб знати хоч трохи.
10. Земля прекрасна тому, що в ній живуть дзвінкоголосі малюки.
11. Сонця не було ще видно, хоч деякі шпилі порожевіли.
12. Бережіть теє слово, що гранилось віками у битвах, в трудах.
13. Як учням віддаси усе найкраще, то й сам сягнеш нової висоти.
14. Оксамитовий пояс внизу над землею все ширшав, доки не піднявся до самої середини неба.
15. Де кров текла козацька, трава зеленіє.
16. Коли вже сідаєш в човен, то весел не забувай.
17. Я для пісні вікно розчинив, щоб вона залила мою душу весною.
18. Однакові для мене рай і пекло, бо я не вірю в них.
19. Земля висохла, так що аж під ногами дзвеніла.
20. Якби на кропиву не мороз, вона б усіх людей пожалила б.

Завдання 2. Запишіть подані речення. Розставте розділові знаки. Уставте пропущені букви, розкрийте дужки.

1. Важко сказати як склалося б його жит...я тоді.
2. І ось із валкою купців він вирушає до знаменитого італійс...кого міста Болонья де є відомий на всю Європу універс...тет.
3. Один актор грав дуже погано так що в партері з н...го почали сміятись.
4. (Не)шукай правди в других коли в тебе її нема.

5. Тепер... зелені боби його очей зовсім потемніли наче їх пр...хопив ран...ій мороз.
6. Людина сил...на поки вірить.
7. Син дрогобиц...кого ремісника Юрій Котермак був ще зовсім малим коли померла його мати.
8. Де нема святої волі не буде там добра ніколи.
9. З моря видно як хлопці кидають...ся (на)втіки.
10. Звідти звідки показалаь бли...кавка сунули хмари.
11. Пр...гнувшись щоб (не)зачепити за різ...бу пухнастого гіл...я дівчина виходит... на дзвінку дорогу.
12. У Бабиному яру в Ки...ві в тому міс...ці де під час війни починався протитанковий рів тепер височіє великий дубовий хрест.
13. Прибули ми в Берингове море щоб піймати живого кита.
14. Куди (не)поїдеш... по Україні скрізь зустрінеш... пр...вітних людей.
15. Іван Петрович повертався від буджац...ких татар з таким настроєм ніби він брав участь у поході Енеєвої ватаги.
16. Хоч у житті стрічав тебе я рідко та все ж мені той спогад серце гріє.
17. На небі тремтіли ще досвітні зорі коли зимовий ранок засівав уже над землею як перлами срібним снігом.
18. У Львові хлопец... закінчив кафедральну школу в якій вивчалось (чи)мало важливих наук.
19. Дарма що разом із клунками насін...я вона кинула в порох свої колишні надії вони тепер знову прохались до її сер...ця.
20. Сивина бл...щить у ч...рному чубі наче озимина взялась інеєм на осін...ьому полі.
21. Край неба на сході помітно блідне так що в н...го вже можна ро...пізнати сіру пелену розірваних вітром хмар.
22. Серед бе...смертних імен сяє чисте ім...я Тараса Григоровича Шевченка чия поезія все з більшою силою будить у людях гордіс...ть і захоплен...я своєю красою силою і мудріс...тю.
23. Ми згадуєм громи боїв (не)давніх де звершен...ий був подвиг (не)один.
24. Здоровен...ий дуб ро...лягся ро...ширився своїм кострубатим гіл...ям так що аж темно під ним.

Завдання 3. Запишіть подані речення. Розставте розділові знаки. Уставте пропущені букви. Розкрийте дужки. Визначте вид підрядності.

1. Коли війна в Європі (з/с)кінчилася людство (з/с)хильне було думати що мирні часи настали (на)завжди.

2. Якщо ти не можеш мене подолати то знай що я до останнього буду тебе бажати.

3. Я мрію так жит...я прожити щоб кров... і піт від...ать землі своїй щоб у плодах мої хилились віти щоб ро(з/с)роставс... в глибинах корінь мій.

4. Коли(б) усі люди були чес...ні коли(б) оглядалис... та жили по правді то (ні)яких воєн і (ні)яких прикростей на с...віті (не)було (б).

5. Михайло не знав коли добереться до хати де відпочивав з рідними.

6. Це був ліс що повнився різними звуками які були повноголоссямптаства.

7. Чую як в гніздах ворухаються птиці як прибуває вода у криниці.

8. С...огодні я такий щас...ливий мов вийшов хлопчиком на шлях де со...нце наливає сливи соло...ким золотом в садах.

9. Мало хто знає що чума...тво виникло ще в далекі часи Ки...вс...кої Русі бо вже тоді з її земель вирушали в далекі мандри валки хоробріх і кмітливих людей.

10. Історія народів вчить що та держава в...лична в якій в...лична мала людина.

11. Хто береться за булаву мусить розуміти що її дуже важко здобути, але ще важче.

12. (В)ночі коли з глибин космосу проступають... зорі пробивають...ся скупим світлом до нас ми ві...чуваємо що йдемо (не) просто по землі – йдемо по планеті.

13. Написавши остан...ю літеру Панько ві(д/т)чув ту насолоду що завжди ві(д/т)чуваєш... коли скінчиш... якусь справу чес...но виконавши свій обов...язок.

14. Коли (в)літку заgrimіла битва на Курс...кій дузі гвардійці винищувачі д...візії в якій служив Покришкін після бли...кучих перемог у поєдинках над Кубан...ю де ворог уже був пр...тиснутий на "п...ятачку" до Ч...рного моря перелетіли в район Донбасу.

15. Як (не)любить той край де (в)перше ти побачив солодкий дивний світ що ми звемо жит...ям де (в)перше став ходити і квіткою (не)наче в його теплі ...ростав і усміхався квіткам!

16. Щоб точно передати думку спів(розмовникові) (не)обхідно досконало володіти мовою якою розмовляємо.

17. Ми вірили що скоро знайдемо дорогу й незабаром перепочинемо.

18. Усіх їх об...єднувало одне почут...я єдиної сім...ї те (не)забутнє і (не)повторне що перед лицем щоден...их (не)безпек гуртує на війні чисті сер...ця юнаків що потім лишаєт...ся людині (най)доро...им спогадом на все її жит...я.

19. Мудріс...ть не в тому щоб знати якомога біл...ше а в тому щоб знати які знан...я (най)потрібніші які мен...ш і які ще мен...ш потрібні.

20. З-поміж безлічі книжок з якими має справу історія світової літератури поодинокі виділяються ті що ввібрали в себе науку віків і мають для народу значення заповітне.

Тестові завдання

1. Рядок, у якому вжито складнопідрядне речення

- А** Ясний місяць заглянув у віконця, заблищали невеличкі шибки, пішов блиск по всій хаті.
- Б** Розмова з Василем роз'ятрила старе серце, старі рани, вже загоєні старістю та швидким текучим часом.
- В** Стара сидить на лежанці та колише малого онучка, а молодиця-невістка порається коло печі.
- Г** Василь згадав про те місце, про ті верби, під котрими він колись гуляв.
- Д** Ще й зима не минула, і сніг не розтав, і на дворі грязюка та холод.

2. Речення з підрядним допустовим (розділові знаки пропущено)

- А** Німецька варта з приємністю слухала оцю сварку і хоч не розуміла ані слова дивилась з презирством на обидва вагони.
- Б** Олесі здалося на одну мить неначе хто її покликав.
- В** А два жандарми що кинулись кругом хати ловити Мину зустріли один одного з переляку в п'ятьмі.
- Г** Багато благородної праці багато ласки добра і доброї згоди треба збагнути знайти і принести в життя щоб загоїти якоесь душевні каліцтва і рани людські.
- Д** Я жила в дядька доки підросла.

3. Речення з підрядним причини (розділові знаки пропущено)
- А** Часом я засинав ще до вечері дивлячись на зорі або на Десну або на вогонь де варилась каша.
 - Б** Перед сном мені так палко захотілось розвести левів і слонів щоб було красиво скрізь і зовсім спокійно.
 - В** Коли трапилось крушення поїзда під Бахмачем і клітка мандрівного звіринцю поламалась виплигнув він на волю.
 - Г** Коні водилися в нас різні бо батько часто міняв їх на ярмарку.
 - Д** Якби була жива моя ненька вона б не будила мене вдосвіта з теплої постелі.
4. Складнопідрядне речення з підрядним означальним
- А** Не можна допускати, щоб через чийсь безвідповідальність, байдужість всихали, замулювались річки, струмки, джерела.
 - Б** Я шукаю такий засіб, щоб від найскладніших операцій у найскладніших умовах менше вмирало людей.
 - В** Куди хилить вітер, туди й гілля гнеться.
 - Г** Виноград любить, щоб коло нього ходили.
 - Д** Стефан, хоч був на слово гострий, замовчав.
5. Речення з підрядним умови (розділові знаки пропущено)
- А** Не кермував добре плугом бо все наново звертався його погляд від плуга до сина.
 - Б** У сусідньому селі що вважалося уже містечком осілася була ще за давніх літ колонія циганів.
 - В** Коли хочете заробити обід то сідайте чистити рибу.
 - Г** Декотрі попадали на землі коло багаття і захропли аж пісок задвигтів під ними.
 - Д** Другу молодицю піймали аж на дзвіниці де вона дзвонила в усі дзвони.
6. Складнопідрядне речення з підрядним з'ясувальним
- А** Усе сталося так несподівано й швидко, що люди закаменіли.
 - Б** Якщо добре працюватимеш, честь і славу матимеш.
 - В** Ви знаєте, як пахне хліб диханням сівача, вогнем безсонних діб.
 - Г** Де правди не згас промінь пишний, там треба шукати любові та миру.
 - Д** Пішла вночі до ворожки, щоб поворожити.

7. Речення з підрядним наслідку (розділові знаки пропущено)

А Десь узялась звістка що воля вже прийшла од царя.

Б Коли підведеться вона аж на дворі вже день.

В На фоні чорної ночі всі вони так білили проти вогню ніби вогонь пронизував їх наскрізь.

Г Молоді чорняві скрипачі позакидали назад голови так що на їх ледве держались шапки.

Д Прокидається стара й не розбере чи жива вона чи мертва чи на сім світі чи на тім.

8. Речення з однорідною підрядністю (розділові знаки пропущено)

А Коли Мину вивели в темні сіни де було чимало італійських солдат з кулеметами і різною амуніцією він раптом випав з жандармських рук додолу як кулон проса.

Б Устане Чіпка рано ще до сонця набере хліба в торбу візьме малахай що дід дав завертати овець та й іде в царину до землянки дожидати поки збереться отара.

В Якби подув вітер, якби подужчала на озері хвиля, то острівець міг би чи за хвилею поплисти, а чи за вітром злетіти вгору.

Г Страшно було дивитися як таке страховище наставивши роги неслося з усього свого страшного прожогу за невеличким хлопчиком що як горошинка котився поперед його.

Д Другий вояк що чекав з якоюсь книжкою на лейтенанта в покою взяв до рук револьвер що лежав на столику й оглядав його.

9. Речення з неоднорідною підрядністю (розділові знаки пропущено)

А Приїхали до лісу в якому дід наобіцяв такі високі черешні які більше ніде не ростуть.

Б Навіть коли підхопили пісню всі разом було чути дзвінкий голос Сашка що чайкою злітав над хвилею інших голосів.

В Події що про них гомін ходив у народі і що до них закликали всі оті промовці на ярмарку тепер уже здавалися не химерою а неминучою дійсністю.

Г Тихо розмовляли наказували як бути з хлібом що треба продати що купити чим засіяти пари і що сіяти по озимині.

Д Учені вважають, що "Велесова книга" це пам'ятка V – IX століть у якій зібрано епічні твори наших предків про світ природу про богів яким вони поклонялись.

10. Правильно розставлено розділові знаки в усіх рядках, окрім
- А** Знаємо тільки, що автор книжки походить із знатного козацького роду і що він одержав прекрасну освіту.
 - Б** Важливо і як впорався художник, і як виготовили банкноти на фабриці.
 - В** Хотів, щоб наші гроші були національними і, щоб вони мали естетичний вигляд.
 - Г** Улас часто мріяв про те, як він буде складати екзамени і як ввійде в залу, де сидять учені мужі.
 - Д** Багато струмків породжується тут, високо на горах, де росами опадають тумани й де хмари часто сіють дощі.

11. Складнопідрядним буде речення, якщо серед варіантів продовження речення "Спадала безмісячна ніч ..." вибрати

- А** якось журливо ставало на душі.
- Б** неначе занурюючи все в темряву.
- В** однак на ґанку ще точилася розмова.
- Г** так що все птаство затихало.
- Д** насувався лячний присмерк.

12. Речення, у якому неправильно розставлено розділові знаки

- А** Розгляньмо, з якою метою і як споруджуються ці велетні-речення.
- Б** Але, якщо вже потрапила людина в біду, збилася з дороги, то сам ліс може їй підказати, де північ, а де південь.
- В** Зранку накуповував харчів і, щоб його на мить не відволікали од роботи, залишався в майстерні.
- Г** Ніхто не знає, коли й хто посадив їх на сонячному причілку.
- Д** Вони наважились покинути небезпечне місце, незважаючи на те що Остапові трудно було пускатися пішки в дорогу.

Тестові завдання на відповідність

1. Установіть відповідність між видом підрядного речення та прикладом. Позначте відповідь у таблиці.

Види речення

- 1 означальне
- 2 з'ясувальне
- 3 обставинне часу
- 4 обставинне умови

Приклад

- А** Коли ви ще раз скажете про це, я вас негайно розстріляю.
- Б** Твій дух не став приниженим і плюсклим, хоч слала доля чорні килими.
- В** Бачу за морями золоті дороги, де припав до неба синьоокий степ.
- Г** Як тільки літо, так я й в дорогу!
- Д** Адже матінка недурно казали, що світ не без добрих людей.

А	Б	В	Г	Д
ДВАГ	ВДГА	БВАД	АДГВ	АВБД

2. Установіть відповідність між видом підрядного речення та прикладом. Позначте відповідь у таблиці.

Види речення

- 1 обставинне наслідкове
- 2 з'ясувальне
- 3 обставинне часу
- 4 означальне

Приклад

- А** Було так тихо, що навіть шелест листя на ясені здавався великим шумом.
- Б** Я буду згадувати дитинство, допоки буду топтати ряст.
- В** Англія – перша неслов'янська країна, де з'явилися переклади українських дум.
- Г** Я точно знаю, куди він пішов.
- Д** На небі збиралися великі хмари, так що можна сподіватись дощу.

А	Б	В	Г	Д
ДГБВ	ВДГА	БВАД	АДГВ	ДГБА

3. Установіть відповідність між видом підрядного речення та прикладом. Позначте відповідь у таблиці.

Види речення

- 1 обставинне місця
- 2 з'ясувальне
- 3 обставинне причини
- 4 означальне

Приклад

- А** Мені було байдуже, де вони отримували цю інформацію.
- Б** Туди, де образи кохані, душа окрилена летить.

- В** Вогонь був таким, що в повітрі снаряди зустрічались зі снарядами.
- Г** Прокинувся від того, що в хаті стало видно, як удень.
- Д** Коли слова на порох стерті, сповідатись зорям зайво.

А	Б	В	Г	Д
ДГБВ	ВДГА	БВАД	БАГВ	ДГБА

4. Установіть відповідність між видом підрядного речення та прикладом. Позначте відповідь у таблиці.

Види речення

- 1 обставинне причини
- 2 з'ясувальне
- 3 обставинне умови
- 4 означальне

Приклад

- А** Зупинюсь у вечоровій тиші, слухаю, як дихає земля.
- Б** Ці дуби, що небо підпирають, певне, ще Батия пам'ятають.
- В** Душа мліє, ніби щось до тебе промовляє.
- Г** Книга корисна, коли її читають.
- Д** І може, я тому поетом став, що увібрав у себе казку діда.

А	Б	В	Г	Д
ДГБВ	ВДГА	БВАД	ДАГБ	ДГБА

5. Установіть відповідність між видом підрядного речення та прикладом. Позначте відповідь у таблиці.

Види речення

- 1 обставинне мети
- 2 з'ясувальне
- 3 обставинне умови
- 4 обставинне допустове

Приклад

- А** Якщо ти усмінешся світу, він відповість посмішкою.
- Б** Рідну пісню треба захищати так, як захищають рідний край.
- В** Хоч і важко жилося молодому Франкові, проте в гімназії він виявляв феноменальні здібності.

- Г** Щоб бути щасливим, народ мусить мати власну державу.
- Д** Десь надвечір чуємо, ніби пробують голоси солов'ї.

А	Б	В	Г	Д
ДГБВ	ВДГА	ГДАВ	БАГВ	ДГБА

6. Установіть відповідність між видом підрядного речення та прикладом. Позначте відповідь у таблиці.

Види речення

- 1 з'ясувальне
- 2 обставинне причини
- 3 обставинне мети
- 4 обставинне умови

Приклад

- А** Доки сонце зійде, роса очі виїсть.
- Б** Мали спати по черзі, оскільки хтось один повинен був підтримувати вогонь.
- В** Я чув, як дихав сонний ліс у прохолодному тумані.
- Г** Якби мені сила та воля, жив би без горя.
- Д** Він рад буде навіть поступитися чим-небудь, аби довести діло до кінця.

А	Б	В	Г	Д
ДГБВ	ВБДГ	ГДАВ	БАГВ	ДГБА

7. Установіть відповідність між типом підрядності та прикладом. Позначте відповідь у таблиці.

Типи підрядності

- 1 однорідна
- 2 неоднорідна
- 3 послідовна
- 4 мішана

Приклад

- А** Лука ясно бачив, як Загорний примушує працювати кожен м'язик і яка продумана його програма.
- Б** Якщо уважно читати стародавні письмена, з'ясується, що наші предки успішно перемагали різні хвороби.
- В** Щоб на розгубитися й поглянути на ситуацію, яка склалася, Максим зібрав усю свою волю.

Г Спинюсь і довго буду слухать, як бродить серпень по землі моїй.

Д Якби артилерійський технік був говіркіший, він розповів би, якою дорогою ціною здобула дивізія ту сопку, що бовваніла вдалині.

А	Б	В	Г	Д
АБВД	ВБДГ	ГДАВ	БАГВ	ДГБА

8. Установіть відповідність між типом підрядності та прикладом. Позначте відповідь у таблиці.

Типи підрядності

Приклад

- 1 неоднорідна
- 2 однорідна
- 3 послідовна
- 4 мішана

- А** Родим не пояснював Сивоокові, що діється в полум'ї, як народжується глина, на яку крізь соломинки краплювали співучі барви.
- Б** Сідай, Володю, та розкажи, звідки ти родом, як став партизаном.
- В** Рано-вранці, коли в селі позіхає туман, на лужок приходить господиня, щоб насолодитися спокоєм.
- Г** Теплий туман слався по полю й наливав балку по самі вінця, так що дерева потопали в ньому.
- Д** Були такі випадки, що рибалка стрибав у воду, щоб ухопити коропа руками.

А	Б	В	Г	Д
ДГБВ	ВБДГ	ГДАВ	БАГВ	ВБДА

9. Установіть відповідність між типом підрядності та прикладом. Позначте відповідь у таблиці.

Типи підрядності

Приклад

- 1 послідовна
- 2 однорідна
- 3 неоднорідна
- 4 мішана

- А** Дорога йде в прозору даль, де в кленах бродить сік, де в небі дзвонить молодик.
- Б** Іду навколо й придивляюсь, як за тинами підстрибує мороз, які навколо задумливі хати, що стоять спокійно навкруги.

- В** Там, де зацвітає акація, повітря таке солодке, духмяне, що паморочиться голова.
- Г** У мене викликає протест, коли я чую, що десь прориваються тенденції зазнайства, спроби протиставити молодих старшим.
- Д** Мати скрутно похитала головою й з таким жалем подивилася, наче мене тяжко покалічили на все життя.

А	Б	В	Г	Д
ДГБВ	ГАВБ	ГДАВ	БАГВ	ВБДА

10. Установіть відповідність між типом підрядності та прикладом. Позначте відповідь у таблиці.

Типи підрядності

Приклад

1 мішана

2 однорідна

3 неоднорідна

4 послідовна

- А** Хоча більшість поезій написані поза межами рідного краю, наскрізно струменить у них світлий образ Дніпра й мріє синя далеч українських степів.
- Б** Треба було розуміти, що мова тільки та багата й гарна, яка виплекана народом, яка живиться з народних джерел, що ніколи не замулюються.
- В** Ми вірили, що скоро знайдемо дорогу з цих нетрів і що незабаром наші ноги матимуть перепочинок.
- Г** Михайло втратив усілякі орієнтири й не знав, коли добереться до своєї хати, де влітку на тин кладе свою голову соняшник.
- Д** Як тільки човен поринав серед хвиль, мені здавалось, що він уже йшов на дно.

А	Б	В	Г	Д
ДГБВ	ГАВБ	ГДАВ	БВДГ	ВБДА

11. Установіть відповідність між частиною речення та видом підрядного. Позначте відповідь у таблиці.

Частина речення

- 1 Не можна допустити, щоб
- 2 Малював так, як
- 3 Я з тих країв, де
- 4 Було б важче жити, якщо

Види підрядного речення

- А** означальне
- Б** з'ясувальне
- В** обставинне способу дії
- Г** обставинне умови
- Д** обставинне місця

А	Б	В	Г	Д
ДГБВ	ВБДГ	ГДАВ	БАГВ	БВАГ

12. Установіть відповідність між частиною речення та видом підрядного. Позначте відповідь у таблиці.

Частина речення

- 1 Олег зрозумів, що
- 2 Це не те місце, на якому
- 3 ... оскільки йшов на війну.
- 4 ... доки вистачить сил.

Види підрядного речення

- А** означальне
- Б** обставинне часу
- В** обставинне причини
- Г** обставинне умови
- Д** з'ясувальне

А	Б	В	Г	Д
ДАВБ	ВБДГ	ГДАВ	БАГВ	БВАГ

13. Установіть відповідність між частиною речення та видом підрядного. Позначте відповідь у таблиці.

Частина речення

- 1 ... хоч земля укрита снігом.
- 2 ... аби швидше його зустріти.
- 3 ... так що шибки здригались.
- 4 ... де будували нову школу.

Види підрядного речення

- А** обставинне допустове
- Б** обставинне місця
- В** обставинне причини
- Г** обставинне наслідкове
- Д** обставинне мети

А	Б	В	Г	Д
ДАВБ	ВБДГ	ГДАВ	АДГБ	БВАГ

14. Установіть відповідність між частиною речення та видом підрядного. Позначте відповідь у таблиці.

Частина речення

- 1 ... щоб сладко спалось.
- 2 У мене зріла думка, щоб
- 3 Якось не помітили, коли
- 4 ... якщо будемо повчати.

Види підрядного речення

- А обставинне умови
- Б означальне
- В обставинне мети
- Г з'ясувальне
- Д обставинне часу

А	Б	В	Г	Д
ДАВБ	ВБГА	ГДАВ	АДГБ	БВАГ

15. Установіть відповідність між частиною речення та видом підрядного. Позначте відповідь у таблиці.

Частина речення

- 1 Було так тихо, нібито
- 2 ... коли копають картоплю.
- 3 Шкода мені, що
- 4 ... тому що було холодно.

Види підрядного речення

- А обставинне умови
- Б обставинне причини
- В обставинне порівняльне
- Г з'ясувальне
- Д обставинне часу

А	Б	В	Г	Д
ДАВБ	ВБГА	ВДГБ	АДГБ	БВАГ

Безсполучникові складні речення

Складним безсполучниковим називають речення, у якому окремі прості речення з'єднують в одне ціле не сполучниками чи сполучними словами, а лише інтонацією.

Розділові знаки в безсполучниковому складному реченні

Кому ставлять у реченнях, що означають одночасність, послідовність дій:

Замок жартівливий вітер, причаїлась верба зелена, ущухли голосні пташки.

Крапку з комою ставлять, якщо частини речення великі за обсягом, ускладнені відокремленими або однорідними членами речення:

Усе зраділо, стрічаючи день; день зрадів, розцвітаючи, ясний, погожий, теплий.

Двокрапку ставлять:

1. Якщо друга частина речення виражає **причину** того, про що говориться в першій. Друге речення можна приєднати сполучниками: **бо, тому що**:

Користуйтеся юністю: життя швидко минає.

2. Друга частина речення **доповнює** зміст першої частини:

а) можна поставити сполучник **що**:

Мусимо сказати: крім весни і літа, є ще в нашій серці осінь і зима.

б) у першій частині речення є слова: **бачити, чути, дивитися, знати, розуміти** (та похідні від них):

За тучами, за хмарами та зливами я бачу: сходить ясний день над нивами.

в) у кінці першого речення можна поставити слова: **і побачив що; і почув що; і помітив що**:

У час гарячий полудневий виглядаю у віконце: ясне сонце, ясне море, ясні хмарки, ясне сонце.

3. Друга частина речення **пояснює, розкриває зміст** першої частини речення. До другої частини можна поставити питання: **а саме як? а саме що? а саме який?**

Весна була теплою: парувала земля, від дерев ішов аромат.

Тире ставлять:

1. Якщо в реченні є **протиставлення**. У такому реченні можна поставити сполучники **а, але, проте**:

Людина вмирає – людство безсмертне. Гуляють хмари – сонце спить.

2. У першій частині речення вказують на **час дії**. На початку першого речення можна поставити сполучник **коли**:

Прийде осінь – у засіках буде хліб золотий.

3. У першій частині речення вказують на **умову дії**. На початку першого речення можна поставити сполучник **якщо**:

Людство не усвідомить себе як єдине ціле – не буде нікому добра.

4. Друга частина речення виражає **наслідок** або **висновок**. Друге речення можна приєднати сполучниками **тому, через те**:

Кров людська не водиця – проливати не годиться.

5. Друга частина речення – **порівняння** з першою, і можна поставити сполучники **як, наче, ніби**:

Гляне – холодною водою зіллє.

6. Другу частину речення приєднують словами **цей, так, такий, то** чи можна поставити **то, так**:

Пахло в морозному повітрі димом – на околиці села випалювали вугілля.

Тренувальні завдання

Завдання 1. Запишіть подані речення. Розставте пропущені розділові знаки. Розкрийте дужки та вставте пропущені букви.

1. (Не)примітно час минав (не)примітно сон...це пливло до спокою воно вже так низ...ко сіло (по)над самою землею стоїт... його іскристе коло ро(з/с)стилаючи аж червоний світ по траві.

2. В повітрі (без)угаву гули літаки ві(д/т)бувались уч...бові пол...оти.

3. Не прислухатимешся до голосу батьків негідником зростеш.

4. Літечко вже миналося – осінь ішла.

5. Я знаю врожай добрий люди аж бронзові аж світят...ся від щас...тя.

6. Все гине слава (не)поляже.

7. Вам (не)орел ро(з/с)шарпав груди горді бридкі гадюки в сер...це уп...ялись.

8. Сотников відчував себе дуже погано: стала паморочитися голова.

9. Петро пильно зорив ніде нічогісінько.

10. Але вір...те друзі мої мріяти треба завжди всюди.

11. Колони йдуть... ріка струмить.

12. Сон...це гріє вітер віє з поля на долину над водою гне з вербою червону калину.

13. В мужика землянка вогка у пана хата на помості.

14. Билось серце так б...ється у вітер корабель на пругких якорях.

15. Прийде вечір всі вулиці в селі аж гудуть піс...нями.

16. Вдарили к...заки веслами у воду о(д/т)скочив дуб од берега.

17. Жовта курява (з/с)нялась по дорозі промчали дві вантажні машини.

18. До хутора люди добиралися тракторами колії були ро(з/с)биті по коліна с...ніг і грязюка геть перемішалися.

19. Минают... дні минают... ночі настала осінь шелестит... пожовкле лис...тя.

20. Заплющу очі постают... сади.

Завдання 2. Запишіть подані речення. Розставте пропущені розділові знаки. Розкрийте дужки та вставте пропущені букви.

1. Пролунав постріл почалися змагання.

2. Обернувся місто на обрії стояло в бузковому серпанку.

3. Мудрос...ті (не)вивчитись чужої треба помилятися самим.

4. Натиснув кнопку гримит... дзвін.

5. Снаряд упав осипалась стіна.

6. Птахи з поля вертают... плуги з полем розмовляють.

7. Ніщо не допомагало вода бігла все далі й далі.

8. Вітер війнув лис...тя з клена жовте, жовтаво(золоте) полетіло.

9. Але сонця вона вже не застала воно світило лише кілька хвилин.

10. С...годні я маю право назвати себе щас...ливим я пізнав творчу радіс...ть.

11. Зайде сонце Катерина по садоч...ку ходить.

12. Знає кума знає півсела.

13. Глян... (най)молодше з наших міст в степу старому виростає.

14. На схід сон...ця квітнут... рожі будут... дні погожі.

15. Грім гримит... хліб буде родить.

16. І досі снит...ся вийшла з хати веселая мати.

17. Світає тане морок в небосхилі. Світає тане сутінь на землі.

18. (Не) кидай іскри в попел і сама (з/с)горить і село (з/с)палить.

19. Сонце давно вже сіло в рожевий туман, який ще довго стояв на обрії (по)волі (з/с)гасаючи і розвіюючись червоні паруси неба (з/с)горталися і (з/с)падали слідом за сонцем кудись у ч...рну прірву.

20. Тягнут...ся до неба молоден...кі сосни та бері...ки зі всіх сил пнут...ся молоді дубки кущ... жимолос...ті (не)повірівши в свої сили розростають...ся (в)шир.

Тестові завдання

1. Безсполучникове складне речення наведено в рядку (розділові знаки пропущено)

- А** Тільки рідне слово виплекане твоїм родом і народом має таємничу здатність тримати буття.
- Б** На бульварі не було ані душі, а тільки вона сама і злякавшись тієї дивної тиші дівчина раптом зупинилась.
- В** М'яка тепла вода оповила мою душу очистила від журби і скорбот повернула до краси.
- Г** Сонце грає промінням весняний легіт жене по небесній блакиті білі хмаринки в повітрі бринять мухи цвірінькають горобці пахне свіжою ріллею травицею фіалками.
- Д** Савченко загасив бензинку триумфально поставив на стіл яєчню церемоніально запросив товаришів на обід.

2. В усіх рядках ужито безсполучникове складне речення, окрім

- А** Його ганяли старости і справники, вимагаючи податки; ганяли попи, ганяла промерзла земля і зла тайга.
- Б** Йти йому з лісу не хочеться: звук тут за літо серед зеленого шуму дерев, тиші та ясного сонечка.
- В** Горнучи охлялих і покірних лебедів до грудей і самі скидаючись на лебедів, діти несли порятованих птахів до тракторних причепів, вистелених соломною, клали на солому.
- Г** Золотистий обрій зазира в натхненні вірою обличчя, тихий вітер на крилах своїх розносить по степу гарячі благання.
- Д** Семен жажнувся: ще справді брат розгнівається та не позичить грошей.

3. У безсполучниковому складному реченні вказано на умову дії

- А** Не спіши язиком – квапся ділом.
- Б** Під ногами джвякотить мокрий сніг, поміж бур'янами вода дзюрчить.
- В** Буде каяття на світі – вороття не буде.
- Г** Раптом Сіроманець заліг: з горба вітер доніс йому запах дикого звіра.
- Д** Тільки тепер Богдан упізнав: до нього сходинками спускалася Ярина сестра.

4. Друга частина безсполучникового складного речення виражає причину того, про що говорять у першій

- А** Тоді Макар побачив: вони стоять перед великими дверима.
- Б** Лікарі кажуть: здоровий, а удає психічнохворого.
- В** Довго засиджуватися на одному місці боявся: його могли примітити, спитати про документи.
- Г** Льотчик зробив маневр – машину різко хитнуло.
- Д** Його груди роздувались, усе огрядне тіло ходило ходором.

5. Друга частина безсполучникового складного речення доповнює зміст першої (розділові знаки пропущено)

- А** Ольга поставила мотоцикл на місце і поспішила в роздягальню до початку тренування залишилось хвилин десять.
- Б** Нема гірш нікому як тій сиротині ніхто не пригорне при лихій годині!
- В** Бачу здалека хвиля іскриста грає на синьому морі.
- Г** Вам страшно геть ідіть з дороги.
- Д** У прибережних вербах щебече птаство зелений комиш стоїть нерухомою лавою.

6. Друга частина безсполучникового складного речення пояснює те, про що говорять у першій

- А** Мимовільна думка вразила мою уяву: багато спільного між цими двома сповідниками.
- Б** Здавалося б, замкнули Яшку – справі кінець.
- В** Увійшов я до засланця, дивлюсь: чисто в нього, кімната чиста.
- Г** Пригріло сонечко, обсохла земля, потягло орача в поле.
- Д** Роман натужує всі свої сили, усю волю і, зрошений холодним потом, непевним кроком біжить далі.

7. У безсполучниковому складному реченні треба ставити тире

- А** Нападники знали там їх чекає велика пожива.
- Б** Надвечір хвилююча новина облетіла все місто дослідна ділянка дала триста вісім пудів хліба.
- В** Будеш сіяти з сумом вродить печаль.
- Г** Але сонця вона вже не застала воно світило лише кілька хвилин.
- Д** На дворі вже танув сніг дзвеніли весняні потоки.

8. В усіх безсполучникових складних реченнях треба поставити двокрапку, окрім

- А** Не буде птахів серце людське стане черствим.
- Б** Знай у медовий листопад тебе привів багряний жовтень.
- В** Ревізія встановила розтрат у нас немає, заборгованості теж.
- Г** Усі заклопотано і радісно витирають піт вродило!
- Д** Тоді Макар побачив вони стоять перед великими дверима.

9. Правильно розставлено розділові знаки в безсполучниковому складному реченні

- А** На годину спізнишся, за рік не наздоженеш.
- Б** Чи довго, чи недовго сидів, тільки чую – хтось іде з тайги стежечкою мимо.
- В** І зауважте – ніколи він не бере з собою ніякої зброї.
- Г** На щастя побачили ми – на річці човник зачалений стоїть.
- Д** Прийшли гроші – мої справи посунулись.

10. Пунктуаційну помилку допущено в рядку

- А** Цілий день у роботі: одно ще не скінчу, уже друге мене дожидає.
- Б** У товаристві лад – усяк тому радіє.
- В** Небо скоро затяглося хмарами, стало мрячити.
- Г** Якось дяк сказав учням – скоро вони побачать затемнення сонця.
- Д** Працював він страшенно, жив бідно, терпів голод і холод.

11. Правильно розставлено розділові знаки в усіх реченнях, окрім

- А** Ні словечка не мовила – її сина уже кликала його доля.
- Б** Під час зустрічі фаворита з Березовським Потьомкін кинув фразу:
збирається віддати директорську посаду в академії композиторові.
- В** Пізнаєш істину – ввійде тоді у кров твою сонце.
- Г** Рослина тягнеться до сонця, народи – до миру.
- Д** Йдемо вулицею і ще з другого кінця бачимо: у хаті світиться.

12. Безсполучниковим буде складне речення, якщо серед варіантів продовження речення "Небо було таке чисте й прозоре ..." вибрати

- А** так що на душі ставало легко й радісно.
- Б** буцімто безмежний океан з прозорою водою.
- В** і так вільно дихалося мені.
- Г** навіть стара хатинка здавалася прекрасним замком.
- Д** хоча напередодні була справжня злива.

Тестові завдання на відповідність

1. Установіть смисловий зв'язок безсполучникового складного речення із прикладом. Позначте відповідь у таблиці.

Смисловий зв'язок

- 1** одночасність дій
- 2** причина
- 3** умова дії
- 4** доповнення

Приклад (розділові знаки пропущено)

- А** Дзвенить у зорях небо чисте палає синім льодом шлях.
- Б** Не навчить батько не навчить і дядько.
- В** Далеко на сході стало червоніти небо сонце сходило.
- Г** Роса блищить на сонці чисте срібло.
- Д** Мені здається твої очі світять з вишини.

А	Б	В	Г	Д
БВАД	ВГАБ	АГДВ	АДГВ	АВБД

2. Установіть смисловий зв'язок безсполучникового складного речення із прикладом. Позначте відповідь у таблиці.

Смисловий зв'язок

- 1** час дії
- 2** причина
- 3** одночасність дій
- 4** пояснення

Приклад (розділові знаки пропущено)

- А** Пахнуть росою гаї попелясті легко шипшина достигла тремтить.
- Б** На годину спізнився за рік не доженеш.
- В** Ні словечка не мовила її сина вже кликала його доля.
- Г** Прийшла звістка невесела козаченька вбито.
- Д** Прийде вечір усі вулиці аж гудуть піснями.

А	Б	В	Г	Д
ДВАГ	ВГАБ	АГДВ	АДГВ	АВБД

3. Установіть смисловий зв'язок безсполучникового складного речення із прикладом. Позначте відповідь у таблиці.

Смисловий зв'язок

- 1 пояснення
- 2 причина
- 3 наслідок
- 4 доповнення

Приклад (розділові знаки пропущено)

- А** Над низиною навис туман пектиме цілий день.
- Б** Я чув легенду Прометей здобув огонь для всіх людей.
- В** Чоловік замовк злість і страх не давали йому говорити.
- Г** Його обличчя було скривлене очі палали диким вогнем.
- Д** Вийшовши на гору я озирнувся далеко в низині мріяло моє село.

А	Б	В	Г	Д
ДВАГ	ВГАБ	БВАД	АДГВ	АВБД

4. Доберіть приклад до кожного випадку вживання розділових знаків у безсполучниковому складному реченні. Позначте відповідь у таблиці.

Розділовий знак

- 1 кома
- 2 двокрапка
- 3 тире
- 4 крапка з комою

Приклад (розділовий знак на місці пропуску)

- А** Дурний випустив з рук ... розумний підняв.
- Б** Останнє слабке проміння потроху зникало ... густа пітьма виповзала з кутків.
- В** Працював він страшенно ... жив бідно терпів голод і холод.
- Г** Бір хвилювався круг сторожки як розбурхане море ... темне верховіття колихалось як гребні хвиль у грізну негоду.
- Д** Вранці прокинувся й чую ... хтось тонким голосом квилить.

А	Б	В	Г	Д
БДАГ	ДАГБ	ВДАГ	БДГА	ВБГА

5. Доберіть приклад до кожного випадку вживання розділових знаків у безсполучниковому складному реченні. Позначте відповідь у таблиці.

Розділовий знак

- 1 двокрапка
- 2 кома
- 3 тире
- 4 крапка з комою

Приклад (розділовий знак на місці пропуску)

- А** Мохнаті ялини витягали свої широкі
вкриті снігом лапи ... і тихо-тихо хитались
важкі віти.
- Б** Промайнула метеликом весна ... збігло
мов день один літо.
- В** Згадав я вчорашнє і думаю ... це мені таке
наснилось.
- Г** Вони не бояться нас ... просто вони дають
дорогу.
- Д** На Січі існувала рівноправність козаків ...
певні повноваження надавали тільки
старим козакам зокрема право вирішувати
спірні питання.

А	Б	В	Г	Д
БДАГ	АБГД	ВДАГ	БДГА	ВБГД

6. Доберіть приклад до кожного випадку вживання розділових знаків у безсполучниковому складному реченні. Позначте відповідь у таблиці.

Розділовий знак

- 1 тире
- 2 кома
- 3 двокрапка
- 4 крапка з комою

Приклад (розділовий знак на місці пропуску)

- А** Пішов батько навпростець ... не скоро
вернеться.
- Б** Ці думки промайнули в голові молодій
дівчини ... поки вона ходила поруч
з Петром по алеї.
- В** Молодиця з блідим змарнілим обличчям
витирала рукавом свої заплакані очі ...
стара сиділа непорушно схиливши голову.
- Г** На дворі вже танув сніг ... дзвеніли
весняні потоки.
- Д** Князя в місті не було ... невідкладні
справи покликали його до Києва.

А	Б	В	Г	Д
БДАГ	АБГД	АГДВ	БДГА	ВБГД

7. Доберіть приклад до кожного випадку вживання розділових знаків у безсполучниковому складному реченні. Позначте відповідь у таблиці.

Розділовий знак

- 1 крапка з комою
- 2 кома
- 3 двокрапка
- 4 тире

Приклад (розділовий знак на місці пропуску)

- А** Мати хутко повернулася до нього і скрикнула ... він лежав на траві блідий непритомний.
- Б** На луках вода стояла широкими лиманами ... білі хмарки тихо пливли в глибині й танули як крижинки.
- В** Тим часом короткий осінній день гас ... з плавнів вставала ніч.
- Г** Вона вийшла з-за повороту ... й доріжка повела її вглиб саду.
- Д** Погляну на березограй ... аж серце завмирає.

А	Б	В	Г	Д
БВАД	АБГД	АГДВ	БДГА	ВБГД

8. Доберіть приклад до кожного випадку вживання розділових знаків у безсполучниковому складному реченні. Позначте відповідь у таблиці.

Розділовий знак

- 1 крапка з комою
- 2 кома
- 3 двокрапка
- 4 тире

Приклад (розділовий знак на місці пропуску)

- А** Надвечір насунули важкі хмари ... вітер подув холодний.
- Б** Здавалося часом ... буря гучно гримить у небесах.
- В** Богомольці підходили до них ... скидали шапки хрестилися.
- Г** Далина звучала в його вухах піснею що невиразно завмирала по небу ... гучно перекочувався грім заповнюючи собою простір.
- Д** Промчався вершник по німій Полтаві ... у серці міста громом віддалось.

А	Б	В	Г	Д
БВАД	АБГД	АГДВ	ГАБД	ВБГД

9. Доберіть приклад до кожного випадку вживання розділових знаків у безсполучниковому складному реченні. Позначте відповідь у таблиці.

Розділовий знак

- 1 кома
- 2 крапка з комою
- 3 двокрапка
- 4 тире

Приклад (розділовий знак на місці пропуску)

- А** Я навіть подумав ... пахне нещастям.
- Б** Оповідач замовк ... у хаті запанувала тиша.
- В** Тут так само світяться вікна ... видно яскраво начищені самовари на столах.
- Г** Кілька піших городовиків навалившись щосили підпирають ворота ... крізь ґрати видно п'ять кінних молодців які тісно зімкнулися.
- Д** Андрій не помітив як заснув ... і знову прокинувся від дивних звуків.

А	Б	В	Г	Д
БВАД	ВГАБ	АГДВ	ГАБД	ВБГД

10. Доберіть приклад до кожного випадку вживання розділових знаків у безсполучниковому складному реченні. Позначте відповідь у таблиці.

Розділовий знак

- 1 тире
- 2 крапка з комою
- 3 двокрапка
- 4 кома

Приклад (розділовий знак на місці пропуску)

- А** В лісах стояв скляний дзвін ... то на стовбурах лопалася льодова кориця.
- Б** Після молебня ікону поставлену в кіот на довгих дрогах піднімають на плечі ... рушають вперед корогви.
- В** У моїх вухах ще якийсь час докірливо дзвеніли монастирські дзвони ... потім дзвоніння стало тихішим.
- Г** Не видно облупленості іржі на банях собору ... ніч скрадає на ньому всі травми часу.
- Д** Легесенько травка у покіс лягає ... співаючи пісню дівки й молодиці у валки громадають зелену травицю.

А	Б	В	Г	Д
БВАД	ВГАБ	АГДВ	АДГВ	ВБГД

11. Установіть відповідність між безсполучниковими складними реченнями та схемами-моделями цих речень (розділові знаки пропущено). Позначте відповідь у таблиці.

<i>Схема</i>	<i>Речення</i>
1 [час дії] – []	А Подержало з тиждень морозом ... земля змерзла мов кістка.
2 [умова дії] – []	Б Світає ... тане сутінь на землі.
3 [] – [наслідок]	В Мир у світі таки буде ... його хочуть усі люди.
4 [] – [протиставлення]	Г Не стане коня ... не стане мого серця.
	Д Дерево міцне корінням ... людина трудовим горінням.

А	Б	В	Г	Д
АДГБ	ВДГА	ДВАБ	АВГБ	БГАД

12. Установіть відповідність між безсполучниковими складними реченнями та схемами-моделями цих речень (розділові знаки пропущено). Позначте відповідь у таблиці.

<i>Схема</i>	<i>Речення</i>
1 [] – [наслідок]	А Йдемо вулицею і ще з другого кінця бачимо ... в хаті світиться.
2 [умова дії] – []	Б Нап'юся з живої кринички ... візьму доброти від землі.
3 [] : [причина]	В Рипнула хвіртка ... хтось зайшов на подвір'я.
4 [] : [доповнення]	Г Ідеш удвох ... дорога коротша.
	Д Там мати залишилася самотня ... синів на фронт покликала війна.

А	Б	В	Г	Д
АДГБ	ВГДА	ДВАБ	АВГБ	ВГАД

13. Установіть відповідність між безсполучниковими складними реченнями та схемами-моделями цих речень (розділові знаки пропущено). Позначте відповідь у таблиці.

- Схема**
- 1 [] : [пояснення]
 2 [] – [наслідок]
 3 [] : [причина]
 4 [] : [доповнення]

- Речення**
- А** Розпочалися жнива ... будь скупішим на слова.
Б Мені снилось ... я мельник в старому млині.
В День обіцяє бути погожим ... на небі ні хмариночки.
Г Обнімає ніч зорю за плечі ... синьо посміхається зоря.
Д Над нами справді хтось розвішав диво ... кожне прихоплене інеєм деревце насочилося сонцем і хвалилося червоними кетягами.

А	Б	В	Г	Д
ДАВБ	ВГДА	ДВАБ	АВГБ	ВГАД

14. Установіть відповідність між безсполучниковими складними реченнями та схемами-моделями цих речень (розділові знаки пропущено). Позначте відповідь у таблиці.

- Схема**
- 1 [] : []
 2 [] – []
 3 [] , []
 4 [] ; []

- Речення**
- А** Здригалася глухо земля ... у сусідів біла важка артилерія.
Б Стихла пісня ... тихо стало над степом.
В Місто стало тихе замислене ... і вродливе якоюсь особливою весняною вродою.
Г Ідуть дощі ... холодні осінні тумани клубочуться десь угорі і спускають на землю довгі коси.
Д Деякі шибайголови незважаючи на небезпеку вирушали на Північ ... вони хотіли на власні очі побачити полярне сяйво незвичайне світлове явище.

А	Б	В	Г	Д
ДАВБ	ВГДА	ДВАБ	АВГБ	АБГД

15. Установіть відповідність між безсполучниковими складними реченнями та схемами-моделями цих речень (розділові знаки пропущено). Позначте відповідь у таблиці.

<i>Схема</i>	<i>Речення</i>
1 [] : []	А Це місто любило легенди жило ними півтори тисячі літ ... та народилося теж власне з легенди.
2 [] – []	Б Усміх пославши в останнім промінні згинуло радісне літо ... дощик уїдливиий дощик осінній сіється наче крізь сито.
3 [] , []	В Долинуть звуки про допомогу ... дельфіни одразу ж кинуться рятувати родичів.
4 [] ; []	Г Складається враження ... ці морські мешканці вважають нас своїми родичами. Д На нічному небі яскраво миготіли зірки ... хвіст комети залишав красивий слід.

А	Б	В	Г	Д
ДАВБ	ВГДА	ДВАБ	ГВДБ	АБГД

Складні речення з різними видами зв'язку

Складні речення з різними видами зв'язку складаються із трьох і більше частин, які можуть бути поєднаними різними видами зв'язку. Серед складних синтаксичних конструкцій виокремлюють такі багатоконпонентні речення: складні речення із сурядним та підрядним зв'язком; складні речення із сурядним і безсполучниковим зв'язком; складні речення із підрядним та безсполучниковим зв'язком; складні речення із сурядним, підрядним та безсполучниковим зв'язком.

Отже, складними реченнями з різними видами зв'язку називають багатоконпонентні (більше двох частин) речення із різними типами зв'язку між його частинами – сполучниковим та безсполучниковим.

Тренувальні завдання

Завдання 1. Запишіть подані речення. Підкресліть граматичні основи. Розставте пропущені розділові знаки. Позначте, яким зв'язком поєднані частини складного речення.

1. Земля під кронами дерев що вгорі сплїталися між собою була акуратно вистелена вируділою глицею і все це справляло враження якось трохи бутафорної нарочитості.

2. На Малашку наче хто линув водою з льодом вона одхилилась за ворота й одну хвилину не знала чи бігти до них чи тікати в пекарню.

3. Птахи вириваючись у сизі присмерки степу не могли залітати дуже далеко і високо бо крила їх робилися зволоженими і вони опускалися зовсім низько майже до самої землі.

4. Паляник порався в дворі коло воза його жінка Одарка вийшла з хати й простягла руку до старого кострубатого стовбура сухої груші де на сучках висіли.

5. У такий час із таманських очеретів виходить вовча зграя хижо винює сніжок по якому бродила на вечірнім водопої товаряка всідається навколо ополонки і зимовими зорями довго світяться в темній воді очі.

6. Соняшники горять на подвір'ях за огорожами вони повиходили до самої дороги тут ростуть на вільному місці й дивлячись на них хочеш усміхнутись ловиш себе на тому що зласкавів і здобрів безпричинно.

7. Угорі чисте по-весняному лунке небо крикнем ворон і боронить його крик довго-довго і не в силах загасити його степова безвість.

8. Як і всяка інша дичина бекас любить саме порожні болота але на жаль таких боліт у наших краях так мало залишилося що шукаючи бекасиного полювання і найшовши його на якомусь напівсухому озері засіяному чередою меланхолійних корів принаймні молодий мисливець думає що саме в людних місцях бекас і тримається.

9. Данило напевне пройшов кілометрів п'ятнадцять і така кволість охопила його що з-під снігу стала втікати земля а з очей випадали зорі.

10. Я йшов по курній дорозі не поспішаючи бо духота і без моїх зусиль давала про себе знати раз у раз я виймав хустку і витирав нею своє спітніле чоло вже давно обминув останні вітряки що досить далеченько відлетіли од села але мені залишилося пройти ще добрих півтори версти.

Завдання 2. Запишіть подані речення. Підкресліть граматичні основи. Розставте пропущені розділові знаки. Позначте, яким зв'язком поєднані частини складного речення.

1. Щось заворушилося біля ожередів налякало його але одразу збагнув що не було чого полахатись.

2. Хуторок що стоїть над озером праворуч потроху танув у просторах і можна було чекати що за якісь півгодини він зовсім зникне з очей.

3. Люди цього року спізналися посилати дітей до школи і з'явилася тривога що вони зовсім про неї забули.

4. На селі завзято гавкали собаки мукали корови і вже чути було як місцеві дівчата то тут то там робили спроби розпочати гуртових пісень.

5. Стикаємо руки і схиляємо голови але я чую що там коло дверей щось ворухиться.

6. Острах що він під час блукання загубить свою мрію охоплював його і стиснувши тремтячі руки він заплющував очі.

7. Тим часом підкотила чергова хвиля він був певен що встигне відскочити але бризки злетіли цього разу особливо високо й холодний водоспад омив Твердовського з голови до п'ят.

8. Обабіч де припікало сонце вже зеленіла тонка квітнева травка і на кущах верби та вільхи прокльовувалась тонка квітнева брость.

9. З вежі світ був виразніший, виявлявся набагато ширшим, барвистішим, дні були сповнені сонцем і всемогутністю зелені, яка пробивалася повсюди крізь найміцніший камінь.

10. Над вечір хуга втихла хмари на заході почервоніли сніг стужавів і гостро заблищав а повітря стало таким прозорим що було далеко видно голі дерева понад шляхом.

Тестові завдання на відповідність

1. Установіть відповідність між видом речення та прикладом. Позначте відповідь у таблиці.

Види речення

- 1** складносурядне
- 2** складнопідрядне
- 3** безсполучникове

Приклад

- A** Коло берега кригу розбив штормок, а все показувало, що незабаром ревтиме й справжній штормило.

4 складне з різними видами зв'язку

Б Комусь, не степникові, незрозуміле, як живуть люди на голій, порожній рівнині.

В Той дикий степ був полем бою на гранях багатьох епох, і це не заважало перекопській рівнині пишно зацвітати.

Г Неповоротний сазан виринув з обжитої ями й вимальовує широкі кола на водяній гладіні.

Д З-за ріки пахло свіжим сіном, заплавні луки були руді від дикого щавлю, наче взялися іржею.

А	Б	В	Г	Д
ГДАВ	БГАВ	ВБГА	АВДГ	ВБДА

2. Установіть відповідність між видом речення та прикладом. Позначте відповідь у таблиці.

Види речення

- 1 складносурядне
- 2 складнопідрядне
- 3 безсполучникове
- 4 складне з різними видами зв'язку

Приклад

А Повітря було наскрізь сухе, не випадала навіть роса на світанку.

Б Степ дедалі втрачав свої яскраві барви, свою весняну молоду свіжість.

В Машини, якими колгоспники прибули сюди з току, тепер опинилися перед загрозою, і шофери вже виводили їх вище.

Г Загриміло, і полегшено зітхнув степ, і радісніше стало навкруги.

Д Коли трактори, поламавши смугу лісо-насадження, дружно вдерлися на поле, картина одразу прояснилась.

А	Б	В	Г	Д
ГДАВ	БГДВ	ВБГА	АВДГ	ГБДА

3. Установіть відповідність між видом речення та прикладом. По-значте відповідь у таблиці.

Види речення

- 1 складносурядне
- 2 складнопідрядне
- 3 безсполучникове
- 4 складне з різними видами зв'язку

Приклад

- А** Переляк минав, але надовго зосталось на душі тяжке відчуття своєї бурлацької безпритульності.
- Б** Степи протягом сторіч були ареною національної історії, тут гартувалась мужність нашого народу, зростала його слава.
- В** Усю вибухову силу поезії Шевченка можемо збагнути, лише уявивши, серед якої мертвої тиші вона пролунала.
- Г** Франко вмів широко мислити, з душі його не згасала потреба братерства між народами, але відступництво від свого народу було йому огидне.
- Д** Саме високою народністю, поетичною силою, мистецькою свободою і приваблює нас Довженкова творчість.

А	Б	В	Г	Д
ГДАВ	АГДВ	ВБГА	АВБГ	ГБДА

4. Установіть відповідність між видом речення та прикладом. По-значте відповідь у таблиці.

Види речення

- 1 складносурядне
- 2 складнопідрядне
- 3 безсполучникове
- 4 складне з різними видами зв'язку

Приклад

- А** Прохор звикся вже зі своєю роботою, але, залишившись на самоті, як не намагався думати про інше – нічого не виходило.
- Б** Життя й справді поверталось по-новому й не тільки змушувало до глибоких роздумів, але й вимагало зробити рішучий вибір.
- В** Зараз тут було тихо й затишно, і в палісадниках жовтіли плоди айви.

Г Легке мережане вбрання у беріз, воно начебто не з окремих листочків виткане, а склепане з шарудливих монеток.

Д Ялини в зеленому одязі, що відсвічує металевою синявою хвої, видаються несправжніми серед листяних дерев.

А	Б	В	Г	Д
ГДАВ	БГДВ	ВБГА	АВДГ	ВДГА

5. Установіть відповідність між видом речення та прикладом. Позначте відповідь у таблиці.

Види речення

- 1 складносурядне
- 2 складнопірядне
- 3 безсполучникове
- 4 складне з різними видами зв'язку

Приклад

- А** Погасла зірниця, стемніла блакить, усе задрімало.
- Б** Лиш поночі тихо, журливо лепечуть тополі, та море гукає до них.
- В** На сонці грілись золоті корови, а лошати в кобил були ще мокрі, вони хитались біля матерів на непевних ніжках.
- Г** Величезно погойдувались гіллясті водорості, розвіявши свої зелені коси в той бік, куди полинула морська течія.
- Д** Незграбні краби, зачувши небезпеку, ураз відштовхувались усіма ніжками, рухаючись уперед.

А	Б	В	Г	Д
ГДАВ	БГАВ	ВБГА	АВДГ	ВДГА

6. Установіть відповідність між видом речення та прикладом. Позначте відповідь у таблиці.

Види речення

- 1 складносурядне
- 2 складнопірядне

Приклад

- А** Дощик перестав – і все навколо запахло, посвіжішало, заблищало.

- 3 безсполучникове
- 4 складне з різними видами зв'язку

- Б** Не бідніє той, хто дарує скарби душі своєї.
- В** Сонце пригрівало, понад зеленим лугом слався синенький димок.
- Г** Вишитий рушник створював настрій, формував естетичні смаки, був взірцем людської працьовитості.
- Д** Як зараз бачу: відчиняються двері – і входить Григiр Тютюнник.

А	Б	В	Г	Д
ГДАВ	БГАВ	ВБГА	АБВД	ВБДА

7. Установіть відповідність між видом речення та прикладом. Позначте відповідь у таблиці.

Види речення

- 1 складносурядне
- 2 складнопідрядне
- 3 безсполучникове
- 4 складне з різними видами зв'язку

Приклад

- А** Сивобородий татарин у червоному шовковому вбранні висунувся наперед, повів очима по степу й махнув рукою.
- Б** Мабуть, разом з цими чудесними квітами, що ростуть на високих стеблах, народилася пісня та пішла в люди.
- В** Батько поспішав на службу, а мати жила клопотами, які чекали її в Путилові.
- Г** Тоді товариша Старка не можна було пізнати: це був не суворий організатор, а звичайнісінький схвильований батько.
- Д** До пишного розмаїття мальв усі давно звикли, і стали вони невід'ємною частиною родини.

А	Б	В	Г	Д
ГДАВ	ДБГВ	ВБГА	АБВД	ВБДА

8. Установіть відповідність між видом речення та прикладом. Позначте відповідь у таблиці.

Види речення

- 1 складносурядне
- 2 складнопірядне
- 3 безсполучникове
- 4 складне з різними видами зв'язку

Приклад

- А** Ніщо не порушувало тиші, хіба що поскрипування старого ярма, крик воронячих зграй.
- Б** Кров невинно точилася з рани, і гострий біль, як від опіку, прохоплював тіло дрожем.
- В** Шаленим чвалом мчали коні, видиралися стрімким схилом і зривали, виколупували копитами кущики трави.
- Г** Вітром долущило сухих гілочок у сніг, і здається, що то були птахи.
- Д** Зграйка золотих рибок пропливала тихо, як у казковому царстві, хтось невидимий заманював їх у чорну глибочінь.

А	Б	В	Г	Д
БАДГ	ДБГВ	ВБГА	АБВД	ВБДА

9. Установіть відповідність між видом речення та прикладом. Позначте відповідь у таблиці.

Види речення

- 1 складносурядне
- 2 складнопірядне
- 3 безсполучникове
- 4 складне з різними видами зв'язку

Приклад

- А** Край ясного сонця саме виткнувся з-за землі, і пучок золотого променю в одну мить опинився біля неї.
- Б** Рожева зоря зайнялась над землею, зверху її простяглася чорна хмара, і від того вона здавалася ще червонішою.
- В** Христі почулося, мов її хто скропнув теплим дощиком.
- Г** Сонечко піднялося ще вище: заграла роса на траві, загорілися верхів'я лісового дерева.

Д Поламані карнизи, побиті вікна, облуплені стовпи – усе виглядало непривітним та страшним.

А	Б	В	Г	Д
БАДГ	ДБГВ	АВГБ	АБВД	ВБДА

10. Установіть відповідність між видом речення та прикладом. Позначте відповідь у таблиці.

Види речення

- 1 складносурядне
- 2 складнопідрядне
- 3 безсполучникове
- 4 складне з різними видами зв'язку

Приклад

- А** Після похмурої темної ночі, у котру не переставав хлюскати лапастий дощ, починало світати.
- Б** Повітря не ворухнеться, усюди німо, тихо.
- В** Ставки повсихали, і тепер zostались тільки левади, на які не можна й надивитись.
- Г** Пішов глухий гомін від краю землі й до краю – і все злилося в одну пісню життя.
- Д** Утікаючи, дівчина прибігла на поле із спаржею й заховалась у її заростях.

А	Б	В	Г	Д
БАДГ	ДБГВ	АВГБ	ГАБВ	ВБДА

Варіанти для самостійного опрацювання тем

Варіант 1

1. Словосполучення наведено в рядку

- А** повернутися додому
- Б** закінчилася ніч
- В** найменш вправний
- Г** бити байдики
- Д** посеред нас

2. *Складений дієслівний присудок є в реченні*

- А** Я буду сумлінно вчитися.
- Б** Ворога розбито.
- В** Звідси й бере початок наш Славутич.
- Г** Я маю повернутися вчасно.
- Д** Нема мудріших за народ учителів.

3. *Між підметом і присудком ставлять тире в усіх реченнях, окрім*

- А** Боятися означає визнати над собою владу.
- Б** Боротьба за демократичне суспільство ось сенс життя.
- В** Сміле слово то наші гармати.
- Г** Вінець хліборобської праці жнива.
- Д** Письменник не американська машинка а твори його не полтавські галушки!

4. *Неузгоджене означення вжито в реченні*

- А** На сухому високому лобі набігали густі дрібні зморшки.
- Б** Стала наближатися година вирушати далі.
- В** Коло вікон висіли віконниці помальовані ясно-синьою фарбою.
- Г** Накрапає теплий, справді-таки дрібен-дрібен дощик.
- Д** Ластівки прилітали з мокрою глиною й закладали вихід.

5. *Речення ускладнено прикладкою (розділові знаки пропущено)*

- А** На горах за шпильями вкритими лісом пишно горів вечірній світ сонця.
- Б** Вона стояла над душею в Мотрі наче осавула на панщині а сама не бралась і за холодну воду.
- В** Дерево як будівельний матеріал має велике значення в промисловості.
- Г** Мені ніхто не сниться окрім тебе.
- Д** Дзвін ґув та дрижав над шпильями тричі одбиваючи свій згук.

6. *Одиничний дієприслівник не відокремлюють комами (розділові знаки пропущено)*

- А** Зупинившись він розгледів усю місцевість.
- Б** Між зелено-сизими полями звиваючись висвічує водами на сонці лагідна тиха ріка.

- В** Повечерявши полягали спати.
- Г** Мружачись Софія взяла зі стола маленький срібний дзвоник.
- Д** Ворог тікав не оглядаючись.

7. Розділові знаки розставлено неправильно

- А** Батько, однак, тут не затримався, а пройшов у кінець гори.
- Б** Та нічна тиша, однак, повна всякими згуками.
- В** Всесвіт, однак, нерухомим здається.
- Г** У гніві його, однак, було щось безпомічне.
- Д** Однак, дивишся на них і надивитись не можеш.

8. Між частинами складносурядного речення треба поставити тире (розділові знаки пропущено)

- А** Він усе зрозумів і страшна безнадійність обняла йому серце.
- Б** Біляста туча небо полонила і в ній котився сонця стиглий плід.
- В** Сторожке мовчання оволоділо небом і землею і так продовжувалося хвилину-дві.
- Г** Він хотів підвести руку й перехреститись та руки стали неначе залізнi.
- Д** Чи то зір підвів чи серце чекати втомилося.

9. Складне речення з підрядним порівняльним (розділові знаки пропущено)

- А** Повний місяць дивився в синій гладенький як дзеркало Дніпро.
- Б** Мати скрутно похитала головою і з таким жалем подивилася наче мене тяжко покалічили на все життя.
- В** Картина була незвичайна наче сон чи казка.
- Г** Ваші материнські заповіти як найперші на землі стежки.
- Д** На столі лежить хлібина біла як сонце з дрібком солі.

10. Речення, у якому сполучник "і" з'єднує однорідні члени речення (розділові знаки пропущено)

- А** А за Россю в Семигорах десь дзвін сумно дзвонить і тиха луна йде над водою понад дібровою.
- Б** Він був менший син у батька і все батьківське добро припадало меншому синові.

- В** Глянула милому в вічі і для неї знов садок розвився й зазеленів.
- Г** Тісто в діжі аж запищало і неначе заплямкало губами під її руками.
- Д** Птиця на дереві затихла і знов у лісі стало тихо.

11. Речення "І щоразу, приставши до гетьмана, козацтво поверталося, обкурене порохом і славою, від якої йшла обертом не одна молодецька голова" ускладнено

- А** відокремленою обставиною і відокремленим додатком
- Б** відокремленою обставиною і відокремленим означенням
- В** відокремленим означенням і відокремленою прикладкою
- Г** відокремленим означенням і відокремленим додатком
- Д** відокремленою обставиною і відокремленою прикладкою

12. Дієприкметниковий зворот відокремлюють комами (розділові знаки пропущено)

- А** Шосе обсажене старими сливами-угорками здоровими і гіллястими в'ється по широкій долині понад самим Дунайцем.
- Б** Мотря взяла одкраяне для неї полотно і швиргнула його на лаву.
- В** Дорога ховалась в лісок і знов спускалася в зарослий густим лісом яр.
- Г** За лісом починалось розкидане на горах та в глибоких ярах село.
- Д** Хата була підперта обмазаними білою глиною стовпами.

13. Розділові знаки розставлено неправильно

- А** Посідали коло вікон, одчинених в садок, і, напившись чаю, забрали гітари й почали грати та співати.
- Б** Обидві панни сиділи, згорнувши руки й дивились додолу.
- В** І часом, вилаявши добре в пекарні наймичок та прикажчиків, покричавши на батька, вони виходили в садок місячної ночі.
- Г** Болгарин сидів на ліжку, підобгавши по-турецьки під себе ноги і поклавши на коліна тверду книжку.
- Д** Вони дуже брязкали чотками і, розмовляючи, повертались якось так сміливо.

14. Між частинами безсполучникового речення треба ставити тире (розділові знаки пропущено)

- А** Січень наступає мороз людей обіймає.
- Б** Запамяталося назавжди ріка впадає у надвечір'я яблуневе.
- В** Синій Дунаєць став жовтим його долина ставала все вужча гори піднімалися все вище та вище.
- Г** Я завжди говорив уся справа в грамотно вибраному творчому кредо.
- Д** Небо скоро затяглося хмарами стало мрячити.

15. Односкладне означено-особове речення

- А** Вигострю, виточу зброю іскристу.
- Б** Птицю пізнають по пір'ю, а людину по мові.
- В** Спершу було холодно.
- Г** На пожежній башті вдарили тривогу.
- Д** Весна, і сонце, і пісні.

16. Розділові знаки розставлено неправильно

- А** "Яке прекрасне рідне слово! Воно не світ, а всі світи!" – писав В. Сосюра.
- Б** "Мова – втілення думки. – зазначав Максим Рильський. – Що багатша думка, то багатша мова".
- В** "Мова – це не просто спосіб спілкування, – наголошував Олесь Гончар, – а щось більш значуще".
- Г** "Чужу мову можна вивчити за шість років, – казав Франсуа Вольтер і додавав: – Свою треба вчити все життя".
- Д** Павло Грабовський наголошував: "Рідна мова на чужині ще ріднішою стає".

17. Прямий додаток ужито в реченні

- А** Він якось таки скінчив реальну школу.
- Б** Хлопець поїхав з батьком та матір'ю до Парижа на навчання.
- В** Ще на дванадцятому році Настуся носилась з ляльками та милувалась ними.
- Г** Вона одразу покохала його гаряче, з усолодою й навіть муками серце.
- Д** У прихожій й справді дзеленькав дзвоник, а потім загуркало кулаком.

18. Пунктуаційну помилку допущено в реченні

- А У городах земля одягнена в камінь і залізо і недоступна.
- Б Я живу, і борюсь, і творю для людей.
- В Краю мій! Люблю я тебе вдень і вночі, вранці і ввечері, і не знаю краю своєї любові.
- Г Ми в боротьбі пройшли крізь бурі і негоди і творимо життя незборне, молоде.
- Д Він не боявся ані реву бурі, ані гуркоту громів.

19. Просте речення наведено в рядку

- А Страшні чорні хмари швидко висувалися з-за гір, клубками летіли в синє небо й заслоняли чорною заслоною сонце.
- Б З-під листя вилетіли маленькі пташки й сіли на гілках; з помосту пурхнув павич, сів на стовпці мого ліжка й розпустив аж до помосту свій зелено-блискучий, розкішний хвіст.
- В Усі гори були наче живі, наче самі ворушились од верху до низу, і з них текла патьоками кров і стікала в море.
- Г Народ разом ойкнув, крикнув і застогнав, аж у мене душа заболіла.
- Д Кругом храму цвіли купи розкішних пахучих квіток і напували пахощами тепле повітря, що пропахлось ними.

20. Тип підрядного речення "Намалюй мені ніч, коли падають зорі"

- А з'ясувальне
- Б означальне
- В обставинне часу
- Г обставинне мети
- Д обставинне місця

21. У реченні "Режисер попросив актора повторити текст" підкреслене слово є

- А підметом
- Б присудком
- В означенням
- Г додатком
- Д обставиною

22. *Вставного слова немає в реченні (розділові знаки пропущено)*
- А** Певно фундамент підмур'я та вежі були підмиті підземними джерелами.
 - Б** Власне усе людське життя є суд розуму й серця.
 - В** Однак мудра Клію не вельми поспішала ділитися секретами.
 - Г** На щастя почуття гумору є вродженою рисою нашого народу.
 - Д** Справді популярність пісні "Їхав козак за Дунай" безпрецедентна.
23. *Порівняльний зворот ужито в реченні*
- А** Ударили срібні сурми оркестру, наче заспівало сонячне проміння.
 - Б** Канонада посилилася, стала такою частою, наче Каффа перетворилася на жерло вулкана.
 - В** Носив ту фразу, наче цвях у пам'яті, та дивувався її безглуздому змісту.
 - Г** Ставало на душі так, наче не було вчорашнього Івана Купала.
 - Д** Трісне мороз, наче трісне галузка.
24. *Поширеним є речення*
- А** Завдання виконано.
 - Б** Він і бровою не повів.
 - В** Вона, безсумнівно, була сердита.
 - Г** Всі неначе переродились, були веселі, жартували.
 - Д** Шила в мішку, синку, не сховаєш.

Варіант 2

1. *Зв'язком керування з'єднано слова у словосполученні*

- А** засіяне поле
- Б** радий повідомити
- В** зустріти посміхаючись
- Г** малювати пейзаж
- Д** ранньою весною

2. *Тире між підметом і присудком ставлять у реченні (розділові знаки пропущено)*

- А** Кожному своя сторона мила.

- Б** Душа моя переповнена радістю й жалем.
- В** Боротьба за мир найсвятіша справа.
- Г** Зима в цьому році тепла.
- Д** У дитинстві вимовлене слово яснішає через роки.

3. У реченні "Гість здалеку – високий красивий чоловік" підкреслене слово є

- А** підметом
- Б** присудком
- В** означенням
- Г** додатком
- Д** обставиною

4. Розділові знаки розставлено неправильно в рядку

- А** І зелений гай, і Лаврін, і його очі – усе разом щезло.
- Б** Усякого добра: і горіхи з насінням, і груші, й яблука, ще й медяники було в тій хустині.
- В** Настуся одразу здивувала всім, а саме: і своєю занадто вже вільною паризькою поведінкою, і своїми різкими манерами.
- Г** Усе ніби завітчало свекрову хату квітками та залило пахощами: і криниця під грушею, і левада, і зелена діброва на горах, і розмова з Лавріном за пасікою.
- Д** Батькова хата, батькові воли й вози, батьківське добро – усе те його добро.

5. Розділові знаки розставлено правильно в усіх рядках, окрім

- А** "Дякую Вашій милості, – сказав збентежено старий гетьман і додав: Сподіваюсь, що будемо добрими товаришами".
- Б** "Усе витерпів, мов у чортів у пеклі, я ж чемпіон світу був", – казав Іван Піддубний.
- В** "Моя хореографія, – згадував Сергій Лифар, – так захоплювала мене всього, що не давала спокою навіть уві сні".
- Г** Пилип Орлик наголошував: "Ми не можемо дивитися байдуже на нещастя, яким віддана наша нація, на порушення її прав!"
- Д** "Куди ви? – спитав Віктор. – Можна піти з вами?"

6. Складне речення з підрядним наслідковим

- А** Як захоче коза сіна, то до воза прийде.

- Б** У мене захолинуло всередині, неначе я наївся м'яти.
- В** Здоровенний дуб розлігся, розширився своїм кострубатим гіллям, так що аж темно під ним.
- Г** Над селом вставали сизі стовпи диму, кучерявились у небі, ніби всріблені інеєм тополі.
- Д** На морі ставало темно, тому що з берега насувала важка чорна хмара.

7. Відокремленим означенням ускладнене речення

- А** Обліплені роями бджіл у квітні, гудуть сади.
- Б** Дзвіночок сміху – мій син – прокидається вранці.
- В** Дмитро Черноокій, злий і крикливий хлопчисько, б'ється й прозивається.
- Г** Усяка пташечка, радіючи, співала.
- Д** Коло самого дому, під вікнами, росли кущі жовтої акації.

8. Речення ускладнено вставним словом (розділові знаки пропущено)

- А** Біліло небо білястим здавалося тонко вібруюче повітря.
- Б** Здається вічністю буття маленька мить перед якою навіть смерть безсила.
- В** Здавалосьь заgrimів десь на небі грім.
- Г** Видно шляхи полтавської і славному Полтаву.
- Д** У комірчині звичайно стояли бідони з молоком.

9. Однорідними обставинами ускладнено речення

- А** Ми чуєм трав зеленій крик, дощів задумані рефрени.
- Б** Люблять жінки свою ланкову за слово тверде, за веселу вдачу й надійну дружбу.
- В** І сонце, й день, і вишня в цвіті, і творчості крилата мить.
- Г** Хліб так гарно, по-сільськи пахне.
- Д** Знову потекли теплі, лагідні, задумливі дні.

10. Відокремлений додаток ужито в реченні

- А** Хочеться, щоб, нищачи старе, одразу люди і нове росли!
- Б** Зараз уже майже ніхто, крім музикознавців, не знає, що ця пісня прийшла в Америку з України.
- В** Наперекір огню і смерті, полки незборені і вперті боям виходили навстріч.

- Г Рука, засмагла від роботи, нам сіє благодатний мир.
Д Лесь Курбас, хлопець з Галичини, закінчив філософський факультет Віденського університету.

11. Речення з сурядним і підрядним зв'язком

- А Дівчина вже біжить східцями, сумочка викреслює кола, а в душі оживає щось незмірно дороге й ніжне.
Б Коли укладалася книжка, я мав можливість переінакшити її, дописавши щось таке, про що не говорив раніше.
В Спортом активно цікавилась молодь, і саме київські політехніки створили першу футбольну команду, до складу якої ввійшли місцеві гравці.
Г Я помітив: про що б не розмовляли хлопці, рано чи пізно бесіда піде про службу в армії.
Д Плинність, буйнощі, несамовитість, а ти стоїш під ними, і над тобою цвітуть небеса.

12. У реченні "Конституція Пилипа Орлика стала реальною моделлю вільної, незалежної держави" підкреслене слово є

- А підметом
Б присудком
В додатком
Г означенням
Д обставиною

13. Речення "Замок стояв на узгір'ї, з трьох боків оточений водою, пишався на всю околицю" ускладнено

- А відокремленим додатком
Б відокремленою прикладкою
В відокремленим означенням
Г відокремленою обставиною
Д вставною конструкцією

14. Видом підрядності речення "Існує версія, що музей гетьманства збудували за наказом Івана Мазепи, хоча історики доводять, що самого гетьмана тут ніколи не було" є

- А однорідна

- Б** неоднорідна
- В** послідовна
- Г** мішана
- Д** комбінована

15. *Односкладним називним є речення*

- А** Тут і барокова гравюра на честь гетьманства і фотографії церков.
- Б** Поруч із картиною короля з родинним гербом Хмельницького.
- В** За залом Хмельницького – експозиція Пилипа Орлика.
- Г** Перша зала Івана Мазепи з козацькими реаліями.
- Д** В іншому залі письмовий стіл з безліччю фотографій.

16. *Складносурядне речення наведено в рядку*

- А** Цілий вечір і ранок мати давала їй інструкції й годувала повчаннями.
- Б** Я почувався чужаком серед іменитих і не відчував до них потягу, зате мене завжди дуже цікавили й приваблювали світ, думка, слова людей.
- В** Він диктує їй з протоколу чи газети, а потім безбарвним голосом підбадьорює.
- Г** І хто знає, чи зрозуміють вони одне одного, чи залишаться між ними почуття.
- Д** Змінюються покоління, їхні уподобання, але залишаються віковічні традиції, які еднають нас із нашими пращурами.

17. *Вставне слово, що вжито в реченні, означає зв'язок між думками*

- А** Щодо ролі жінки в суспільстві, напевно, немає спільної думки як серед чоловіків, так і серед жінок.
- Б** На долю жінки завжди випадало більше перевантажень, можливо, саме тому природа створила жінку витривалішою.
- В** Саме від жінки залежить фізичне і моральне здоров'я молодого покоління, а отже, майбутнє здоров'я нації.
- Г** Звісно, на світі не існує цілком досконалих людей.
- Д** Як кажуть, народні традиції – це культурна спадщина.

18. У реченні "Необхідність висловлювати й передавати інформацію з'явилася до появи мови, писемності, мистецтва, книгодрукування" підкреслені слова є

- А підметами
- Б присудками
- В додатками
- Г означеннями
- Д обставинами

19. Після слова "проте" кому ставлять у реченні

- А Проте зовнішня велич нічого не варта.
- Б Проте ми з любов'ю згадуємо тих, хто щиро вірив і вірно кохав.
- В Проте на мою думку велич людини не тільки в розумі.
- Г Проте багата, чиста, правильна мова свідчить про високий інтелектуальний рівень людини.
- Д Проте від вас залежить, якою буде ваша сім'я.

20. Тип складнопідрядного речення "Нехай будинок не дуже за-тишний, теплішого в них немає"

- А означальне
- Б з'ясувальне
- В обставинне мети
- Г обставинне допусту
- Д обставинне причини

21. У реченні "Одні люди, як відомо, захоплюються іконами, інші – захоплюються картинами" тире ставлять

- А між підметом і присудком
- Б у безсполучниковому реченні
- В у неповному реченні
- Г між однорідними членами речення
- Д при відокремленій прикладці

22. Спонукальним є речення

- А Над горами світить платинове, сліпуче сонце.
- Б Нема мені дома з ким гулять, а гуляти, господи, як хочеться!

- В** Коли тут щось як загуркотить! Як залущить стеля!
- Г** Усе добре переймай, а зла уникай.
- Д** Що це за випадок стався вночі?

23. У безсполучниковому складному реченні "Пам'ятайте: наше життя – це своєрідний храм, цінний не тільки нашою працею, а й мудрістю попередніх поколінь" ужито смисловий зв'язок

- А** причину
- Б** доповнення
- В** пояснення
- Г** умову
- Д** послідовність дій

24. Складений іменний присудок ужито в кожному реченні, окрім

- А** І хороша напівдитяча усмішка зробила привабливішим його замкнуте обличчя.
- Б** У тих торбах, oprіч шкільних книжок, були напхані календарі, часослови, житіє.
- В** Поет мусить постійно враховувати рівень читача.
- Г** Життя – шалений герць добра і зла.
- Д** З усіх утрат утрата часу найтяжча.

Варіант 3

1. Словосполучення наведено в рядку

- А** виконувати вправу
- Б** море клекотіло
- В** найбільш придатний
- Г** сісти на голову
- Д** біля озера

2. Складений дієслівний присудок є в реченні

- А** Навесні ми будемо сіяти зерно.
- Б** Шлях стелився їм далекий.
- В** Дівчина була як калина.
- Г** Людина має допомагати іншим.
- Д** Жити – вітчизні служити.

3. Між підметом і присудком треба ставити тире

- А** Професіоналізми характерні для мови людей певних професій.
- Б** Автобіографія не розпорядчий документ, а документ з кадрово-контрактних питань.
- В** Неформальне спілкування завжди нерегламентоване.
- Г** Гарантійний лист документ, що є юридичним гарантом виконання викладених у ньому зобов'язань.
- Д** Дата як обов'язковий реквізит усіх документів.

4. Неузгоджене означення вжито в реченні

- А** У заяві зазначають збитки, завдані внаслідок ДТП, пограбування тощо.
- Б** У заяві про обмін житла зазначають номер і дата видачі ордера.
- В** Мета науково-популярного підстилю – дохідливий, доступний виклад інформації.
- Г** Юридичний підстиль обслуговує й регламентує правові та конфліктні стосунки.
- Д** Неточне вживання того чи того слова може мати небажані наслідки.

5. Речення ускладнено відокремленою прикладкою (розділові знаки пропущено)

- А** Покликаний виконувати естетичну функцію художній стиль має впливати на почуття і розум людей.
- Б** Художній стиль найбільший і найпотужніший є узагальненням і поєднанням усіх стилів.
- В** Терміни слова або словосполучення мають певні наукові чи спеціальні поняття.
- Г** Із статтею як жанром наукового стилю знайомляться ще в школі.
- Д** Усі ознаки окрім відсутності емоційно-експресивної лексики притаманні художньому стилю.

6. Одиничний дієприслівник не відокремлюють комами (розділові знаки пропущено)

- А** Зустрівшись хлопці побігли через міст.

- Б** Затихаючи грім котився за леваду.
- В** Опритомнівши боєць почув радісну звістку.
- Г** Мати посміхаючись слухала мою розповідь.
- Д** Сестра говорила не поспішаючи.

7. Розділові знаки розставлено неправильно

- А** Він, однак, повернувся додому, а не віддався роботі.
- Б** Було тихо. Однак стадо зубрів продиралося через хащі, щоб порушити цю тишу.
- В** Дуб старезний, однак, могутній.
- Г** У розповіді вчителя, однак, не було й тіні сумніву щодо наших мрій.
- Д** Машина вирвалася вперед. Однак її скоро наздогнали інші машини.

8. Між частинами складносурядного речення треба поставити тире (розділові знаки пропущено)

- А** Вітер позривав листя в саду і добре стало видно стару хату.
- Б** І журиться вікнами наша хатина і шепче задумливий сад.
- В** Лиш пісню було чути у тиші ночі та плескіт хвиль нагадував про нещодавні події.
- Г** За лісом край неба світлішає і можна побачити величезні бані собору.
- Д** Сьогодні осіннє сонце схиялося над обрієм і вітер розривав хмари на шматки.

9. Складне речення з підрядним порівняльним (розділові знаки пропущено)

- А** Макогоненко хитрий як лисиця нещирий користолюбний але виявляє неабияку симпатію до бідних.
- Б** Дівчина красиво співала наче пташка щебетала у весняному садку.
- В** Еней піджав хвіст мов собака мов Каїн затрусивсь увесь.
- Г** Такий композиційний прийом як подорож уві сні дала можливість авторові зобразити широку панораму тогочасного життя.

Д Іван Шрам і Яким Сомко як носії державності України мріють про автономну феодальну державу.

10. Речення, у якому сполучник "і" з'єднує однорідні члени речення (розділові знаки пропущено)

- А** Селяни гомоніли все голосніше і чути було невдоволення серед людей.
- Б** Щось клекотіло в його грудях давило горло і не могло прорватися назовні.
- В** Я дивився на цього таємничого красеня і він теж помітив мене.
- Г** Ці квіти завжди були прекрасними і я пригадував дитинство квітчасті луки раннього літа.
- Д** Погляд похмурий і усмішка стримана.

11. Речення "Застебнута на всі ґудзики, він стояв, як соняшник у цвіту, і тишив мені очі" ускладнено

- А** відокремленою обставиною і відокремленим додатком
- Б** відокремленим означенням і порівняльним зворотом
- В** відокремленим означенням і відокремленою прикладкою
- Г** відокремленим означенням і відокремленим додатком
- Д** відокремленою обставиною і порівняльним зворотом

12. Дієприкметниковий зворот відокремлюють комами (розділові знаки пропущено)

- А** Налякані громом птахи збилися до купи.
- Б** За вкритими лісом шпильями пишно горів вечірній світ сонця.
- В** Напоєний степовими пахощами вітерець відчувався всюди.
- Г** Наповнена фіалковим ароматом ніч стояла над землею.
- Д** Не відомі мені люди вийшли з тунелю й стали наблизитися до мене.

13. Розділові знаки розставлено неправильно

- А** Не можна сидіти склавши руки, потрібно працювати засукавши рукава.
- Б** Вози, проїжджаючи через наш двір, і поскрипуючи глухо й тоскно, нагадали мені про страшні часи війни.

- В** Село, притулившись попід горою край затоки і сховавшись від чужих очей, було схоже на загадкове створіння, що ховається від злих сил.
- Г** Поринувши в сон і знаходячись в теплих обіймах ночі, селища відпочивали.
- Д** Ховаючись від пекучого сонця і мріючи про шалену зливу, соняшники нахилили свої голівки додолу.

14. Між частинами безсполучникового речення треба ставити тире (розділові знаки пропущено)

- А** Блідий ранок несміливо зазирне у вікна розпочнеться праця.
- Б** Григорій Многогрішний є українцем його рід має славні й доблесні традиції в особі першого каторжника Сибіру Дем'яна Многогрішного.
- В** У новелі "Три зозулі з поклоном" ніхто нікого не осуджує герої сприймають любов як найвищу людську даність.
- Г** У комедії "Мина Мазайло" Рина виступає як стратег і тактик саме вона розробляє "любовний" план за яким сподівається вирішити сімейний конфлікт.
- Д** "Майстер корабля" автобіографічний твір у ньому митець осмислив свій досвід роботи на Одеській кінофабриці.

15. Односкладне означено-особове речення наведено в рядку

- А** Хочу розповісти про прекрасний край на березі моря.
- Б** Від добра добра не шукають.
- В** Сумно в лісі.
- Г** Картоплю з поля везуть рано.
- Д** Зима, сяючий сніг, блакитне небо.

16. Розділові знаки при цитатах розставлено неправильно

- А** І. Томан писав: "Одним з найважливіших кроків у житті є вибір професії".
- Б** Складаючи гімн оселі, О. Довженко писав: "Обернись в хороми, покрийся залізом, красуйся великими вікнами, вирости, піднімись над травами, над житами і над садами".
- В** Після "Заповіту" Тараса Шевченка, як писав Ю. Шерех, "Українська нація дістала другий заповіт – Франкового "Мойсея".

- Г Зараз відчувається, як писав Є. Сверстюк, "брак великої мудрості, великої поваги і любові до людини".
- Д Тепер ми розуміємо, чому для Л. Костенко "шанує розум вигуки прогресу, душа скарби правічні береже".

17. Прямий додаток ужито в реченні

- А Мати попросила ввечері полоти квіти.
- Б Очі освітлені зсередини живим сяйвом.
- В Хай не дорікають мені вороги холоднодухі і лживі.
- Г Кожен має бути людиною в людстві.
- Д Самотня людина не може бути задоволеною життям.

18. Пунктуаційну помилку допущено в реченні

- А Холодний вітер немилосердно бив в обличчя, і збивав листя з дерев, і зривав пелюстки квітів.
- Б Повітря, і покручені лози, і зів'яла трава пригадувалися їй.
- В Згадував я про тебе сьогодні, і вчора, і позавчора, і хотів поговорити з тобою.
- Г Ми приїжджали в Україну і у вересні, і в січні і знімали кіно.
- Д Як мати любила робити і в городі, і в полі, і в лузі, і в лісі і тихо втішалася зробленим.

19. Безсполучниковим буде складне речення, якщо серед варіантів продовження речення "Квітнуть вишні в моєму саду" вибрати

- А і все навкруги наповнюється пахощами.
- Б скоро почнеться літо.
- В хоч травень ще не настав.
- Г а яблуні будуть квітнути пізніше.
- Д і настрої у мене прекрасний.

20. Тип підрядного речення "Я люблю, коли ми лежимо на печі"

- А з'ясувальне
- Б означальне
- В обставинне часу
- Г обставинне мети
- Д обставинне місця

21. У реченні "Співаючи про хмари кучеряві, не забувай, поете, про народ!" підкреслене слово є

- А підметом
- Б присудком
- В означенням
- Г додатком
- Д обставиною

22. Вставного слова немає в реченні (розділові знаки пропущено)

- А Десь кажуть є гора, де не співають птиці.
- Б На диво птахи ще не відлітали у вирій.
- В Однак я згадав цей незначний епізод.
- Г Того можливо не знайду я слова щоб наш прекрасний оспівати світ.
- Д І от нарешті засиніли Дніпропетровщини лани.

23. Порівняльний зворот ужито в реченні

- А Дівчина співала пісню, як море шуміло.
- Б Дівчина танцювала, як лебедонька пливла.
- В Дівчина розповідала, ніби солов'їха.
- Г Ввечері сонце було червоним, ніби багряне небо зайнялося полум'ям.
- Д Прийшла темна ніч, наче все місто накрили темною ковдрою.

24. Непоширеним є речення

- А Прохід закрито.
- Б Будівництво розпочато.
- В На морі ставало темно.
- Г Ліки мають бути цілющим.
- Д Речі куплено.

Використана та рекомендована література

1. Авраменко О. Українська мова (рівень стандарту) : підручник для 11 кл. закл. загальн. середн. освіти / О. Авраменко. – Київ : Грамота, 2019. – 212 с.
2. Авраменко О. Українська мова та література : довідник. Завдання в тестовій формі / О. Авраменко, Ю. М. Блажко. – Київ : Грамота, 2020. – У 2 ч. – Ч.1. – 496 с.
3. Берест Т. М. Українська мова і література. Експрес-підготовка / Т. М. Берест, І. О. Помазан. – Київ : Літера ЛТД, 2012. – 280 с.
4. Плющ М. Я. Граматика української мови. Морфеміка. Словотвір. Морфологія : підручник. – 2-ге вид., допов. – Київ : ВД "Слово", 2010. – 328 с.
5. Сучасна українська мова : підручник / О. Д. Пономарів, В. В. Різун, Л. Ю. Шевченко та ін. ; за ред. О. Д. Пономаріва. – Київ : Либідь, 1997. – 400 с.
6. Теорія і практика підготовки до зовнішнього незалежного оцінювання з української мови та літератури : мат. Всеукр. науково-метод. семінару. – Умань : ФОП Жовтий О. О., 2017. – 362 с.
7. Українська мова професійного спрямування (теорія і практика) : навч. посіб. / за ред. М. В. Стасик, В. М. Ткачук, О. О. Стадніченко та ін. – Запоріжжя : ЗНУ, 2009. – 280 с.
8. Черемська О. С. Українська мова (за професійним спрямуванням) : навч.-практ. посіб. для іноземних студентів усіх напрямів підготовки / О. С. Черемська, В. Г. Сухенко, Н. М. Карікова. – Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2016. – 172 с.
9. Вставні та вставлені конструкції (слова, словосполучення, речення) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://webpen.com.ua/pages/Syntax_and_punctuation/embedded_and_inserted_parts_of_the_sentence.html.

Зміст

Вступ.....	3
Словосполучення.....	5
Тренувальні завдання.....	7
Тестові завдання.....	9
Речення	11
Тренувальні завдання.....	12
Тестові завдання.....	15
Тестові завдання на відповідність.....	19
Головні члени речення	23
Тренувальні завдання.....	25
Тестові завдання.....	26
Тестові завдання на відповідність.....	28
Тире між підметом і присудком	34
Тренувальні завдання.....	35
Тестові завдання.....	36
Другорядні члени речення.....	39
Тренувальні завдання.....	40
Тестові завдання.....	41
Тестові завдання на відповідність.....	43
Однорідні члени речення.....	47
Тренувальні завдання.....	48
Тестові завдання.....	50
Узагальнювальні слова при однорідних членах речення	53
Тренувальні завдання.....	54
Тестові завдання.....	56
Однорідні й неоднорідні означення	59
Тренувальні завдання.....	60
Тестові завдання.....	62
Відокремлені означення	64
Тренувальні завдання.....	65
Тестові завдання.....	67
Відокремлені прикладки	71
Тренувальні завдання.....	71
Тестові завдання.....	74
Відокремлені обставини	79

Тренувальні завдання.....	80
Тестові завдання.....	82
Відокремлені додатки	86
Тренувальні завдання.....	87
Тестові завдання.....	88
Тестові завдання на відповідність.....	89
Вставні та вставлені конструкції. Вставні слова, словосполучення, речення.....	94
Тренувальні завдання.....	97
Тестові завдання.....	98
Тестові завдання на відповідність.....	102
Пряма мова. Цитати. Діалог	104
Тренувальні завдання.....	106
Тестові завдання.....	108
Тестові завдання на відповідність.....	111
Порівняльний зворот	113
Тренувальні завдання.....	114
Тестові завдання.....	116
Звертання.....	119
Тренувальні завдання.....	120
Тестові завдання.....	121
Складносурядні речення	123
Тренувальні завдання.....	124
Тестові завдання.....	126
Тестові завдання на відповідність.....	130
Складнопідрядні речення	132
Тренувальні завдання.....	137
Тестові завдання.....	140
Тестові завдання на відповідність.....	143
Безсполучникові складні речення	150
Тренувальні завдання.....	152
Тестові завдання.....	153
Тестові завдання на відповідність.....	157
Складні речення з різними видами зв'язку	164
Тренувальні завдання.....	165
Тестові завдання на відповідність.....	166
Варіанти для самостійного опрацювання тем	172
Використана та рекомендована література	191

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

УКРАЇНСЬКА МОВА

Навчальний посібник

У двох частинах

Частина 2

Самостійне електронне текстове мережеве видання

Укладачі: **Будянська** Вікторія Анатоліївна
Мариківська Галина Анатоліївна

Відповідальний за видання *Т. А. Борова*

Відповідальний редактор *О. С. Вяткіна*

Редактор *О. Г. Доценко*

Коректор *О. Г. Доценко*

План 2023 р. Поз. № 29-ЕНП. Обсяг 194 с.

Видавець і виготовлювач – ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 61166, м. Харків, просп. Науки, 9-А

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру

ДК № 4853 від 20.02.2015 р.